

DOSSIER: LA RAMADERIA ACTUAL A Cerdanya

SATALIES EN UN CAMP DE GUILS DE CERDANYA (F: GAEL PIGUILLEM)

ÍNDEX

- PÀG. 04** Sant Joan Rodó, tornem-hi! Alfred Pérez-Bastardas.
PÀG. 06 A LES TELÚRIES In crescendo. Enric Quílez.
PÀG. 07 Poesia. Rosa Casas (coord per Manel Figuera).
PÀG. 10 Còmic “Segar i batre”: Guió: Alfred Pérez-Bastardas / Il·lustració: Josemaría Casanovas.
PÀG. 11 Sense paraules. CAVALLS SALVATGES A Cerdanya? Guillem Sendred.
PÀG. 12 Parlem de pel·lícules rodades íntegrament o en part a la Cerdanya... Martí Solé i Irla.

HISTÒRIA.

- PÀG. 18** Els *Greuges de Guitard Isarn* i els primers documents de la llengua catalana. Joan Anton Rabella.
PÀG. 22 Els escacs medievals del Pirineu i de Sant Pere d'Àger. Blanca Orús.
PÀG. 26 Els Llosers de Bolvir. Núria Casamitjana.
PÀG. 31 L'Advocació a la mare de Déu de Montserrat a la Cerdanya a través del seus Goigs. M. Àngels Terrones Plaza i Martí Solé i Irla.
PÀG. 34 La “Operación Aguilucho”. Jordi Suils i Àngels Piguillem.
PÀG. 38 L'Observatori que no va ser. Trini Cadefau Surroca i M. Antònia Sanz Bonet.

EL BAGUL DE LA GUERRA CIVIL.

- PÀG. 41** Els fets de febrer de 1939 a Martinet. Marc Pont.
PÀG. 45 La Guerra Civil a Alp. Pere Secases i Joan Peitx.
PÀG. 54 La colònia d'Ajut Infantil de Rereguarda de l'Hotel Tèrminus de Puigcerdà. Salvador Vigo.

LLIBRES QUE PARLEN DE Cerdanya.

- PÀG. 64** Bon moment literari per a la Cerdanya. Maria Martínez
PÀG. 67 La Cerdanya. Quadern de notes (Vivències i reflexions sobre la cerdanyia). Joan Peitx
PÀG. 69 Coneixem Fontanals de Cerdanya. Núria Casamitjana.
PÀG. 70 *Presoners a Cerdanya el 1939*, de Marc Pont Fitó. Pau Vinyes i Roig.
PÀG. 72 Calendari de la Cerdanya i el Baridà. Anna Pont Fitó.
PÀG. 74 El Quadern de Llívia ressuscita. Joan Peitx.

SOCIETAT

- PÀG. 75** Turisme blanc i canvi climàtic. Eliseu T. Climent.
PÀG. 78 El futur del turisme. Núria Boltà.
PÀG. 85 La mala protecció a les víctimes de violència masclista a la Cerdanya. Joan Cerdà Subirachs.

L'OPINIÓ

- PÀG. 88** La Bressola: 50 anys fent possible el miracle. Guillem Lluch Torres.
PÀG. 90 Josep Pla i la Cerdanya. Miquel Llimona
PÀG. 92 Res no serà mai més com va ser. Alfons Mills.
PÀG. 94 La Cerdanya també es construeix amb el que s'aprèn fora. Albert Grau Carbonell.

FOTOGRAFIES I FOTÒGRAFS DE Cerdanya (coord. Joan Peitx)

- PÀG. 97** Any de neus.

IN MEMORIAM

- PÀG. 100** Josep Rius-Camps (Esparreguera 1933- Barcelona 2025).

DOSSIER: LA RAMADERIA ACTUAL A Cerdanya. [coordinat per Santi Sirvent]

- PÀG. 101** Quan el bestiar forma part de la cultura pirinenca. Guillem Sendred.
PÀG. 103 La ramaderia a la Cerdanya. Santi Sirvent.

EDITORIAL

En primer lloc, us volem explicar que el número 39 havia de sortir per la tardor del 2025, però a causa de l'esforç pressupostari dels dos anys anteriors amb els monogràfics sobre la Guerra Civil a la Cerdanya i la Cerdanya, anys 70, vam haver de reduir una mica el nombre de revistes que podíem editar. Ara, hem tornat a la normalitat i continuarem amb dos números de la Querol (primavera i tardor) i renunciem a treure nous monogràfics, a menys que puguem trobar finançament addicional, perquè d'idees i ganes per fer-ne més en tenim.

Una altra cosa a comentar és que la Querol fa un petit canvi editorial. Sempre hem prioritzat els temes relacionats amb la Cerdanya i el Pirineu, però ara, llevat d'alguna rara excepció, sempre parlarem només de Cerdanya i ocasionalment de la resta del Pirineu. El motiu és que ens havíeu fet arribar que algunes temàtiques que de vegades tractàvem, tot i ser molt interessants, potser no tenien una clara cabuda en una revista bàsicament cerdana i ja disposaven d'altres espais, mentre que les temàtiques cerdanes tenen pocs llocs on expressar-se actualment.

També hem agrupat de manera més racionalment els articles a l'índex i al llarg de la revista i veureu que hem potenciat, en aquest número dues seccions, sobretot: el Bagul de la Guerra Civil i els llibres que parlen de Cerdanya.

El motiu és molt simple: tant pel que fa a la Guerra Civil a la Cerdanya com de llibres que parlen de Cerdanya sembla que hi ha un boom, darrerament. Esperem que la cosa continuï, ja que és un bon senyal.

Un altre canvi és que la secció de poesia, passarà a estar coordinada pel Manel Figuera i se centrarà, de moment, en la poesia pirinenca, amb preferència, contemporània, que creiem molt rica i interessant, però força desconeguda entre el gran públic i que cal promocionar més.

Quant als continguts, com sempre, molt variats. Alguns articles parlen de l'economia i del turisme, igual que el dossier tracta sobre el passat i el present de la ramaderia a la Cerdanya, de manera extensa i detallada.

També hi ha un article sobre un antic projecte d'observatori astronòmic a la Tosa (o Tossa) que finalment va anar a parar al Montsec i que hauria suposat una forta empenya local al turisme astronòmic.

Esperem que en gaudiu del contingut i que els canvis que us hem comentat serveixin per augmentar la qualitat general del conjunt.

CONSELL DE REDACCIÓ

Alfred Pérez-Bastardas, Coordinador
Enric Quílez
Núria Casamitjana
Joan Peitx, Coordinador del monogràfic
Marc Pont
Xavier Gil
Maria Martínez
Alfons Mills
Aleix Besolí
Pau Sellés

ISSN 2696-2373

AGRAÏMENTS

Director: Enric Quílez i Castro
Coordinador General: Alfred Pérez-Bastardas
Correcció ortogràfica: Enric Quílez i Castro
Maquetació: Anna Solans. creativadisseny.cat
Internet: Gael Piguillem i Boladeras

Querol REVISTA
CULTURAL
DE CERDANYA

Grup de Recerca
de Cerdanya

Sant Joan Rodó, tornem-hi!

ALFRED PÉREZ-BASTARDAS

N'hem parlat a bastament!

N'hem exposat la situació, mig perduda, enrunada, desfeta, impossible de trobar sense un rètol, i sense protecció de cap mena.

Però hi tornem, esperançats que qui li toqui de més a prop exerceixi de nou la voluntat perquè a qui pertany aquesta capella enrunada se li apliqui una legislació que permeti excavar-la, deslliurar-la de la ignomínia que comporta veure-la enterrada, o soterrada perdent dia si dia també, les restes de pedres que ens poden donar les claus per saber com era de rodona, com era d'important la seva presència i la seva transcendència prop del Camí Ral, a on cada any les autoritats puigcerdaneses hi anaven en cavalcada per rendir homenatge a Sant Joan, que presidia l'església. Ho descriu el notari Onofre Ortodó dient que en el segle XVII, el veguer i els còsols hi anaven per la festivitat a cavall a oir missa, i ara ja se sap que és l'única església romànica rodona que tenim a la Cerdanya i al Pirineu. Com és possible tanta deixadesa patrimonial i de voluntat per no deixar caure més aquest monument patrimonial? També en els apunts històrics de la Cerdanya, a l'esmentat Dietari de Puigcerdà es parla de la capella, i explica que fou destruïda pels francesos el 1793.

Ara l'estem perdent, s'està desfent, no en queda gairebé res, quan potser hi pugui haver restes enterrades sota la capella, quan tantes i tantes vegades ens sorprèn trobar rastres romànics d'una capella rodona, única en el Pirineu, i que en una excavació de no més d'uns 200 metres quadrats seria suficient per donar-la a conèixer i esbrinar quines restes són les que ens puguin ensenyar com era, i què hi ha en el subsol.

Ens cal determinació i força coercitiva legal per tornar a donar a les restes de Sant Joan Rodó el valor arqueològic que poden tenir un cop realitzada l'excavació. Com pot ser que després de la troballa, el 1976, no s'hagin pogut recuperar les restes de la capella de Sant Joan Rodó? O és que no tenim elements jurídics i patrimonials per explicar i obligar a realitzar les excavacions, com a bé comú, com a exercici de

Vista aèria de l'església de Sant Miquel de Lillet, una de les rotondes més petites de Catalunya.

restauració patriòtica, com a civilització catalanista i de cerdanyisme.

I direu, és un tema conegut, n'heu parlat o divulgat la notícia? Doncs sí, fins i tot el diari Regió 7 ho va publicar, quan es va saber que l'Ajuntament de Ger feia les gestions pertinents per començar les excavacions, en un radi que no té més de 150 metres quadrats; fins i tot en el *Full informatiu del romànic* núm. 5 de l'octubre de 1976, que publicava Artestudi Edicions va sortir la notícia en una nota titulada: "A propòsit de Sant Joan Rodó", signada per Albert Bastardes, on s'explica que és a partir d'un document trobat per Joan Ainaud de Lasarte que es feia menció d'una capella que es descriu com la de Sant Joan Rodó, amb dues fotografies de les restes. I si tenim en compte que a Catalunya les esglésies de planta circular no arriben a quinze, comprendrem les raons per fer les excavacions. Aquesta capella rodona és l'única a la Cerdanya, potser del Pirineu.

Van ser els historiadors i arqueòlegs Oriol Mercadal i l'Oriol Olesti que van inventariar la capella pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la Universitat de Barcelona. Jo en vaig parlar amb Salvador Torrent, president de l'Institut d'Estudis Ceretans i ho vam visitar, fotografiant el lloc on hi quedaven les restes de les parets. La situació, però, va quedar pendent.

Santa Eulàlia d'Éller / rostoll.cat

Després, entrats al 2008, vaig escriure en el meu llibre “La Cerdanya, Quadern de notes”, i no pas de *quatre potes* com erròniament he vist anomenat el llibre possiblement perquè la portada hi té un dibuix de Maria Rius que és una gran vaca. En aquest llibre hi vaig referenciar en el capítol 8, el cas de Sant Joan Rodó, explicant totes aquestes vicissituds. El llibre porta data del 2010.

Va ser en va, i encara aleshores Joaquim Nadal director de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, va escriure un article “Sant Joan Rodó o de Saga”, reivindicant també la necessitat de realitzar una excavació per donar llum a les restes de la capella; l'article fou publicat a la revista QUEROL, que publica el Grup de Recerca de Cerdanya, en el número 23 de la tardor del 2018. Nadal hi explica els resultats, de fet nuls, que l'Ajuntament de Ger va fer en el seu moment per accedir a les restes amb l'aprovació dels propietaris del terreny perquè acceptessin de realitzar les excavacions.

Finalment, el juliol del 2020, vaig publicar un article al diari digital Ara Pirineus, sota el títol de “Sant Joan Rodó, un romànic perdut”. Aquest article el vaig incloure en el meu llibre Temps del Pirineu

publicat per Salòria el febrer de 2021. Ningú se'n va fer ressò.

Han passat quasi 50 anys sense que les restes de Sant Joan Rodó hagin estat excavades i tenir la certesa que és rodona i que es pot veure com un monument cerdà del segle XII. Probablement es tracta d'una capella rodona amb un absis petit, però per saber-ho cert del tot ens cal fer-ne una excavació que ens delimiti les parets mestres de la capella.

Entre tots fem-ho possible i podrem aportar un nou valor patrimonial al cerdanyisme. Agrairíem a tots els que poden fer-ho que ho facin, començant pels propietaris d'aquests 200 metres quadrats, i passant per la Generalitat, la Conselleria de Cultura, l'Ajuntament de Ger, el Consell Comarcal de la Cerdanya i totes les institucions cerdanes que d'una manera o altra puguin estar implicades.

Que així sigui, *AMÉN*.

A LES TELÚRIES

In crescendo

ENRIC QUÍLEZ

Segons diuen els Mossos d'Esquadra, a la Cerdanya, en Setmana Santa, passem d'una població resident estable d'uns 19.000 habitants, a unes 125.000 persones: sis cops i mig més que la població base.

Al mes d'agost i per Cap d'Any, les xifres seran molt similars, suposo. No és cap novetat. Fa dècades que passa una cosa semblant. Però reflexionem-hi una mica.

D'una banda, les infraestructures cerdanes no estan dimensionades per una població de 125.000 ànimes. A tall d'exemple i, per desgràcia meva, aquesta Setmana Santa he hagut d'acudir un parell de vegades al servei d'Urgències de l'Hospital Transfronterer.

Per sort per a mi, m'han atès ràpidament perquè la situació i el meu historial mèdic així ho requeria, però hi havia temps d'espera de dues hores. Recordo haver-hi anat també l'estiu passat i un cop vaig estar-m'hi prop de quatre hores perquè m'atenguessin.

La culpa no és dels metges, que van desbordats i fan el que bonament poden i més i tot, sinó que l'Hospital no està preparat per aquestes gentades. No entro en la qüestió que molta gent que hi era, estava allà per portar els nens perquè tenien febre. No dic que no sigui correcte, però molts cops poden acudir al CAP i tindran una atenció més ràpida i deixaran les Urgències pel que veritablement són.

I així successivament. Cues interminables a les carreteres d'accés a les principals poblacions o a les pistes d'esquí o, simplement, als nodes de comunicacions. Cues als supermercats. Cues per al concert multitudinari d'estiu de torn. Cues per prendre un esmorzar a una granja que, entre setmana o fora de temporada, ofereix un servei excel·lent perquè no està col·lapsada...

Fins aquí, cap novetat. Però ara es parla moltíssim d'atraure més població, de fixar població nova al territori o de desestacionalitzar el turisme. Perfecte. Fa moltíssims anys que ho demano. Ara bé, això no es pot fer així com així o ens passarà com amb la gentrificació del territori.

La Cerdanya és una comarca petita, relativament poc poblada i amb els serveis justets. Si augmenta la

Font: Facebook de Marc Fernandez.

població molt -i darrerament sembla que està augmentant, fins al punt que aviat igualarem i superarem la de l'Alt Urgell, fins ara la indiscutiblement més poblada comarca de l'Alt Pirineu- però no augmentem els serveis, anem de cara al desastre.

Vaja, no us explico cap novetat: el que està passant a l'àrea metropolitana de Barcelona i altres zones del país: autopistes col·lapsades, el servei de trens de rodalies que no funciona, hospitals col·lapsats, escoles atapeïdes, etc.

Fins ara, la Cerdanya ha tingut una qualitat de vida força envejable, perquè teníem uns serveis potser una mica per sobre de les nostres necessitats, precisament perquè en dies punta s'havien de reforçar, i les infraestructures serioses no les pots posar i treure els caps de setmana.

Però això està canviant. Ho veiem en l'habitatge; en escoles que comencen a estar saturades, malgrat la relativa baixa natalitat, suposo que a causa de la immigració creixent; molts serveis que els caps de setmana i festius també se saturen...

De debò volem que les cues i l'estrès dels dies puntes siguin la normalitat? Pensem-hi una mica. Cal fer les coses bé. No es poden obrir les comportes d'un pantà a la babalà. Té conseqüències. I encara hi som a temps per evitar-les i planificar seriosament el nostre futur.

ROSA CASAS COLL

Rosa Casas Coll neix a Puigcerdà el 1948. És la poetessa més popular de la Cerdanya i una de les més llegides, si no la que més. Ha conreat la poesia, tot i que s'ha aventurat en la novel·la amb *L'olor de les pomes* (1998), escrita amb Manel Figuera. En vuit ocasions ha guanyat la Flor Natural en els Jocs Florals de Cerdanya (Alp) i el 1990 se li fa entrega, en aquest mateix certamen, de la Flor d'Argent. El seu primer llibre és *Quatre poetes de Cerdanya* (1993), escrit també amb Manel Figuera, a més d'Imma Carrera i d'Imma Cros. Un any després, el 1994, treu *Tardors de la Cerdanya*, un recull de poemes fruit dels seus sentiments més íntims, barrejats amb passió, amor i desamor, un cert enyor i meditació. També n'ha escrit d'implicació, en què mostra el malestar per la desaparició progressiva de la pagesia a la comarca. Al final del llibre n'hi ha d'alguns viatges que ha efectuat pel món, un dels quals per Tailàndia. Ha publicat poemes a la revista comarcal *Rufaca*, a l'*Enciclopèdia de les Comarques Gironines* i en un exlibris de l'Institut Català de les Dones que va sortir el 1992. Més endavant ha canviat la ploma pel pinzell de pintar i avui és autora de diversos quadres paisatgístics. I darrerament s'ha tornat a aventurar en la novel·la amb *Sibina* (2023), ambientada a la Guerra Civil. Viu a Puigcerdà.

EL DARRER CANT D'AMOR

Quan les fulles mortes de la vida
seques i marcides caiguin als meus peus,
jo recordaré les fulles verdes,
jo recordaré aquells amors teus.

Quan aquest cos tan estimat es corbi
i frontolli sota el pes feixuc dels anys,
caminarem tots dos de vora a vora,
caminarem tots dos com bons companys.

Quan en el teu rostre llaurin les arrugues,
quan arribis a la fi del camí,
només hi haurà una cosa que jo vulgui,
i és que estiguis amb mi.

Quan els teus ulls ja no demanin guerra,
quan ja no vagis buscant llibertat
i ja caminis tot mirant a terra,
tu saps que jo estaré al teu costat.

Has sigut nit fosca, també nit d'estels,
amistat tranquil·la i encesa passió
com un dia de sol i un matí de rosada,
la meva estimada, la meva illusió.

El meu amor no és fulla morta,
és viu, floreix dins del meu cor
i aquestes flors avui et canten
el meu darrer cant d'amor.

TORNAR A MORIR

La dura terra remou dues urpes descarnades
que foren mans formoses d'anells engalanades.
Descansar en pau no poden i furguen cada nit.
Ai!, amor!, tu ets culpable d'aquest maleït neguit!

Un mussol ja s'espanta i canta amb crit d'esglai,
el vent també es lamenta i xiula per l'espai;
dins de la cara blanca res d'això s'ha sentit
i un home i una dona s'abracen amb delit.

El trist espectre avança amb pas balancejant,
la llum de casa seva el fa seguir endavant;
tremola i es fa enrere, quan arriba a la porta
ja no és alegre i bella: és consumida, morta.

Per la finestra mira amb por tímida
i udola amb desesper d'enyor i patiment,
el seu amor acarona una noia esplendorosa
de pell blanca i nacrada i de galta suau i rosa.

Fa un any que és morta i ja l'ha oblidat,
per una nova companya el seu lloc és ocupat,
a la mà de la intrusa veu lluir un diamant
que un dia li regalà el que fou espòs amant.

I per final del suplici el mirall li ha mostrat
una visió esgarrifosa, una cara espantosa, el seu retrat.
Ara ja més no suporta tant desengany, tant sofrir;
L'amor l'ha ressuscitada i la fa tornar a morir.

BRINDIS AMARG

Alço la copa per un món perdut.
Alço la copa per un mal company
que de ma vida el millor s'ha endut.
Alço la copa pel meu desengany.

Miro el mirall, els ulls sense vivesa,
sense la joia de la joventut
i, ai!, veig al fons tanta i tanta tristesa,
és l'enyorança d'un món perdut.

Et vaig donar els millors anys de la vida,
te'ls vas jugar i sense res m'has deixat,
el teu egoisme he vist que no té mida,
la fe que en tu tenia, el meu pecat.

Tal com jo era no existiré.
Tant m'has cremat que m'esvairé en fum,
però el foc en què jo em cremaré
potser t'encengui i no vegis tanta llum.

T'encegaria si al teu cor hi ha brasa,
si sentís encara com un ser humà,
si veus que amb tu he viscut tants anys a casa,
potser el passat et pesarà demà.

Potser un dia tu sentís tristesa
i un xic de fred per haver-me perdut,
potser et quedi una mica de tendresa
quan recordis la nostra joventut.

Però si dins del teu pit hi ha un cor de roure
que oblidí aquest amor en un instant,
si tant com una vida no l'ha pogut commoure,
ja pots tancar la porta i seguir endavant.

HAVANERA D'AMOR

Una noia que es banyava una nit de lluna plena
va sorprendre la mirada d'un jove i bell pescador.
Va veure els seus ulls tan blaus, la seva pell tan morena
i aquella mirada ardent que li treia la fredor.

Sortí nua del mar, negres ulls i blanca pell.
Li va preguntar, confús: —Per què et banyes a la nit?

S'espolsà el cabell mullat i s'atansà vora d'ell
amb el cor esvalotat i sentint un gran delit.

—Jo sóc de la terra alta, visc al cim de la muntanya;
del fred i del torb m'abrigo, que per això sóc tan blanca,
i tant m'agrada, la mar, que ni de nit se'm fa estranya,
i m'agraden els teus ulls, i ets del meu arbre una branca.

Aquella nit s'ajuntaren la pell blanca amb la pell bruna,
li va treure la fredor d'aquella blancor de neu,
mar i muntanya es besaren sota l'esguard de la lluna
i van sentir de l'amor una ferida molt greu.

Quan el dia clarejava, ella se'n volia anar.
—Queda't amb mi, floc de neu, prop de l'amor i del sol.
Si el mar i jo t'estimem, per què hauries de marxar?
Ella, plorant, respongué amb terrible desconsol:

—No em puc quedar, pescador, sóc dona de fred i de nit;
he estat feliç unes hores amb les teves abraçades,
perquè a dalt de les muntanyes fins ja casa i marit.
He de tornar al vent del Nord i a les carícies glaçades.

QUAN NO HI HAGI PAGESOS

Quan no hi hagi pagesos a Cerdanya
i no es vegin prats de mil verds estorats,
la nostra terra esdevindrà una estranya
i cerdans i hostes sempre més enyorats.

No deixem perdre de tan bella terra l'encant,
que si no hi ha arbres, no hi ha fulles mortes
ni es sent de cap ocell el cant,
i sense això se'ns tanquen a tots moltes portes.

Si no hi ha pagesos, no hi haurà bestiar,
no hi haurà vedells, ni egues, ni pollins,
no hi haurà camins per on passejar,
la gent no vindrà, anirà terra endins.

Què passarà quan sota el vent no onegi el blat?
Per què no el sembren els pagesos matiners?
Perquè de passar penes s'han cansat
i la terra els han comprat per molts diners.

Potser molts pagesos si fossin ajudats
per tan noble tasca poder continuar,
tornarien altra volta esperançats
a la terra de Cerdanya cultivar.

Lluitem, cerdans, per eixa guerra,
hem de salvar aquest bé de Déu,
hem de guardar la nostra Terra
amb verd i blau, amb cel i terra, amb sol i neu.

EL DESENCANT DEL POETA

Quan de la vida arribo a la tardor,
després de tanta lluita, busco la pau
i veig que sols em resta una amargor
que ja no em deixa veure el cel tan blau.

És molt dura la vida quan a mi em toca.
Quants pedregams i arços hi ha hagut en el meu camí?
Voldria ser tan fort com una roca
i no una fulla morta que venta un mal destí.

Un sac d'Il·lusions mortes a l'esquena
que em pesen i no em deixen caminar.
Déu meu, quan em trauràs aquesta pena?
Déu meu, per què no em treus d'aquest penar?

Per millorar la vida he lluitat dia a dia,
he lluitat dia a dia per conservar l'amor.
Lluitava per la fe que en la gent jo tenia,
la gent que mica en mica m'ha anat trencant el cor.

Cor fràgil d'un poeta, cor fràgil d'un infant
que buscava quimeres en aquest món estrany,
hauries d'aturar-te en aquest trist instant,
no voldria passar la tardor d'aquest any.

Si no em puc arrencar espurnes de tendresa,
m'hauria de clavar espines de rancor,
hauria d'oblidar tantes falses promeses!,
però sóc tan sols un poeta amb un sensible cor.

Ja mai més no veuré grogues les ginesstes,
ja he fet tard per tornar a rebrotar l'amor,
escoltaré en silenci els llamps i les tempestes;
ara, tan sols, em resta la solitud i el plor.

TAILÀNDIA

No sé per què a vegades el món sembla petit.
Tailàndia va semblar-me una joguina.

Infinitat de temples multicolors i daurats,
escultures, flors, bonzais, palaus,
canals amb cases enlairades sobre l'aigua,
mercats flotants, nens banyant-se,
dones rentant, velles sense dents, sacerdots budistes
i un joc tenebrós, nenes jugant a prostitutes
venent una carn massa tendra,
una pell massa suau,
uns llavis massa dolços,
massa pintats
per sobreviure.

Tailàndia era com una joguina,
però hi havia jocs massa tristos.

Còmic: Segar i batre

TEXT
D'ALFRED
PÉREZ-BASTARDAS

SEGAR I BATRE

DIBUIXOS
DE
JOSEMARIA CASANOVAS

Pérez-Bastardas

L. CASANOVAS

Sense paraules. CAVALLS SALVATGES A CERDANYA?

GUILLEM SENDRED

Potser no seran salvatges, però ho semblen, amb el seu aspecte de cavalls sense brida, lliures i al vent...

Es tracta d'un cartell que vol promocionar l'Obra Social Agrícola, que en el seu moment patrocinava La Caixa de Pensions, amb el SERVICIO DE SEGURO MUTUO DEL GANADO, i que incloïa tota la branca que en aquell moment tenia la pagesia catalana. Probablement, aquest cartell va ser el que anava dedicat a les fires de bestiar d'algunes viles de Catalunya, com la de Puigcerdà, o d'altres.

El tractament que el seu autor Carles Bécquer fa dels animals va tenir molta acceptació. No solament va dibuixar cavalls, sinó també bestiar cabrí, gossos, ocells, etc., encara que de cavalls en té molt pocs; en una exposició de les seves il·lustracions feta a Barcelona el 1951 no hi ha cap de cavalls.

En aquest cas, els tres exemplars de bestiar cavallí, un cavall, un matxo i un burro, tenen una força

expressiva contundent. Bécquer que era net i nebot de dos Bécquer, tots ells del ram de la il·lustració i l'aquarel·la, es va embranchar en l'estudi dels animals. Va donar classes a l'Escola Professional de Barcelona, la Massana i va excel·lir en la il·lustració del bestiar. A nosaltres ens ha arribat aquests tres cavalls d'estirp salvatge.

És clar que això no vol dir que no dibuixés escenes i escenaris del país, com aquesta il·lustració del port de Barcelona, amb una barca dita "golondrina", per donar una volta al port. El dibuix al carbó de Bécquer és, en essència, un molt bon dibuix que honora a l'il·lustrador.

En definitiva, el cartell dels cavalls compleix les expectatives de mostrar sense paraules el sentit de la voluntat de qui vol mostrar una realitat.

És clar que, en aquest cas, el sense paraules té agreujants extrems entre ells el logo de l'entitat dels anys 1935, amb els escuts provincials de cada una de les regions on La Caixa treballava.

Però la força figurativa dels cavalls és suficient per comprendre i entendre de què parlem, amb paraules o sense. Avui dia encara té vigència el dibuix dels cavalls "salvatges".

Parlem de pel·lícules rodades íntegrament o en part a la Cerdanya...

TEXT: MARTÍ SOLÉ I IRLA. IMATGES: FONTS MARTÍ SOLÉ.

LE FILS DE CAROLINE CHÉRIE

El llargmetratge és una adaptació de la novel·la de Jacques Laurent-Cély (París 1919-2000) conegut amb el pseudònim de Cécil Saint-Laurent. Aquest és el darrer film de la trilogia que començà el 1951 amb *Caroline Chérie*, i va continuar el 1953 amb *Un caprice de Caroline Chérie*, per acabar l'any 1955 amb *Le fils de Caroline Chérie*.

La pel·lícula fou dirigida per Jean Devaivre (Boulogne-Billancourt 1912-Villejuif 2004). El llargmetratge, del gènere d'aventures, és ambientat als anys de l'ocupació d'Espanya per les tropes napoleòniques.

Fa poc que José Bonaparte, germà de Napoleó I, ha estat nomenat rei d'Espanya. La major part de la població no accepta el nou règim i la seva submissió a les tropes d'ocupació franceses. La comtessa d'Aranda junt amb les seves filles, la Pilar i la Conchita, decideixen abandonar Espanya. El seu fill Juan de Aranda, opta per fugir al costat dels guerrillers. Però només en arribar té problemes amb Fregos, cap dels guerrillers, al qual no li agraden els membres de la noblesa. Ajudat per la Teresa, fuig i s'emporta un document amb la intenció de remetre'l al marquès de Villacampo, cap de la resistència espanyola. Aquest envia en Juan

a entrevistar-se amb el general Sallanches per mirar d'enganyar-lo i dur-lo cap a una emboscada. Sallanches el descobreix i el fa presoner, però la duquesa d'Albuquerque l'ajuda a escapar-se i a refugiar-se en un convent. Un cop escapat del convent i ja refugiat a casa dels Masserano, rep la visita de la Conxita i la Teresa. Aquestes diuen al Juan que no és un Aranda, que els seus orígens són francesos i que de petit va ser rescatat d'un naufragi. Més endavant, en Juan obté d'en Sallanches l'autorització per incorporar-se a l'exèrcit francès. Després d'una sèrie d'aventures, en Sallanches reconeix que Juan és el seu fill, que el va tenir amb la Caroline. Finalment, convertit ja en Juan de Sallanches, es podrà casar amb la que creia que era la seva germana, la bella Pilar.

De les escenes filmades a la Cerdanya i l'Alt Conflent, cal destacar-ne les captades entre Bolquera i la Llagona (el Pla de Barres, el casalot de la Borda, la Prada de la Borda) així com a Llo (Alta vall del Segre, Gorges del Segre, revolt del Roc del Vidre). També hi ha plans del Coll Mitjà amb els pics Gallinàs i Rodó, a més a més del muntanyam del Cambredaze. Cal recordar que, a més a més, hi ha escenes rodades a la costa rossellonesa (Cotlliure, Portvendres i Argelers de la Marenda).

GAUMONT
Couleur par **TECHNICOLOR**

GAUMONT DISTRIBUTION présente une coproduction FRANÇOIS CHAVANE-GAUMONT

JEAN-CLAUDE PASCAL

dans

LE FILS DE CAROLINE CHÉRIE

D'après le roman de CECIL SAINT-LAURENT

mis en scène par JEAN DEVAIVRE

avec BRIGITTE BARDOT

et SOPHIE DESMARETS

Els intèrprets que van participar al llargmetratge són: Jean-Claude Pascal (Juan de Aranda, també Juan de Sallanches), Sophie Desmarets (la duquessa Laura d'Albuquerque), Brigitte Bardot (Pilar d'Aranda), Jacques Dacqmine (general Gaston de Sallanche), Magali Noël (Thérèse), Georges Descrières (tinent Tinteville), Alfred Adam (general Lasalle), Albert Dinan (tinent Guéneau), Daniel Ceccaldi (tinent Bogard), Robert Manuel (el Rei José), Marcel Pérès (Frégos, cap dels guerrillers), Jean Debucourt (el pare superior), Micheline Garry (Conchita d'Aranda), Germaine Dermoiz (comtessa d'Aranda), Lisette Lebon (jove morena), Sylvie Pelayo (noia rossa), Robert Dalban (capità dels gendarmes), Charles Deschamps (oncle de Juan), Jean Galland (marqués de Villa Campo), Bernard Lajarrige (Lavaux, ordenança de Juan), Pascale Roberts (amiga del general de Sallanches), Michel Etcheverry (capellà), Marcel Bozzuffi (soldat).

La fitxa tècnica del llargmetratge és:

Títol: Le Fils de Caroline Chérie
 Any: 1955
 País: França
 Director: Jean Devaivre
 Ajudant de direcció: Claude Sautel
 Guió: Cécil Saint-Laurent
 Argument: Cécil Saint-Laurent

Diàlegs: Cécil Saint-Laurent i Jacques Delasame
 Director de fotografia: Maurice Barry
 Operador: Jean Lallier
 Foto fixa: Marcel Dole
 Director d'escena: Irénée Leriche
 Música: Georges Van Parys
 So: Jean Rieul
 Muntatge: Germaine Artus
 Decorats: Jacques Krauss
 Vestuari: Rosine Delamare i Joseph Ranzatto
 Maquillatge: Maguy Vernadet
 Perruqueria: Simone Knapp
 Coordinador de combats: Calude Carliez
 Foto fixa: Marcel Dole
 Producció: François Chavane i Alain Poiré
 Director de producció: Robert Sussfeld
 Productora: Cinéphonix, Gaumont
 Distribució: Gaumont
 Gènere: Aventures
 35 mil·límetres, color (Technicolor)
 Durada: 108 minuts

Estrena: 11 de març de 1955.
 No ha estat possible localitzar-ne la localitat.
 Les mides del cartell original en francès són 88 x 67 cm. És obra de Jacques Bonneaud i va ser impresa a París per Richier-Laugier. En la seva versió anglesa, el

Postèr Bèlgica.

Sophie Desmarets.

Brigitte Bardot.

Imatge escena.

Imatge escena.

llargmetratge va tenir dos títols: *Caroline ans the rebels* i *The Son of Dear Caroline*. A Bèlgica es va distribuir com *De zoon van Caroline Cherie*, mentre que a Itàlia és va comercialitzar *Il figlio di Caroline Cherie*, i a Alemanya, *Dunkelroter Venusster*. També tenim constància del títol portuguès: *As mulheres e o rebelde*. La pel·lícula es va emetre el 31 d'agost de 1990, per TV3 (Televisió de Catalunya) doblada al català amb el títol: El fill de Caroline.

Bibliografia:

Dunkelroter Venusster. Munchen: Verlog Film-Bühne, [1956]. 4 p. (Illustrierte Film-Bühne; 2878)
 Dunkelroter Venusster. [s.l.]: [s.n.], [1956]. 4 p. (Das Neue Filmprogramm)
 Dunkelroter Venusster. Wien: Illustrierter Film-Kurier, 1956. 4 p. (Illustrierter Film-Kurier; 2576)
 GRANDO, Jean-Noël. 100 ans de cinéma en Pyrénées-Orientales. Perpinyà: Mare Nostrum, 2010. 200 p.

HUGUET, Santiago. "El fill de Caroline: segunda secuela de un éxito comercial". Madrid: ABC, 1990 (31 de agosto)
 "Le Fils de Caroline Chérie", Mon Film. París: [s.n.], núm. 462 (1955). p. 8-9
 "Le Fils de Caroline Chérie", Le film complet . París: [s.n.], núm. 499 (1955). p. 8-9
 "Le Fils de Caroline Chérie", Les films pour vous. Roma: [s.n.], núm. 167 (1960). p. 3-58
 Le Fils de Caroline Chérie. París: Gaumont, [1955]. 8 p.
 MURAT, Pierre. Le guide cinéma. París: Télérama, 2009. 1718 p.
 PAYÁN, Miguel Juan. La historia de España a través del cine. San Sebastián de los Reyes: Cacitel, 2007. 464 p.
 SOLÉ i IRLA, Martí. "*Le fils de Caroline Cherie*", "*Amor bajo cero*", "*Solitud*". Puigcerdà: Impremta Boixader, 2025. 28 p. (Misserpí; 9)

Pòster França.

Pòster França.

Pòster França.

Pòster Itàlia.

Els *Greuges de Guitard Isarn* i els primers documents de la llengua catalana

JOAN ANTON RABELLA

Enguany es commemoren els 920 anys de la redacció dels *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, un text cabdal en la història de la llengua catalana. Aquest document forma part del que habitualment s'ha conegut com els *primers textos de la llengua catalana*, un tema que ha estat, fins a cert punt, d'actualitat durant els darrers anys a partir d'algunes descobertes i publicacions, com la datació precisa d'aquest text per part de l'historiador Josep M. Salrach –que malauradament ens ha deixat aquest mateix any– o la publicació del llibre *Lletres que parlen* de J. Alturo i T. Alaix, uns treballs que han tingut un cert ressò mediàtic.

La commemoració dels *Greuges de Guitard Isarn* es va inaugurar el dia 26 de març d'enguany a la Biblioteca de Catalunya –que és on se'n conserva l'original– i, a més de celebrar la redacció d'aquest document, també hauria de servir per difondre i reivindicar el valor dels *Greuges* i, alhora, de tot el ric patrimoni documental, històric i lingüístic dels primers textos en llengua catalana que s'han conservat, uns documents que formen part del nostre patrimoni cultural en un sentit ben ampli.

Des del punt de vista de la investigació, l'estudi dels primers documents escrits en català va ser un tema rellevant sobretot als anys vuitanta, però, posteriorment, fins a cert punt, va anar quedant arraconat, sobretot, perquè les noves –en aquell moment– tendències i escoles en el món de la lingüística tenien un caràcter fonamentalment teòric i no tenien interès en l'aspecte històric de les llengües. És una situació que pot variar segons l'època, com ja va dir Joan Bastardas –un dels principals estudiosos sobre els inicis de la llengua catalana– en referir-se al seu treball titulat “El llatí de la Catalunya romana i l'origen i formació de la llengua catalana”, que era un encàrrec de l'any 1988, mentre que “quan va sortir imprès [el 1991], el tema de l'origen i la formació de la llengua catalana havia perdut allò que en diem *actualitat*, que és, però, una cosa que va i ve.”

Sí que s'ha conservat, de manera força estesa, un cert coneixement sobre les *Homilies d'Organyà*, un document que des del punt de vista popular ha arribat a prendre un valor simbòlic com a referent de les primeres mostres de la llengua catalana, fins al punt que potser ha estat l'únic document antic conegut de manera general i que popularment s'ha cregut que era el primer text escrit en català.

La situació, però, és molt més complexa i també molt més rica. Precisament, la llengua catalana compta amb un gran patrimoni documental, tant pel que fa a la quantitat de documents conservats com pel que fa a l'interès de la informació que contenen. I cal tenir ben present que estem parlant dels documents conservats, que, de ben segur, són una mostra ínfima dels que devien existir, perquè, en contra d'una visió esquemàtica i deformada de l'edat mitjana i del feudalisme, es tracta d'un període en què l'escriptura té molta importància i en què es van produir molts documents, sobretot de caràcter legal (vendes, testaments, juraments feudals, capbreus, etc.), d'acord amb les característiques del feudalisme com a sistema polític, econòmic i social amb una gran regulació jurídica.

Aquest és un punt bàsic: no s'han de confondre els documents que han arribat fins avui amb els que van existir durant aquella època, de manera que, malgrat que resulti molt complicat, encara podríem tenir sort i recuperar algun altre text antic, com va succeir fa pocs anys amb el descobriment d'un nou fragment, i anterior al que ja es coneixia, del *Liber iudiciorum*, que va publicar Cebrià Baraut l'any 2000 i que actualment alguns estudiosos consideren el més antic.

Un aspecte que històricament ha generat algun malentès és la confusió entre el moment de la formació de la llengua catalana i el de l'aparició d'aquesta per escrit, perquè no és el mateix la formació del català com a llengua diferenciada del llatí (el que a vegades s'ha denominat de manera simplificada la "creació" de la llengua) i les primeres mostres escrites d'aquesta llengua.

Hem de tenir present que, com en totes les llengües romàniques, hi ha un decalatge important entre el moment en què la llengua llatina ha evolucionat tant que ja no es pot denominar llatí –i que, per tant, es considera que ja podem parlar de llengua catalana– i el moment en què es comencen a trobar paraules, frases i textos escrits en català. En aquest sentit, la llengua llatina era l'única que tenia un sistema d'escriptura,

mentre que les noves llengües romàniques van haver d'adaptar aquest sistema a les seves característiques i necessitats: per això es considera que l'accés del català a l'escriptura és un procés lent i progressiu.

Fa ja molts anys, precisament arran d'aquesta confusió entre la formació de la llengua i l'aparició com a llengua escrita, va semblar que les llengües romàniques competissin per trobar un text més antic que les altres, com si això volgués dir que la seva llengua era més antiga o anterior a les altres. Aquest és un plantejament que avui es considera obsolet perquè totes es van formar bàsicament en un mateix període, que de manera general es considera que seria cap al final del segle VII aproximadament.

En aquell moment, aquesta situació va portar no solament a cercar textos que fossin més antics, sinó a provar de fer retrocedir la datació dels que ja es coneixien, una situació que va generar datacions que després no s'han mantingut.

En el cas de la llengua catalana, també s'ha escrit força sobre quin és el primer text en català. Avui, però, la majoria d'especialistes no consideren que l'establiment d'un rànquing cronològic sigui l'aspecte més important de la documentació més antiga en català. Així mateix, cal tenir en compte que hi ha molts aspectes diferents a l'hora d'establir aquesta cronologia: en primer lloc, molts documents no porten data, de manera que la possible datació s'estableix a partir d'informacions internes, com les persones que s'hi esmenten, per això sovint els documents no tenen un any concret sinó un interval temporal (del tipus 1028-1047); en segon lloc, també cal tenir present que les parts en català són parcials en molts dels textos més antics, és a dir, que estan escrits en llatí, però que contenen mots, frases o fragments en català, de manera que també caldria plantejar si el primer text en català ha de contenir un mot o un fragment o si ha d'estar escrit completament en la nostra llengua.

Per això, i malgrat que calgui valorar molt positivament els esforços dels darrers treballs publicats per precisar la datació dels primers textos i tenir-ne una cronologia més actualitzada, sobretot, cal valorar aquesta rica documentació en conjunt i estudiar-la, ja que la variació d'uns pocs anys en la datació d'un text no en canvia el seu valor lingüístic i històric.

Un altre aspecte interessant és que molts dels textos conservats se situen a l'àrea pirinenca, un fet que pot

indicar que hi havia una producció molt gran en els centres culturals del nord del país, amb el cas exemplar del bisbat d'Urgell, o que la producció en general era molt gran a bona part de la Catalunya Vella i que per motius d'atzar històric se n'han conservat més en aquella àrea. En aquest mateix sentit, cal recordar l'*Acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell* (un document que es considerava del final del segle IX, però que s'ha plantejat darrerament que podria ser del començament del segle XI), en què figuren molts topònims d'aquesta àrea pirinenca, com molts de la Cerdanya: *Prullianos* [Prullans], *Taltennar* [Talltendre], *Ellar* [Éller], *Meranicos* [Meranges], *Geruli* [Girul], *Garexar* [Gréixer], *Eguils* [Guils], *Evegi* [Enveig], *Angustrina* [Angostrina], *Hodellone* [Odelló], *Stava* [Estavar], *Kaldegas* [Càldegues], *Kexanos* [Queixans], *Mosollo* [Mosoll], *Sanavastre* [Savanastre], etc.

El motiu de la commemoració dels *Greuges de Guitard Isarn* es basa precisament en la modificació, prou recent, l'any 2020, de la data de redacció d'aquest document, que Joaquim Miret i Sants havia establert entre els anys 1080-1095 i que Josep M. Salrach ha precisat entre 1105 i 1106 ("Els Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet: traducció, datació i lectura", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 31). També cal recordar que, recentment, les investigacions de J. Alturo i T. Alaix ha permès atribuir-ne l'autoria a Ramon de Cabó.

Reproducció dels Greuges de Guitard Isarn a Sant Serní de Cabó. Autor: Joan Anton Rabella.

Els *Greuges*, com la resta dels primers textos de la llengua catalana, són importants per la informació que contenen i en relació amb l'època en què es van redactar, una situació que no canvia per la variació

d'uns pocs anys en la datació de la seva redacció, perquè hi trobem una informació molt interessant sobre la llengua catalana en el pas del segle XI al XII, una informació molt significativa sobre un període, no sobre un any concret.

Malgrat el seu gran valor, però, podríem dir que els *Greuges* no han tingut la sort de ser prou coneguts, un fet que fins a cert punt és sorprenent, perquè no és cap troballa recent, sinó que, quan Joaquim Miret i Sants els va difondre en una publicació de l'any 1908, ja en va assenyalar la importància, i fins i tot va assenyalar que en aquell moment possiblement es podia considerar el text més antic en català conservat ("nous pourrions presque considérer cet acte de Guitart Isarn de Caboet comme le premier en date des documents catalans connus", «Documents en langue catalane (Haute Vallée du Sègre, XIe-XIIE siècles)». *Revue Hispanique*, XIX, p. 9).

Els *Greuges de Guitard Isarn* són un document de caràcter legal, un memorial de les transgressions (els *greuges* o *rancures*, en català medieval) dels drets feudals, és a dir, l'exposició d'unes queixes. En aquests greuges, el senyor de Caboet, Guitard Isarn, reclama la reparació de les ofenses i dels danys que li han infligit els seus vassalls i que suposen el trencament dels pactes i acords establerts entre senyor i vassall. De manera més detallada, Guitard Isarn, després d'explicar els acords als quals havia arribat amb els seus vassalls, enumera els torts i les ofenses que va rebre per part de Guillem Arnau, del fill d'aquest i del seu germà, Mir Arnau.

És un document fonamental per a la història de la llengua per la seva antiguitat, però també per les seves característiques específiques: és una mostra esplèndida de la llengua catalana del període arcaic, com també ho és de la documentació i dels trets més significatius de la societat feudal, com les relacions de vassallatge o les situacions de violència.

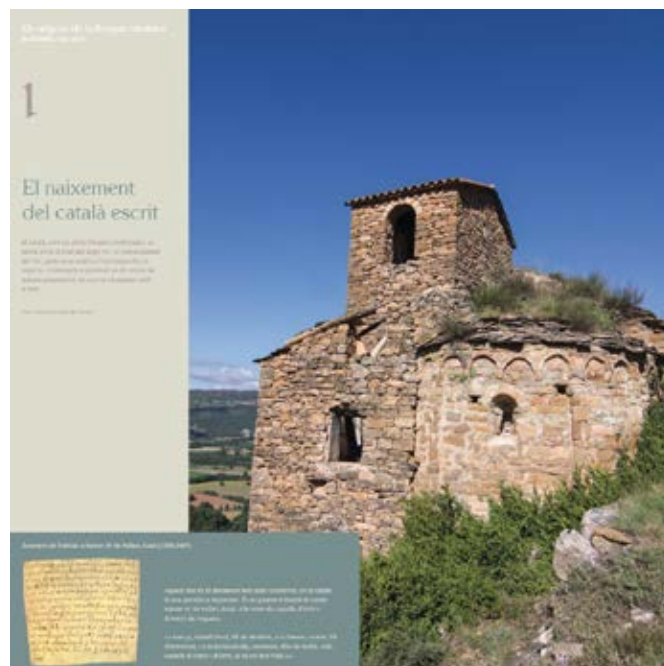
Encara que, des del punt de vista actual, pugui semblar que presenta una llengua arcaica, a vegades difícil d'entendre, ja es troba escrit pràcticament tot en català, mentre que els fragments en llatí són molt petits i es redueixen a les parts de caràcter més formulari. Així mateix, també cal tenir ben present que els *Greuges* són un text relativament extens si es comparen amb els altres documents amb parts en català d'aquell període, que sovint són molt breus i escrits

majoritàriament en llatí, per la qual cosa aquest text permet un estudi més ampli i precís del català més antic conservat.

Des del punt de vista estrictament lingüístic, és un escrit molt interessant perquè reflecteix les principals característiques del català dels inicis, una llengua que presenta una expressió senzilla, en alguns punts propera a l'oralitat, amb una sintaxi poc desenvolupada, pràcticament sense conjuncions que connectin les diferents frases i amb un ús repetitiu d'uns pocs elements, sobretot de la conjunció "i". Això fa que, des de la perspectiva actual, com a llengua escrita presenti una expressió força aspra, a vegades fins i tot difícil d'interpretar.

I és que en aquell moment la llengua catalana començava a accedir a un registre, el codi escrit, que fins aquell moment era propi i exclusiu del llatí, de manera que encara li faltava desenvolupar tant aspectes sintàctics com recursos de caràcter expressiu. Aquest fet fa que la llengua dels *Greuges* pugui tenir sovint un aspecte arcaic, amb un discurs tallat, poc continuat. Tanmateix, cal tenir present que les persones que en aquell moment sabien escriure generalment posseïen un nivell cultural elevat i que, quan van començar a introduir la llengua romànica en l'escriptura, possiblement devia ser perquè les persones implicades en els documents i els testimonis en poguessin entendre el contingut, ja que la gran majoria ja no devien entendre el llatí.

Com indicàvem al començament, aquests darrers anys s'ha tornat a parlar força dels *Greuges* i dels primers textos gràcies a algunes publicacions, però també a diverses iniciatives, sobretot a l'Alt Urgell i al Pallars Sobirà, amb conferències i exposicions, com la que es va fer l'any 2013, primer a Areny de Noguera, després a Tremp i finalment a Barcelona, titulada *Els orígens de la llengua catalana. Jo fideles vos seré*. I en aquest punt cal esmentar especialment la feina i la perseverança de l'Associació d'Amics de la Vall de Caboet a favor de la recuperació i la difusió d'aquest patrimoni, que ha portat fins i tot a l'establiment d'una exposició permanent dedicada als *Greuges de Guitard Isarn* a l'església de Sant Serni de Cabó.

Reproducció del primer plafó de l'exposició *Els orígens de la llengua catalana. Jo fideles vos seré*.

Aquestes iniciatives han contribuït clarament a la divulgació i el coneixement d'aquesta part tan important del nostre patrimoni cultural, lingüístic i històric més enllà de l'àmbit especialitzat de la recerca universitària. Esperem, doncs, que es pugui aprofitar aquest moment de vitalitat i empena per continuar-ne promovent tant l'estudi com el coneixement.

Sant Serní de Cabó, seu de l'exposició permanent dels *Greuges*. Autor: Joan Anton Rabella.

Els escacs medievals del Pirineu i de Sant Pere d'Àger

BLANCA ORÚS*

1473. Joc d'escacs d'Àger. s.X-XI o anterior. Sant Pere d'Àger (Noguera). Jordi V. Pou (2020).

Els escacs que coneixem avui en dia sembla que deriven d'un joc hindú d'estratègia bèl·lica creat cap al s. VI anomenat Xaturanga. El mateix nom feia referència a les peces: elefants, cavalls, carros i soldats de peu; "xatur" vol dir quatre i "anga" significa membres i és com s'anomenava l'exèrcit hindú. A aquestes se'ls sumava el rei i el seu conseller. Ràpidament, va estendre's cap al món Persa (*Šatrang*), i també cap a la Xina creant al seu pas múltiples variacions. L'any 651 els musulmans van conquerir l'Iran i el joc va passar a les seves mans i, com ja havien fet els perses en el seu moment, van adaptar el nom del joc (*Al-Satranj*) i el de les peces al seu idioma, però, a més a més, es creu que serien ells qui haurien començat a esquematitzar les peces per la seva ideologia en contra de la representació d'imatges. El rei i el seu conseller es van convertir en un tron esquematitzat del qual a vegades sobresortia un cap, els genets van desaparèixer i van passar a ser només el cavall, els elefants van evolucionar a cilindres o cons amb dues protuberàncies davant que feien referència als ullals, el carro tirat per cavalls es van reduir a punts

en forma de V que sobresortien d'un volum geomètric i el peó va passar a ser un simple con.

Es creu que cap a l'any 1000, els escacs haurien arribat al món occidental i no ho haurien fet per una sola via. D'una banda, haurien entrat des del sud d'Espanya i des de Sicília gràcies a intercanvis amb els veïns musulmans i, per altra, una mica més tard cap a començaments del s. XI, a través del comerç escandinau amb Bizanci, haurien circulat fins al nord d'Europa. Així doncs, de manera simultània van anar arribant peces i textos i, a poc a poc, es va anar integrant dins el món cristià fins a convertir-se en un dels jocs més populars de tota la societat europea medieval. No obstant això, no sempre van ser una forma d'entreteniment vista amb bons ulls. Ens trobem amb una Església que condemna la pràctica (ja que sovint es jugava amb daus i apostes), però alhora sembla dedicar un culte quasi de relíquia a les peces. A poc a poc, es deixa de banda aquest cantó atzarós i es fa una revalorització que el converteix en part de l'educació cortesana i cavalleresca, i fa que entri per la porta gran al món de la literatura.

Un exemple clar de la importància del joc a la societat del s. XII-XIII, és el conegut text comissionat pel monarca castellà Alfonso X, *Libro de los juegos de Ajedrez, Dados y Tablas*, acabat a Sevilla l'any 1283.

El biaix cultural, però també la desconeixença i la mala interpretació dels noms àrabs i les formes esquematitzades van fer que les peces patissin una sèrie de canvis. El rei, el cavaller o el peó (guerrer a peu) no van causar gaire problemàtica, ja que eren personatges que existents i eren fàcils d'identificar tant en la seva forma figurativa com en la més abstracta. El carro tirat per cavalls gràcies a una semblança fonètica del terme en àrab *rukħ* amb el terme roc/roca els va portar a convertir a la peça en una fortificació. A més a més, la forma simplificada d'aquesta els recordava als merlets d'una torre. El mateix va passar amb el nom àrab per designar l'elefant de guerra *fil*, però *al fil* amb l'article. La reinterpretació de la peça va entendre's a partir de la segona meitat del segle X al nord d'Europa com una mitra d'un bisbe o posteriorment a França com el barret del bufó de la cort. L'última transformació va ser del conseller del rei com a reina. Tots aquests canvis van portar les peces d'escacs a assemblar-se més a una cort medieval que a un exèrcit de guerra. No podem oblidar que totes aquestes transformacions van anar succeint amb els anys. Des que van arribar els escacs fins ben bé el s. XVI no es va establir ni l'aspecte de les peces ni les regles del joc, per tant, hi havia moltíssimes variacions.

Finalment, cal parlar del nom del joc. Com ja havíem vist el món Persa i el món Àrab van adaptar el terme xaturanga a les seves llengües, però això no passaria a occident. Aquests agafarien el terme que designava el rei, *Shah*, i d'allà extraurien el nom del joc. Segurament ja que haurien sentit moltes vegades als jugadors orientals dir *Shah Mat* expressió que s'utilitzava per a dir que has atrapat al rei del teu contrincant (en català *escac i mat*). Així doncs, el joc esdevindria en llatí *ludus scaccorum* o *scaci* i les diferents llengües romàniques, però també anglosaxones anirien fent les seves pròpies versions. Tan sols en castellà, portuguès, gallec i asturià el terme continuaria amb la tradició del nom àrab (*ajedrez, xadrez* i *axedrés*).

Les primeres evidències de possessió de peces a l'Europa cristiana les trobem a Catalunya amb el testament del comte d'Urgell Ermengol I, quan l'any 1008 diu que dona les seves a l'església de Saint-Gilles du

Gard: «*ipsos meos schachos ad ipsa opera de ecclesia*». En cap moment especifica quantes peces ni el material d'aquestes, però podem suposar que, com ens indiquen altres documents contemporanis, segurament serien importacions islàmiques de cristall de roca. Al Pirineu trobem un exemple a l'inventari de béns mobles anuals de l'església de Santa Maria de Ripoll on es mencionen un conjunt de "28 *scacos cristallinos*" que malauradament no conservem avui en dia, però podem suposar que serien molt similars al conjunt d'Àger.

Els escacs de Sant Pere d'Àger

Els anomenats escacs de Sant Pere d'Àger són una sèrie de peces originàries d'Egipte en el moment de regnat del Califat Fatimí (segles X-XII) que avui en dia es conserven de manera dispersa entre el Museu de Lleida (Núm. Inv. MLDC 1473) i el Museu Nacional de Kuwait (Núm. Inv. LNS 1 HS a-j i LNS 2 HS a-e). Són unes peces de tipologia esquemàtica fetes de cristall de roca, una variant incolora i transparent del quarz que les dotava de gran valor material, i treballades amb decoració incisiva lineal o rínxols vegetals en el cas de les de Kuwait, exceptuant cinc peces completament llises. Segurament això ens parla que hi havia més d'un joc conformant el conjunt, se'n parla que podrien ser sis. Cal recordar que moltes vegades la diferència decorativa o de mesura també era la que feia diferenciar els dos oponents en comptes de fer-ho a través dels colors.

La primera informació que en tenim és de 1821 quan un viatger il·lustrat anomenat Jaime de Villanueva va descobrir el joc al tresor de la col·legiata de Sant Pere d'Àger. Durant la renaixença catalana (1887), Josep Brunet i Bellet va publicar un estudi informatiu on parlava de catorze peces d'escacs que es conservaven a la parròquia de Sant Vicenç d'Àger. Aquest va cridar l'atenció de col·leccionistes d'art i sabem que, a 1907, aquestes ja formaven part de la col·lecció privada de la comtessa de París Mme. de Béhague. Després de voltar pel mercat de l'art, aquestes peces les va adquirir el Museu Nacional de Kuwait. Les dinou peces restants que havien passat a ser propietat del bisbat de Lleida a causa de l'annexió i desaparició de la col·legiata entre 1851 i 1857, segurament es van incorporar a l'antic Museu de Lleida Diocesà i Comarcal el mateix any de creació, 1893.

Segurament, van arribar a través d'un intercanvi o regal entre un noble musulmà i un de català, però avui en dia encara no se sap qui hauria sigut el propietari d'aquests escacs que més tard hauria fet la donació a la col·legiata. D'una banda, es creu que podrien haver sigut d'Ermengol I, ja que, en alguns documents es diu que seria el Comte d'Urgell qui fa l'ofrena, però ja havia donat uns escacs a una església francesa i seria estrany que en tingués uns altres. D'altra banda, s'apunta al matrimoni d'Arnau Mir de Tost i Arsenda d'Àger perquè tenim constància de diversos jocs d'escacs de cristall de roca formant part del seu patrimoni, gràcies al testament d'ella, així com l'inventari de béns que va fer el mateix cavaller abans d'iniciar el pelegrinatge a Santiago de Compostel·la l'any 1071. La tercera teoria és, en realitat, una connexió entre ambdues, Duran-Porta parla de com una de les filles d'Arnau Mir de Tost es va casar amb Guerau I de Cabrera, un llinatge que segles després aconseguiria el comtat d'Urgell i, per tant, potser serien aquests els que haurien fet la donació a Àger sumant-hi les peces d'Arnau i altres que havien anat adquirint. De manera molt similar hauria pogut passar amb els escacs de Santa Maria de Ripoll.

Com ja hem pogut veure, els escacs en el món medieval van ser un dels jocs més populars, però la seva importància irradia més enllà de l'oci, eren objectes simbòlics i plens de connotacions pel seu material, la seva mesura, les llegendes associades als seus propietaris o a la seva troballa, i perquè molts cops eren un mirall de la societat.

Bibliografia

- BOURGEOIS, Luc. "Introduction et mutation du jeu d'échecs en occident (X – XIII siècles)", in GRANDET, Mayhieu & GORET, Jean-François, *Echecs et trictrac: Fabrication et usages des jeux de table au Moyen-Âge*, Errance, París, 2012, p. 23 - 31.
- BRUNET I BELLET, Josep, "Sobre unas pesas d'un joc d'escachs de cristal de roca vingudes d'Àger" in *Butlletí de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, 101-102 1887, p. 20-36.
- DURAN-PORTA, Joan, "Nuevos datos sobre la temprana difusión del ajedrez en los Pirineos, y una reflexión sobre las piezas de Àger" in *Espacio, tiempo y forma*, nº5, 2017, p. 171-187.
- FAHID, Deborah Freeman. *Chess and Other Games Pi-*

eces from Islamic Lands. New York: Thames & Hudson, 2018.

- FITÉ I LLEVOT, Francesc. "El lot de peces d'escacs de cristall de roca del Museu Diocesà de Lleida, procedents del tresor de la col·legiata d'Àger (segle XI)", in *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 5, Barcelona 1984, p. 281-312.
- MURRAY, H.J.R. *History of Chess*, Oxford, 1913.
- ORÚS, Blanca. *Les peces d'escacs medievals. Jugar, lluir i reflexionar*. Treball de Fi de Grau, Universitat Autònoma de Barcelona, 2025.
- PASTOUREAU, Michel. "L'arrivo degli scacchi in Occidente. Storia di una acculturazione difficile", in *Medioevo simbolico*, Roma-Bari, 2005.
- VILLANUEVA, Jaime, *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, 1803-1852, 22 vols. (ed. facsímil, 2001).

La col·lecció d'escacs del Museu de Lleida. Foto: Blanca Orús

Els Llosers de Bolvir

NÚRIA CASAMITJANA

La llosa com a element de construcció

La utilització de lloses es remunta a èpoques ben antigues, sembla que ja s'usava en l'etapa romana. A diferència d'altres roques, la propietat de la pissarra o llicorella de poder-se dividir en làmines fines (l'anomenada exfoliació o esquistositat) juntament amb una altra característica fonamental com la impermeabilitat que presenta, és el que la fa adequada per cobrir els edificis.

Alhora, la llosa és molt resistent a les condicions atmosfèriques, pluja, neu, vent... i, en ser llisa, permet que l'aigua i la neu llisquin fàcilment avall. Igualment, es conserva bé amb el pas del temps, com pot apreciar-se en construccions centenàries que han arribat fins als nostres dies, entre les quals destaquen les esglésies romàniques. La pissarra sol ser de color negre blavós o negre grisenc, però igualment existeixen en altres zones varietats de tons diferents.

L'ús de la pissarra en la construcció pirinenca és, doncs, pràcticament immemorial, gràcies a aquestes propietats naturals esmentades. I, com que les cobertes de zones de muntanya tenen força inclinació per afavorir el despreniment de la neu del damunt, els llosats es veuen molt i passen a formar part indiscutible del paisatge de la comarca.

La llosa de Bolvir

La presència de pedra pissarra és freqüent a l'àrea de la Tor, Guils i Bolvir, població aquesta on ha estat tradicional l'explotació de pedreres per a la producció de llicorelles o pissarres, especialment per utilitzar-les en llocs propers en què els trasllats no disparaven el cost del material.

La pissarra trobada al jaciment arqueològic del Castellot de Bolvir sembla que procedeix ja dels llosers de Bolvir. Ha estat datada com de la segona fase ocupacional de l'assentament, l'etapa iberoromana dels segles II i I aC, cosa que significa que les lloseres ja estarien en activitat en aquell període (1). A l'assentament també s'hi han localitzat diverses lloses grans com a marxapeu d'algunes portes, i inclús una lloseta part d'un tauler de joc del segle X, amb signes gravats en una casella (2).

A l'edat mitjana va ser àmpliament utilitzada a les cobertes de les cases i a l'arquitectura religiosa. Fou una època en què, segurament, s'aconseguí millorar-ne els mètodes de preparació amb la producció de plaques més fines i regulars, però, evidentment, era pissarra menys elaborada que la que pot obtenir-se amb les tècniques actuals.

Aquest ús tradicional no contemplava fer servir l'espai sota el llosat per a estada: el llosat complia únicament la funció d'impermeabilització i l'estança estava dedicada, normalment, a altres usos: golfes de la casa on guardar objectes, cobert del paller, de la borda...

Josep M. Prat Forga, a *Població i activitat a la Cerdanya al segle XVIII*, comenta les indústries extractives de la comarca, tot destacant les lloseres, en especial les de Bolvir, valorades per *fer la coberta de pràcticament tots els edificis dels pobles del voltant* (3).

Quant a publicacions periòdiques de la Cerdanya, a *La Voz del Pirineo* del 2 d'octubre de 1887, s'hi pot llegir un article que argumentava els avantatges que tindria la carretera de la Seu a Puigcerdà, que a més de no quedar la comarca aïllada com passava molts dies d'hivern, *facilitaria l'accés a les aigües de Sanillers, als banys de Sant Vicens i facilitaria l'explotació de les pedreres de marbre d'Isòvol i de pissarra de Bolvir*.

L'any 1888, Agustí Manaut propietari de la llosera més gran de Bolvir va presentar 1m² de llosat a l'Exposició Universal de Barcelona. Va obtenir un premi, una medalla de bronze. A més de la premsa de l'Exposició (4), també se'n va fer ressò la premsa cerdana. Així, *La Voz del Pirineo* del 29 d'abril explica textualment que entre els diferents objectes que aquella setmana havien sortit de la Cerdanya cap a l'Exposició hi havia *"un metro cuadrado de cubierta hecha (llosat) formando un vistoso cuadro con su marco"*.

D'aquell any 1888, també *La Voz del Pirineo* del 17 de juny explicava que a un veí de la Tor de Querol, que anava amb la carreta i el parell de bous a proveir-se de *pissarra de les pedreres de Bolvir*, se li va requirir la carreta i els animals. I avisava que es tingués en compte que per travessar la frontera amb animals era

indispensable el document d'autorització lliurat per la duana de la Vila. Aquesta anècdota ens il·lustra sobre la recollida de pissarra a petita escala que segurament estava bastant difosa.

A l'edició del 10 de juliol de 1898, s'hi explicava que des de feia un temps s'estaven fent remeses de lloses destinades a tot Catalunya i que en aquell moment se n'estava fent una de molt important per a la coberta de l'església de la Concepció de Barcelona. Salvador Galceran, arxiver de Puigcerdà, recull aquesta restauració de l'església de la Concepció amb pissarra de Bolvir al seu llibre (5), com també hi comenta que si les comunicacions haguessin estat millors encara se n'hagués fet una utilització major en molts altres indrets.

Albert Salsas a *La Cerdagne Espagnole*, obra publicada el 1899, escriu que *aux environs de Bolvir on exploite des grandes carrières d'ardoise* (6). Alhora esmentava la utilització d'aquesta pissarra en la construcció de l'ermita del Remei. D'igual manera, el 1926, Pau Vila, a *La Cerdanya* (7), destaca de Bolvir dues lloeres en explotació.

També deixa constància de com era de reconeguda la pissarra de Bolvir que escriptors com R. Gay de Montellà, a la seva obra *Llibre de la Cerdanya* (8), en descriure una casa pairal situada *sota els contraforts del Pendís* puntualitza que *estava enllosat amb gruixudes llambordes, dels llosers de Bolvir, que prenien la brillantor dels betums quan les mullava la pluja*.

Totes aquestes notícies ens venen a indicar que l'ús de la pissarra de Bolvir va presentar un llarg renaixement al llarg de tot el segle XIX que, posteriorment, duraria fins a arribar a la dècada de 1960.

La cana de pissarra

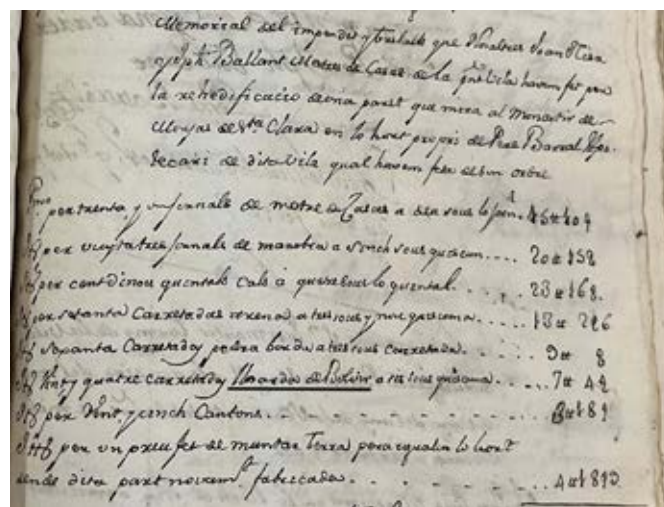
La cana era una antiga unitat de longitud que es feia servir a Catalunya equivalent a 8 pams o 1,555 m, amb alguna petita variació entre un lloc o altre de la Corona d'Aragó.

La "cana" de pissarra era el que un equip de dos homes fabricava normalment durant un dia. Quan es col·loca a la coberta, com a mesura de superfície, la cana permet cobrir una superfície d'1 m² (9).

Així és com, del segle XVII, explica Salvador Galceran Vigué (5), que entre els anys 1665 al 1693, el preu de la "cana" de pissarra era de dos rals i mig, segons el registre del Consell de la Vila. La moneda que circulava als segles XVII-XVIII, era la lliura barcelo-

nina, també anomenada lliura catalana, que equivalia a 10 rals, 20 sous o 240 diners.

Igualment, un segle després, expressaven el cost en canes en els càrrecs per despeses d'obra que presentaven els mestres de cases. L'any 1787, Pere Màrtir Cassi de Puigcerdà per un treball a la Vila al carrer de la Lliça (des del 1868, carrer d'Espanya), va presentar un càrrec de 10 lliures i 5 sous per setze canes de llosa amb els ports inclosos, és a dir, a 12,81 sous cada cana (10). Les altres factures de l'època també les veiem expressades en canes i en moltes d'aquestes notes de despeses es fa constar que la llosa era de Bolvir (11).

Càrrec per obres on s'esmenta la llosa de Bolvir.

Segurament el preu de la cana, amb les modificacions que presenta amb els anys, es podria relacionar amb la remuneració dels dos salaris que es pagaven als dos homes pel treball d'un dia en la seva obtenció.

Procés d'elaboració

La qualitat de la pedra pissarra des del punt de vista de l'estructura interna del material marcava la idoneïtat per fer-ne l'explotació del lloc. Era fonamental que presentés una exfoliació regular i que tingués poc contingut en sulfurs de ferro, ja que en condicions oxidants com és l'exposició a l'atmosfera, aquests formen òxids i hidròxids de ferro amb canvis d'estructura cristal·lina que tendeixen a fragmentar-la (9). La pissarra de Bolvir no presentava aquest problema i, per tant, mantenia les qualitats desitjades per a comercialitzar-la.

El procés d'elaboració començava amb l'extracció de blocs de pissarra a la llosera, amb l'ajuda d'explosius, que calia col·locar de forma adequada per opti-

mitzar l'aprofitament dels blocs que en sortirien i que després de manera artesanal s'havien de treballar.

L'exfoliació de les peces obtingudes per obtenir blocs més petits, era una fase que requeria gran habilitat per realitzar-la, ja que s'havia de seguir sempre el laminatge natural de la pissarra. Finalment, calia serrar-ho a la dimensió adequada segons la funció final de la pissarra i bisellar-ne els costats de cada peça per facilitar el lliscament de l'aigua o neu quan es trobés a la coberta. Aquesta n'era la utilització principal com s'ha comentat, però igualment s'havia de preparar si anava destinada a emprar-la en paviments.

Les mides de les lloses eren diverses, normalment tenien una longitud de 20 a 60 cm als costats i un gruix de 2 a 5 cm. Antigament, les més grosses es posaven a la part de baix del llosat i les més petites pròximes al carener de la coberta. El carener es feia amb lloses grans altra vegada.

Llosat tradicional.

L'ofici de lloser no era fàcil, ja que era de gran exigència física i, a més, depenia de la veterania i de la traça de cada un. La feina es va fer fins als anys setanta totalment a mà, amb l'ajuda única de la dinamita. El procés al qual se sotmetia la pedra era el tall, que s'adaptava al format i mides que requeria la construcció on anava.

El repertori de les eines de picapedrer era ric i variat: martells, punters, cisells...

A l'hivern, quan no hi ha tanta feina als camps, alguns homes de Bolvir feien de llosaires. Així ho explicava Dolors Bertran a l'entrevista que se li va fer el 2014 sobre petites històries del poble (12) que, en el cas del seu pare, detalla que ella li portava el dinar

als llosers. L'hivern era un moment en què també la meteorologia ajudava perquè, en no ser l'ambient tan sec com a l'estiu, mantenia la humitat de la pedra que s'exfoliava millor.

Un problema de les lloeres és l'acumulació de les restes, ja que en treballar-se a l'exterior ocupa i altera una superfície important. A Bolvir, el 1843 es pactà el tema de les deixalles. En una concòrdia davant el notari públic de Puigcerdà Esteve d'Esteve, dos germans, Joan i Francesc Casamitjana d'una part, que explotaven una lloera en uns terrenys del comú a la banda esquerra (en el sentit del corrent de l'aigua) del torrent dels Llosers I, de l'altra, Jacint Descatllar de la lloera contigua, també a l'esquerra del torrent, es comprometeren que ni ells ni els seus operaris llençarien al torrent les restes de l'activitat, i que es construiria una paret per separar la lloera del torrent. Els habitants de Bolvir que tenien propietats més avall del torrent dels Llosers, igual que el mateix Jacint Descatllar, s'havien queixat perquè les aigües d'aquest arrossegaven contínuament aquestes terres i rebuigs cap a les finques inferiors amb gravíssim perjudici (13).

Els Descatllar que havien heretat de Domingo Canal la torre de Bolvir, la van vendre posteriorment a Agustí Manaut (14), i segurament també els drets d'explotació de la lloera.

Encara actualment en el lloc s'hi observen senyals de l'activitat extractiva que hi va haver.

Reglamentació

Arreu, l'activitat d'explotació de pedreres s'havia iniciat sense pretensió de projecció industrial i basada en l'autosubministrament local als entorns propers.

Durant el segle XIX es va publicar a Espanya la Llei Orgànica de 4 de juliol de 1825, que afectava les explotacions mineres i, més endavant, la Llei de Mines d'11 d'abril de 1849, que en realitat era un text refós de la llei de l'any 1825 amb les disposicions que havien anat apareixent.

El 1859 es publicà una nova Llei, i el 4 de març de 1868 un decret que n'era una reforma, si bé declarava subsistents les disposicions de la llei i el reglament anterior en allò que no li fossin contràries. Es tracta d'un text curt, de només trenta-tres articles, però que va regular el desenvolupament de la mineria fins a la Llei de Mines de 1944, per tant, durant un llarg període de vigència (15).

Quan a la dècada dels anys quaranta el marc jurídic que regulava la mineria a Espanya va modificar-se, juntament amb la millora de les comunicacions que s'havia iniciat a l'estat, facilità la prosperitat de jaciments grans que podien traslladar el material a zones més allunyades, que fins aleshores havien usat pissarra de pedreres més properes que permetien controlar costos de transport. Va ser l'inici del final de pedreres com les de Bolvir.

Darrera etapa de les lloseres de Bolvir

Des de l'any 1896 es publicava a Barcelona l'anomenat *Anuario-Riera. Guía general de Cataluña* amb l'objectiu d'oferir dades sobre diferents aspectes de les poblacions del territori català, alcaldia, agricultura, indústria, comunicacions... L'any 1911 es va fusionar amb l'*Anuario del comercio, de la industria, de la magistratura y de la administración*, ampliant així el seu abast i contingut. La pissarra de Bolvir hi és esmentada en la majoria d'edicions. Però el nou context general, i en especial la Llei de Mines de 1944, va originar un descens de la producció a les pedreres locals, i una pèrdua progressiva del coneixement artesanal de la preparació i obtenció de lloses, que va deixar de transmetre's de pares a fills, i d'artesà a aprenent.

5564		ESPAÑA	
<p>Podosa (S. Julia) (Pontevedra), 3211. Pineda (Sta. Eulalia) (Orense), 3039. Pineda (Salamanca), 3272. Pinos (Granada), 2634. Pinos (Alicante), 260. Pinos (Córdoba), 1978. Pina (La) (Oviedo), 3138. Pontevedra, 3118. Pravia (Oviedo), 5128. Pregonero (S. Salvador de) (Orense), 3048. Proen (Oviedo), 2068. Puebla de Almoradiel (Toledo), 3654. Puñal de Don Fadrique (La) (Toledo), 366. Puente de (Córdoba), 2222. Puzos (Almería), 1096. Quasada (Jaén), 2160. Quintanar de la Orden (Toledo), 3683. Quire (Pontevedra), 3208. Rabada (S. Vito) (Lugo), 2860. Rabiñal (Valencia), 2832. Rancos (S. Maria) (Lugo), 2837. Rancos (S. Maria) (Lugo), 2837.</p>	<p>PISCICULTURA (Establecimientos de) <i>Piscicultura</i> (Establishments of). — <i>Pisciculture</i> (Establishments of). — <i>Fischzucht Anstalten</i>. — <i>Piscicultura</i> (Stabilmienti di). — <i>Piscicultura</i> (Estabalecimientos de). Naónos (Zaragoza), 4216. Zaragoza, 4194.</p> <p>PIZARRAS (Fábricas de). <i>Ardoines</i> (Fabriques d'). — <i>Slates</i> (Makers of). — <i>Schieferfabriken</i>. — <i>Lavagne</i> (Fabriques di). — <i>Ardoines</i> (Fabriques de). Badajoz, 1100. Bolvir (Gerona), 2569. Bussendo Guipúzcoa), 2566. Villar del Rey (Badajoz), 1101.</p>	<p>PLATA (Fundiciones de). Véase Fundiciones de plata.</p> <p>PLÁTANOS (Cosecheros de). <i>Bananas</i> (Producturs de). — <i>Banana growers</i>. — <i>Platananbauern</i>. — <i>Platanos</i> (Coltivators de). — <i>Bananas</i> (Lavouras de). Agate (Canarias), 2051. Arocas (Canarias), 2045. Buenavista (Canarias), 2035. Galdar (Canarias), 2051. Guía (Canarias), 2050. Icod (Canarias), 2050. Linares (Los) (Canarias), 2050. Puerto de la Cruz (Canarias), 2037. San Juan de Rambla (Canarias), 2057. Santa Cruz de la Palma (Canarias), 2048. Santa Cruz de Tenerife (Canarias), 2048.</p>	

Pissarra de Bolvir a l'Anuari.

El darrer lloser que va treballar la pissarra a Bolvir va ser Rafael Bosom Vidal (1884-1973), de cal Sant, nascut a Bolvir. El seu avi Josep Bosom Capdevila ja treballava la pissarra i ell havia après l'ofici de ben petit dins la família. En aquella època la transmissió artesanal començava ben d'hora, ja que amb 12-14 anys s'iniciava l'aprenentatge amb els pares mateix. Rafael Bosom estava casat amb Rosa Casamitjana Vidal, besneta de Joan Casamitjana Jovenich, un dels dos germans llosers que signaren la concòrdia abans esmentada.

Rafael Bosom, des de la dècada dels anys trenta, va explotar la llosera del costat del torrent dels Agustins, fins a pràcticament l'any 1960, en què ja no va continuar. Van ser anys de la construcció del barri del Golf, en què a les cobertes de les cases s'hi posaren lloses de Bolvir, i també de reconstrucció d'edificis, i en concret de llosats, a tota la comarca.

Llosera de pissarra del torrent dels Agustins, anys després d'acabar l'activitat.

En aquest sentit, a l'obra *Geografia de Catalunya*, publicada el 1964 (16), ja hi podem llegir a l'apartat referit a la Cerdanya que *Les activitats extractives mineres s'han reduït a poques manifestacions (...) les lloseres resten obertes mig parades (Bolvir, Vallcebolera); les cobertes de pissarra que donen un to propi a bona part de la Cerdanya, s'hauran de refer amb pedra forana quan els caldrà.*

La qualitat de la pedra d'aquestes lloseres de Bolvir va fer que, ja sense artesans que sabessin treballar la llosa, s'utilitzés simplement la pedra, extraient-ne uns quants blocs mecànicament i sense tanta preparació artesanal, per cobrir les parets de les moltes construccions noves que es continuaren fent a la Cerdanya, fins a arribar quasi al segle XXI.

Comentari final

Com a comentari final i a tall de recapitulació, es pot dir que l'activitat dels llosers de Bolvir venia de molt antic i que a finals del segle XIX i principis del XX va viure un moment d'esplendor propiciat per les habilitats i experiència dels llosers del lloc i per les bones característiques de la pissarra que s'hi extreia. Però les pedreres petites com les de Bolvir no van poder mantenir-se amb el desenvolupament d'indústries de la pissarra més grans que va coincidir també amb la

facilitat per transportar el material i les peces amb un cost menor des de distàncies majors.

Agraïixo a Albert Bosom i a Norbert Cot les indicacions que m'han facilitat per elaborar l'article.

7. VILA, Pau. *La Cerdanya*. Barcelona: Ed. Barcino, 1926.
8. GAY DE MONTELLÀ, R. *Llibre de la Cerdanya*. Barcelona: Ed. Selecta, 1951, p. 38.
9. TURU, V i BERTRAN, R.M. (1995). Inventari dels tosquers i llosers d'Andorra. *Actes del Tercer Curs d'Arqueologia d'Andorra: La Vida Medieval als dos vessants del Pirineu*. Ed. Patrimoni Cultural d'Andorra, p.246-262.
10. Arxiu Comarcal de la Cerdanya. Notari Gaspar Coder Spernay, 1787. ACCE 130 107 T2 3210, f.29.
11. Arxiu Comarcal de la Cerdanya. Notari Jacint Guasch, 1759-62. ACCE 130 107 T2 3266, f.13.
- 12 *Informatiu Municipal de Bolvir*, abril 2014 núm.26, p 5-6.
13. Arxiu Comarcal de la Cerdanya. Fons Isidor Saló Cot. ACCE 130 160 T2 94.
14. JORBA I VALERO, Montserrat. *Bolvir*. Girona: Diputació de Girona, 2022. Quaderns de la Revista de Girona; 220.
15. RIBERA, Oleguer. Les concessions mineres i l'estudi del territori (1869-1944). *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 82, desembre 2016, p. 223-236.
16. *Geografia de Catalunya*. Vol.2. Barcelona: Ed. Aedos, 1964, p. 225.

Bibliografia

1. MERCADAL, Oriol; OLESTI, Oriol; MORERA, Jordi; CRESPO, Cira; SÁNCHEZ, Eduard. El Castellot de Bolvir (La Cerdanya): Dels ceretans a l'Alta Edat Mitjana. La seva recerca fins al 2010. *KER*, 4 (2010).
2. MERCADAL, Oriol. La tradició de jugar. Els jocs tradicionals. *Querol*, 20 (2017).
3. PRAT FORGA, Josep Maria. La població i les activitats econòmiques de la Cerdanya a l'últim quart del segle XVIII (1775-1800). *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm 73, juny 2012, p.167-192.
4. *La Exposición: órgano oficial*. Barcelona: oficinas de la Exposición Universal, núm 72-75, 30 setembre 1889, p.18.
5. GALCERAN VIGUÉ, Salvador. *La Indústria i el Comerç a la Cerdanya*. Barcelona: Ed. Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978.
6. SALSAS, Albert. *La Cerdagne Espagnole*. Perpinyà: L'Indépendant, 1899.

L'Advocació a la mare de Déu de Montserrat a la Cerdanya a través dels seus Goigs

M. ÀNGELS TERRONES PLAZA / MARTÍ SOLÉ I URLA

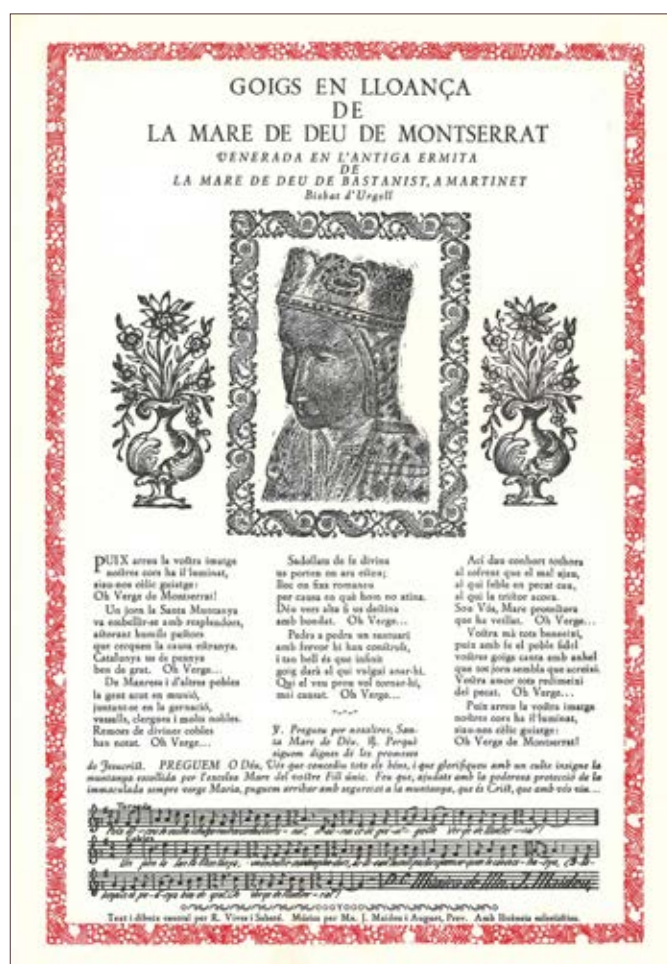
Presentes en la cultura catalana des de l'antigor del segle XIII, els goigs són el testimoni del vassallatge d'un poble cap a la Verge o un sant. Ben arrelats i cantats amb devoció per grups de fidels en diferents esglésies, santuaris, ermites i capelles, la transmissió dels goigs fou bàsicament oral.

Els textos i la música, inicialment anònims, formen part del nostre patrimoni cultural popular. Hem de remarcar-ne l'aspecte literari, musical i gràfic a més del religiós i de l'etnològic.

Aprofitant l'avinentsa que l'any 2025 se celebrà el Mil·lenari de Montserrat, hem cregut convenient inventariar els goigs que, dedicats a l'advocació de la Mare de Déu de Montserrat, hem localitzat a la nostra comarca.

A l'hora de recopilar els goigs hem fet una fitxa descriptiva de cada edició localitzada tot seguint les normes de catalogació internacionals. Cal remarcar que la llengua emprada en els goigs descrits és la catalana. Els materials procedeixen de la col·lecció particular d'un dels autors.

Puigcerdà, gener del 2026

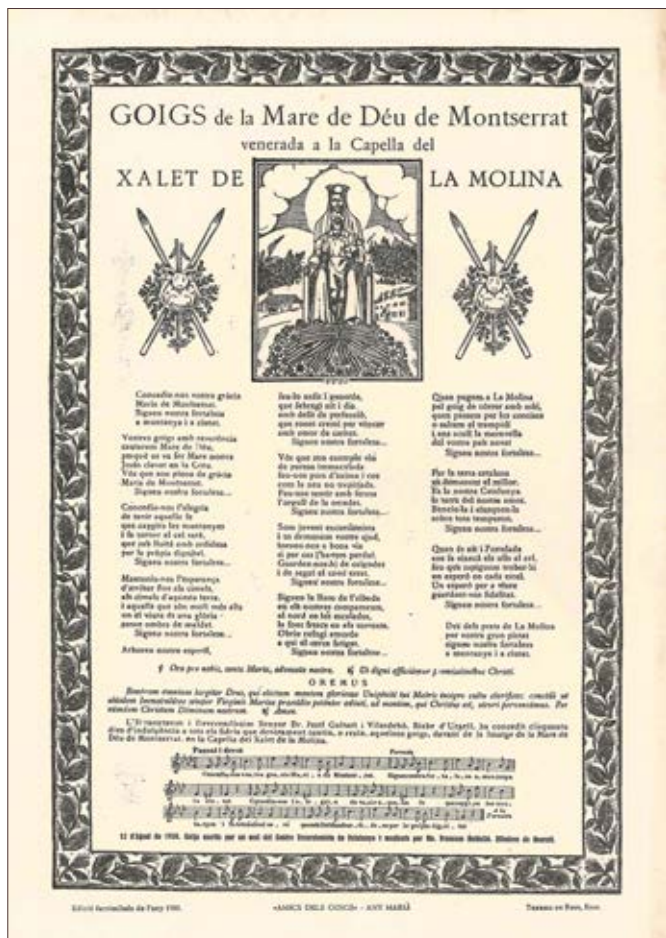
Mare de Déu de Montserrat (Bastanist)

Goigs en lloança de la Mare de Déu de Montserrat venerada en l'antiga ermita de la Mare de Déu de Bastanist, a Martinet Bisbat d'Urgell / text i dibuix central de Ricard Vives i Sabaté, música original de Mn. J. Maideu i Auget. - Vilanova i la Geltrú: Ricard Vives i Sabaté, 1969. - [1] f. : il. ; 32 x 22 cm.

- Text a tres columnes.
- Imatge de l'advocació ornada amb dos gerros amb flors.
- Orla amb motius tipogràfics.
- Partitura musical.
- Caixa: 29 x 19 cm.
- Al vers: Justificació.

Puix arreu la vostre imatge
nostres cors ha il·luminat,
siau-nos cèlic guiatge:
Oh Verge de Montserrat!

**Mare de Déu de Montserrat
(La Molina)**

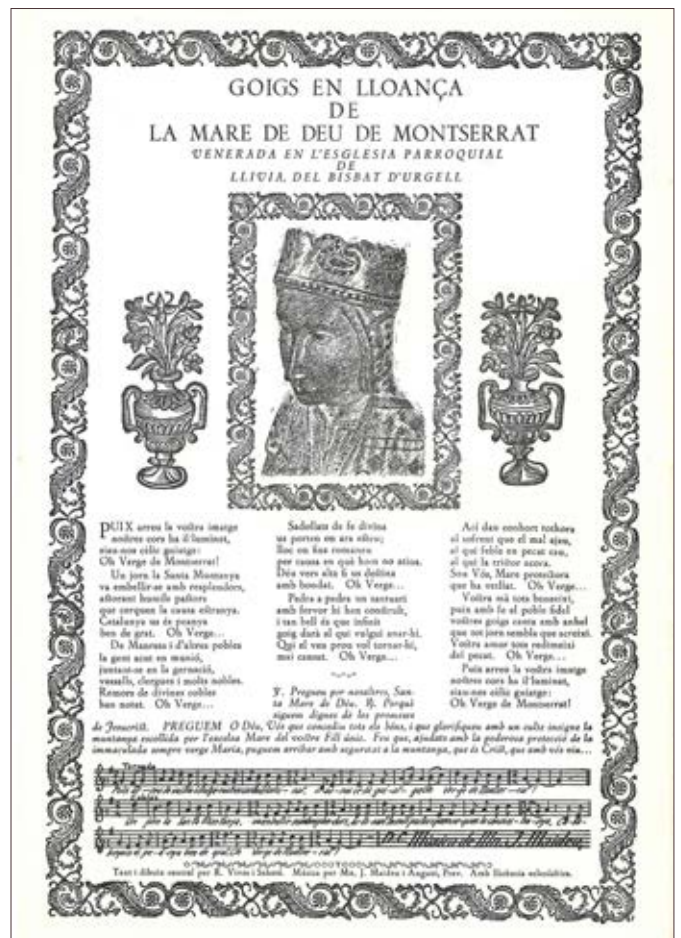

Goigs a la Mare de Déu de Montserrat venerada a la capella del Xalet de la Molina / goigs escrits per un soci del Centre Excursionista de Catalunya; dibuixos de Queralt; música original de Mn. Francesc Baldelló. - [Barcelona]: Torrell de Reus, [s.a.]. - [1] f. : il.; 32 x 23 cm.

- Text a tres columnes.
- Imatge de l'advocació ornada amb dos motius florals i esquis.
- Orla amb motius florals.
- Partitura musical.
- Edició facsimil de l'any 1930.
- Caixa: 28 x 19 cm

Des dels prats de La Molina per vostra gran pietat
Sigueu nostra fortalesa
a muntanya i a ciutat.

**Mare de Déu de Montserrat
(Llívia)**

Goigs en lloança de la Mare de Déu de Montserrat venerada en l'església parroquial de Llívia, del Bisbat d'Urgell / text i dibuix central de Ricard Vives i Sabaté, música original de Mn. J. Maideu i Auguet. - Vilanova i la Geltrú: Ricard Vives i Sabaté, 1969. - [1] f. : il.; 32 x 22 cm

- Text a tres columnes.
- Imatge de l'advocació ornada amb dos gerros amb flors.
- Orla amb motius vegetals.
- Partitura musical.
- Caixa: 29 x 19 cm.
- Al vers: Justificació.

Puix arreu la vostre imatge
nostres cors ha il·luminat,
siau-nos cèlic guiatge:
Oh Verge de Montserrat!

Mare de Déu de Montserrat (Sanillés 1)

Goigs en llaor de la Mare de Déu de Montserrat venerada a la seva capella de Sanillés / text i xilografies de Ricard Vives i Sabaté, música de Mossèn Josep Maideu i Auguet. - Vilanova i la Geltrú: Ricard Vives i Sabaté, 1959. - [1] f. : il. ; 32 x 22 cm

- Text a dues columnes.
- Imatge de l'advocació i escut de Sanillés.
- Orla amb motius vegetals.
- Partitura musical.
- Caixa: 29 x 20 cm.
- Al vers: Justificació.

Puix la vostra santa imatge
Sanillés ha entronitzat,
féu un cel d'aquest paratge,
Oh Verge de Montserrat !

Mare de Déu de Montserrat (Sanillés 2)

Goigs en lloança de la Mare de Déu de Montserrat venerada a la seva capella de Sanillés, a terres de Cerdanya / text i xilografies de Ricard Vives i Sabaté, música de Mn. Josep Maideu i Auguet. - Vilanova i la Geltrú: Ricard Vives i Sabaté, 1965. - [1] f. : il. ; 32 x 22 cm

- Text a tres columnes.
- Imatge de l'advocació amb dos gerros i escut de Sanillés.
- Orla amb motius vegetals.
- Partitura musical.
- Caixa: 29 x 19 cm.
- Al vers: Justificació.

Puix ací la vostre imatge
nostres cors ha il·luminat,
siau-nos cèlic guiatge:
Oh Verge de Montserrat !

Mare de Déu de Montserrat (Sanillés 3)

Goigs en lloança de la Mare de Déu de Montserrat venerada a la seva capella de Sanillés, a terres de Cerdanya / text i xilografies de R. Vives i Sabaté, música de Mn. Josep Maideu i Auguet. - [Vilanova i la Geltrú]: [Ricard Vives i Sabaté], [s.a.]. - [1] f. : il.; 32 x 22 cm

- Text a tres columnes.
- Imatge de l'advocació amb dos gerros i escut de Sanillés.
- Orla amb motius vegetals.
- Partitura musical.
- Caixa: 29 x 19 cm

Puix ací la vostre imatge
nostres cors ha il·luminat,
siau-nos cèlic guiatge:
Oh Verge de Montserrat !

La “Operación Aguilucho”

JORDI SUILS I ÀNGELS PIGUILLEM

La Operación Aguilucho va ser una activitat esportiva dedicada únicament i exclusiva a l'esquí. Es va dur a terme entre els anys 1973 i 1977 a l'estació de Masella a Cerdanya, a Sierra Nevada i al Pirineu aragonès a Jaca i Panticosa.

Va ser subvencionada pel Govern central, tant el material com el forfait i l'estada a l'hotel.

L'Operación Aguilucho que es va dur a terme a Cerdanya es va celebrar a les pistes de Masella durant els cursos 1974-75, 1975-76 i 1976-77 amb assistència d'alumnes de la comarca. Els alumnes de Puigcerdà

corresponien al Cicle Superior d'E.G.B. De les altres escoles, en concret les d'Alp, Ger i Llívia, en ser més petites, venien alumnes de tota l'E.G.B.

En cadascun dels tres anys va durar un mes. Marxàvem en autocars dilluns al matí i tornàvem divendres a la tarda. Cada matí es dedicava a esquiar amb els monitors i a les tardes es feien classes del curs corresponent, cadascú amb els seus mestres. A mitja tarda es parava una estona per berenar i, després de sopar, es dormia a l'hotel de Masella.

La idea bàsica era fer La Operación Aguilucho amb

els mateixos nens al llarg dels tres cursos per tal de formar bons esquiadors. D'aquestes classes i pràctica de l'esquí en van sortir bons esquiadors que inclús van participar en campionats nacionals.

L'any 2000, que era el 25è aniversari d'aquest esdeveniment, es va decidir dur a terme la primera trobada de tots alumnes, professors i monitors que van formar part de La Operación Aguilucho. Va ser un treball difícil i complicat que es va allargar més

o menys sis mesos per intentar trobar-los a tots. Al final, el llistat que es va fer va ser de 250 alumnes, 15 professors i 15 monitors.

Finalment, el juny del 2001 es va portar a terme aquesta primera trobada a la qual hi van assistir, en total, 169 "aguiluchos".

N'hem fet més, de trobades, amb més o menys assistència d'aguiluchos, professors i monitors. L'any passat vam fer la sisena trobada, en commemoració

del 50è aniversari, a la qual hi van assistir 112 persones entre tots.

Si Déu vol, a partir d'ara, les trobades es faran regularment cada tres anys, ja que, per desgràcia, amb cada any que passa anem perdent efectius.

El que podem dir és que sempre ens ha fet molta il·lusió a tots retrobar-nos de nou, sobretot amb els que viuen fora de Cerdanya i als quals veiem poc o gens perquè viuen lluny. Ho hem passat sempre molt bé recordant anècdotes i, sobretot, rient molt tots plegats.

Podem dir que van ser uns mesos de convivència molt maca i que tots hi vam posar el coll, tant als cursos d'esquí com a les classes de la tarda per molt cansats que estiguéssim. Cal recordar també la companyonia que es va crear amb les altres escoles, perquè sempre anàvem barrejats en els grups o a les poques hores d'esbarjo que quedaven. Com es diu, va haver-hi molt bon rotllo i encara hi continua estant.

Tant de bo s'haguessin dut a terme més iniciatives d'aquesta mena, ja que va ser una gran experiència d'aprenentatge per a xics i grans.

30e Aniversari OPERACIÓN AGUILUCHO

L'Observatori que no va ser

TRINI CADEFÀU SURROCA I M. ANTÒNIA SANZ BONET

Els projectes no deixen de ser propostes amb més o menys possibilitats d'arribar a bon terme. A finals dels anys vuitanta, hi havia un projecte promogut per l'*Observatori Fabra* amb col·laboració amb el *Real Instituto y Observatorio de la Armada a San Fernando*, ROA, observatoris reconeguts internacionalment, per instal·lar un telescopi de control remot. Una de les ubicacions possibles del telescopi era a la Tossa d'Alp concretament al Niu d'Àliga. Finalment, el projecte no es va dur a terme i la Cerdanya va veure esvaïda l'oportunitat per acollir el que hagués estat l'*Observatori Fabra II*.

L'*Observatori Fabra* es va fundar l'any 1904. Situat a Barcelona prop del Tibidabo (altitud 411 m, latitud 41°25' N, longitud 2° 7' E), és propietat de la *Real Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, RACAB*, i és el quart observatori en funcionament més antic del món. Compta amb tres seccions dedicades a la meteorologia, l'astronomia i la sismologia. Popularment, se'l coneix perquè sovint s'utilitzen com a referent les dades recollides i els estudis de l'observatori fets en aquests més de cent anys. També se'l coneix per informar, ampliar i documentar sobre esdeveniments i fenòmens d'actualitat. La secció d'astronomia sempre ha destacat per les seves observacions encarades a determinar, amb molta exactitud, la posició, el moviment i les òrbites de petits planetes, cometes i asteroides.

El *Real Instituto y Observatorio de la Armada a San Fernando* va ser fundat el s. XVIII amb la finalitat que els futurs oficials de la Marina obtinguessin els coneixements necessaris d'astronomia per a poder-se orientar a alta mar. En una època en què els GPS encara no existien, calia fer observacions astronòmiques dels astres a fi de conèixer el millor possible la seva posició, ja que en alta mar aquests eren l'única referència. La seva activitat principal està orientada a millorar i determinar la posició dels astres a part d'altres magnituds relacionades amb l'astrometria.

El projecte proposava instal·lar i utilitzar conjuntament el telescopi anomenat *càmera Baker-Nunn, CBN*, propietat de ROA, que en aquell moment no s'usava.

En els anys 60-70, el Smithsonian Astrophysical Observatory (Smithsonian Institution, USA) conjuntament amb la NASA varen construir 12 telescopis, CBN, per observar i fer un seguiment fotogràfic de satèl·lits artificials. Un d'aquests telescopis va ser tutelat per ROA, i a principis dels anys vuitanta, quan el procés d'observació fotogràfica dels satèl·lits va millorar tècnicament, el telescopi va passar a ser seu. A part de la bona qualitat òptica, la característica més rellevant de la CBN era un gran camp de visió que permetria observar quasi diàriament tot el cel visible.

El projecte contemplava actualitzar aquest telescopi. Bàsicament, consistia en la inserció d'un petit element òptic per obtenir una imatge plana, la substitució de la càmera tradicional per una càmera electrònica-digital CCD i la incorporació de control remot.

El control remot permetria, via internet i en temps real, el seu maneig des de cada un dels dos observatoris, evitant així desplaçaments. Això facilitaria l'accés d'usuaris a programes generals d'observació. Un avantatge seria que es podrien fer observacions sistemàtiques, en poc temps, d'àmplies regions de cel i amb una magnitud límit elevada¹, és a dir, observant objectes molt poc brillants.

És evident que el projecte potenciava la capacitat d'observació i d'investigació de les dues entitats ja dedicades a l'astrometria i, per altra part, l'activitat divulgativa. Així, es tenien previstos programes d'observació sistemàtics que anirien cobrint i observant diferents àrees del cel, i programes d'observació específics tals com: l'observació i seguiment d'asteroides i cometes, activitat que l'observatori Fabra ja feia des dels seus inicis; descobriment i seguiment d'objectes d'òrbita propera a la Terra, NEOs, objectes que cal seguir o vigilar perquè no es pot descartar la probabilitat d'impacte amb la Terra; observació de petits planetes transneptunians, és a dir de zones allunyades del sistema solar; i l'observació d'ocultacions d'estrelles per la Lluna, entre d'altres.

1. La magnitud d'un astre mesura/indica la seva lluentor, els valors més baixos, que poden ser negatius, corresponen als astres més brillants.

Per instal·lar el telescopi o CBN i treure'n el màxim profit es volia trobar un lloc fora de Barcelona que oferís millor qualitat del cel per poder observar. Es varen seleccionar diversos llocs que per motius astronòmics quedaren reduïts a tres possibles ubicacions, el Xalet de Coll de Pal (Alt Berguedà), el Niu d'Àliga (Cerdanya) i la Serra del Montsec (la Noguera). En aquell moment, per motius d'infraestructures, el Niu d'Àliga semblava el millor candidat.

El refugi de Niu d'Àliga, a 2.530 m d'altitud, latitud 42°19', longitud 1°54' E, està situat dins el parc natural del Cadí-Moixeró² al cim de la Tossa al límit de les comarques de la Cerdanya i el Berguedà. És propietat de l'estació d'esquí de La Molina que des de l'any 1985 depèn dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya, FGC. A finals dels anys vuitanta, s'hi podia accedir per pista forestal o bé utilitzant el *telecadira de la Tossa* que arribava prop de Niu d'Àliga³.

Niu d'Àliga, pel fet d'estar situat al Parc Natural Cadí-Moixeró, està sotmès a una normativa d'il·luminació nocturna pròpia i més estricta, i assegurava una qualitat del cel amb poca contaminació lumínica.

Per altra part, es trobava lluny de grans nuclis urbans lluminosos. També en estar situat a una altura de 2.530 m implicava un ampli horitzó d'observabilitat, a part de disposar d'un aire més sec, més transparent, amb poques boires, amb menor extinció atmosfèrica⁴, i de quedar per sobre la capa d'inversió tèrmica, característiques que feien totes elles de Niu d'Àliga un bon candidat. En aquest sentit, des de la *Universitat de Barcelona, UB*, es van fer diversos estudis.

Per conèixer millor les condicions climàtiques, es va instal·lar una estació meteorològica DAVIS, que tot i estar molt ben assegurada, les fortes ventades alguna vegada varen tombar.

En el camp de l'observació astronòmica, un altre factor important a tenir en compte, és la repercussió de les possibles turbulències de l'aire en la qualitat de

les imatges⁵. Per valorar-lo es feien fotografies⁶ dels astres, amb una determinada exposició i s'analitzava el traç registrat que deixaven. Aquest podia presentar fluctuacions, ser més o menys intens, o inclús en algun tros estar desdibuixat segons el major o menor grau de les turbulències.

Pel que fa a l'aspecte urbanístic, el projecte contemplava remodelar l'antiga terminal del telecadira⁷, i el refugi de Niu d'Àliga, propietat de l'estació d'esquí de la Molina, on també caldria fer arribar l'aigua, la llum, el telèfon i un enllaç ràpid a Internet⁸. Aproximadament, s'utilitzaria la meitat de l'edifici, prou per encabir un parell d'habitacions, la sala de control i un quart espai pel pilar i el telescopi on s'acobllaria la cúpula.

Simulació del refugi de Niu d'Àliga modificat segons el projecte Ref.: Projecte d'instal·lació de l'Observatori Fabra II a la Tosa d'Alp - RACAB Barcelona

Un altre aspecte que es contemplava en el projecte, eren les activitats socials que es podien oferir donat el gran nombre de visitants que accedia normalment utilitzant el remuntador que arribava prop de Niu d'Àliga, tant a la temporada d'esquí com la resta de l'any. L'atracció del lloc per la pràctica esportiva,

2. El parc natural del Cadí-Moixeró és un espai d'interès natural de Catalunya que agrupa un conjunt de serres del Cadí i del Moixeró, i abasta part de les comarques de l'Alt Urgell, la Cerdanya i el Berguedà.

3. Amb la modernització d'aquest es convertí en l'actual *telecabina Cadí-Moixeró* i se situà l'estació d'arribada del telecabina en el mateix refugi.

4. La llum d'un astre s'esmorteeix a causa de la dispersió de la seva llum per les partícules de gas i pols en suspensió en l'aire.

5. Efecte que es coneix en astronomia per *seeing* (visió).

6. Campanya de "Prospecció del cel a Catalunya" de la UB - estiu 1988. Fotografies amb telescopi reflector Celestron de 8", subjecte a pilar d'obra.

7. El desembre de 1955 s'inaugurà un teleesquí fins prop de la Tossa. El 1966 s'inaugurà el refugi de Niu d'Àliga amb la prolongació del telecabina al puig d'Alp, que tenia l'estació superior prop del refugi. Aquest telecabina era oficialment el *telecabina de la Tossa*, però popularment era conegut com el *teleou*. Malauradament, un accident l'any 1969 obligà a tancar-lo. L'any 1976 es convertí en un telecadira, el *telecadira de la Tossa*, entre el Puig d'Alp i el Niu d'Àliga. Va ser operatiu fins a l'any 1994 quan es tancà per obsolet.

8. No oblidem que s'està parlant d'un projecte de finals dels anys vuitanta quan internet no era usual.

convertien la ubicació en un lloc idoni per promoure activitats educatives i de divulgació de la ciència i en particular de l'astronomia a tots els nivells, fossin escoles o públic en general i especialitzat.

Sembla que les condicions climàtiques, però sobretot la falta de pressupost en les infraestructures d'accés, varen frenar l'execució del projecte d'instal·lació de l'*Observatori Fabra II* a la Tossa d'Alp, i Cerdanya va perdre l'oportunitat de tenir aquell observatori.

Anys després, a finals de l'any 2002, es posava la primera pedra del que seria el Parc Astronòmic del Montsec, que engloba: l'*Observatori Astronòmic del Montsec*, OAdM, al capdamunt de la serra de Sant Alís, actualment amb tres telescopis, gestionat per l'*Institut d'Estudis Espacials de Catalunya, IEEC*, i dedicat a la investigació; i el *Centre d'Observació de l'Univers, COU*, que compta amb un planetari, l'*Ull del Montsec*, l'*Aula Observatori* i amb dues cúpules equipades amb telescopis dedicats a la divulgació.

Com a curiositat direm que un dels telescopis del OAdM és el *Telescopi Joan Oró*, el més gran de Catalunya, en honor al bioquímic lleidatà, internacionalment reconegut pel seu treball sobre l'origen de la vida a la Terra i la seva col·laboració als projectes d'investigació Apollo i Viking de la NASA. També que l'*Aula Observatori del COU* allotja el *Telescopi Assumpció Català*, primer telescopi batejat en nom de dona, en honor a M. Assumpció Català, professora de la Universitat de Barcelona, i primera dona astrònoma professional en una universitat espanyola.

Per altra part, la *Reial Acadèmia de Ciències i Arts, Observatori Fabra* i el *Real Instituto y Observatorio de la Armada a San Fernando*, varen poder dur a terme el seu projecte de modernització del telescopi o CBN, el qual s'instal·là a l'Observatori Astronòmic del Montsec. El 16 de setembre de 2010 s'inaugurava oficialment el renovat telescopi càmera Baker-Nunn, CBN, rebatejat com *Telescopi Fabra-ROA al Montsec (TFRM)*⁹.

Pel que fa al refugi de Niu d'Àliga, actualment s'hi accedeix amb el telecabina Cadi-Moixeró sent l'estació d'arribada el mateix refugi. Considerat un valor patrimonial i turístic, els Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya, han dut a terme un projecte de reforma de les instal·lacions, augmentant la seva capacitat. Amb

aquesta reforma els FGC, volen «consolidar el Niu d'Àliga com a icona del turisme sostenible i accessible als Pirineus»¹⁰.

Les noves instal·lacions, inaugurades aquest mes de març de 2026, han fet que aquest espai natural sigui més accessible i estigui a l'abast de tothom.

Esperem que aquell cel fosc de Niu d'Àliga, que permetria instal·lar un observatori astronòmic, es continuï preservant per poder-ne gaudir, i que si mai torna a sorgir l'oportunitat d'un observatori astronòmic, no es perdi.

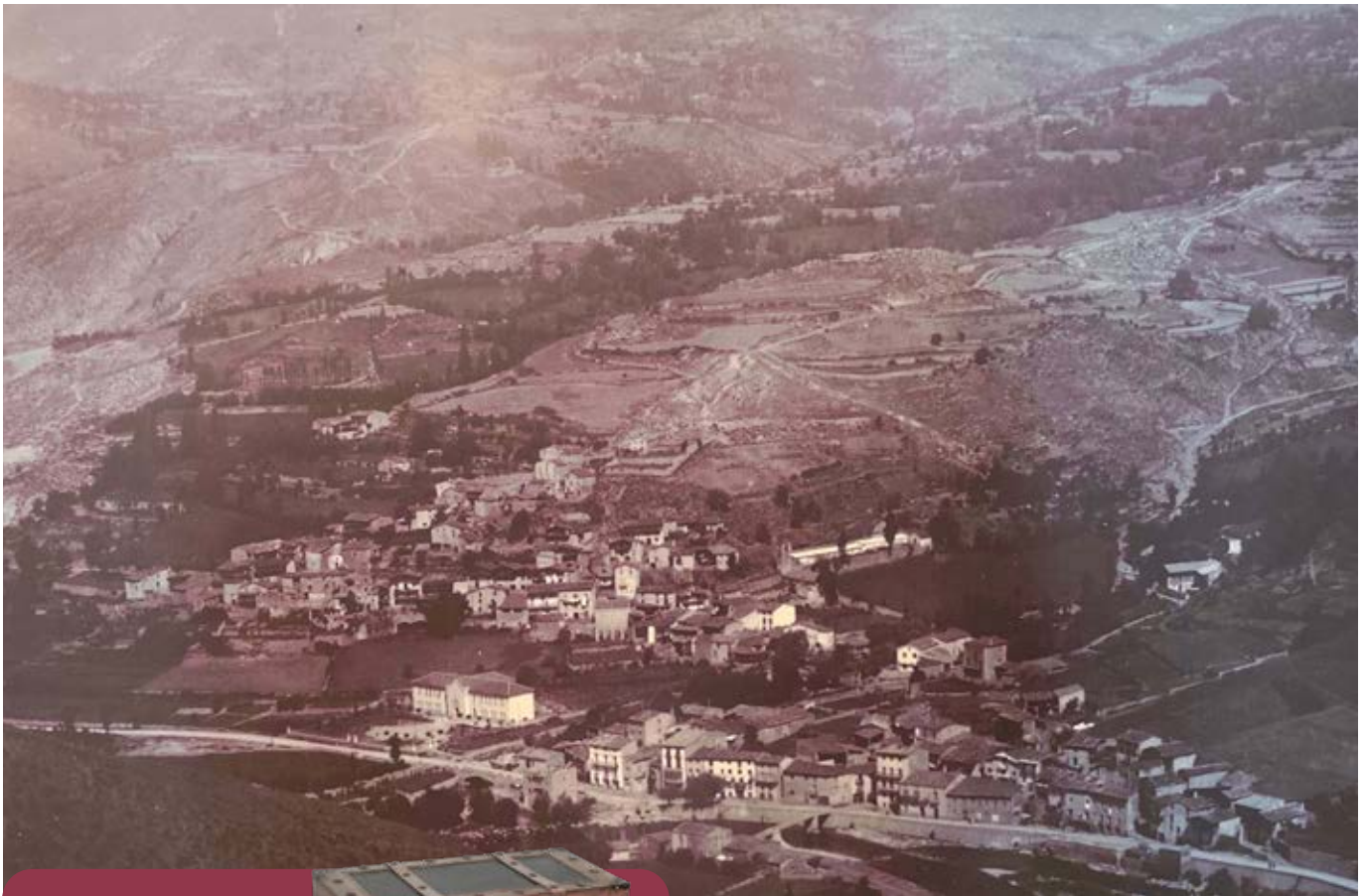
El nostre agraïment al Dr. Jorge Núñez, director del Telescopi Fabra-ROA al Montsec i director de l'Observatori Fabra del 2015 al 2025 per les informacions sobre el projecte.

9. <https://montsec.ieec.cat/astronomia/tfrm/>

10. FGC Turisme, La Molina – Generalitat de Catalunya

Els fets de febrer de 1939 a Martinet

MARC PONT

Martinet. Decada de 1930. Font Parc dels Búnquers.

El bagul de la Guerra Civil

A cada número de la revista Querol, publicarem alguna novetat, investigació o aportació des de la memòria familiar en relació a l'època de la Guerra Civil a la Cerdanya.

No dubteu en fer-nos arribar la vostra aportació al següent correu: bagulguerracivil@gmail.com

Qualsevol anècdota, fet o relacionat amb el tema. La història la construïm entre tots.

Uns fets mai explicats ni descrits i una fossa comuna per exhumar: la memòria pendent a la Cerdanya

Hi ha històries que no acaben mai. No perquè no tinguin un final, sinó perquè la història mai no s'ha pogut tancar. A Martinet, tot i que en terme municipal de Prullans, sota terra, en silenci, hi reposa sense

justícia una d'aquestes històries: una que parla de la ferotge repressió franquista sobre prop d'una vintena de persones el dia de l'entrada de les tropes rebels a Martinet. Homes joves, probablement la majoria soldats republicans fets presoners, potser també alguns civils, van ser executats i enterrats sense nom, sense làpida i sense justícia.

Durant dècades, aquesta fossa comuna i la seva història han quedat fora de la memòria col·lectiva i del relat oficial, amagada entre prats, camps i boscos de la vall de la Llosa. No hi ha hagut homenatges, ni senyals, ni reconeixement institucional. Només el record fragmentat de les famílies que encara busquen restes i d'alguns veïns del poble, que gairebé heroïcament i amb una valentia admirable han trencat el silenci i han explicat els seus records sobre els fets. És el cas de Manolo Álvarez, que, amb ulls de nen, narra

els fets en diverses entrevistes i en les seves memòries personals. També Ricardo Pallares i Josep Maria Caselles, tots ells veïns del poble, van viure i explicar la història. Avui, però, ells ja no són amb nosaltres, i és gràcies al seu testimoni, que podem explicar la història i lluitar perquè, més d'hora que tard, siguin reconeguts els fets, identificades les víctimes i dignificat públicament l'assassinat.

Entre aquestes veus també n'hi ha una que ressona amb especial força: la d'una nena que encara espera el seu pare, que va marxar a la guerra i no va tornar mai més. Sense cos, sense certesa, sense dol complet. Com tants altres casos, la desaparició no és només física, sinó també administrativa i simbòlica. És la negació del dret a saber, a recordar i a enterrar dignament. La història d'una filla que espera recuperar el cos del seu pare. La Guerra va passar no fa tant i les ferides encara són obertes.

En aquest context, la recerca històrica esdevé una eina fonamental. El passat 2025, vaig tenir l'oportunitat de dur a terme un estudi oficial sobre les fosses de la Guerra i el franquisme a la Cerdanya per encàrrec de la Direcció General de Memòria Democràtica. Vaig poder recollir tots aquests testimonis, entre ells la d'aquesta nena, ara ja una persona gran, que encara espera saber si el seu pare està a la fossa de Martinet. També el recopilatori de la insipient bibliografia existent sobre els fets va fer possible teixir un relat verificat i uniforme sobre què va passar probablement aquells primers dies de febrer de 1939 a Martinet i el Baridà. El treball va permetre documentar indicis, recollir testimonis i situar amb més precisió l'espai de la fossa, així com començar a reconstruir les identitats possibles de les persones afusellades, tot posant les primeres pedres d'una possible exhumació total de la fossa comuna. I aquesta és només la història d'una de les més de cinquanta fosses que van anar ressorgint de l'oblit a mesura que m'anava apropant als fets d'aquesta convulsa etapa d'un passat no tan llunyà.

7 de febrer de 1939. Després de la desfeta de l'exèrcit republicà als darrers fronts de guerra catalans, l'avenç de les tropes franquistes cap a la frontera cerdana esdevé implacable. El *Cuerpo de Ejército de Urgel*, integrat per les divisions 61 i 63 amb els seus respectius regiments, batallons i altres unitats, s'apropava a la comarca després d'haver ocupat la Seu d'Urgell el 5 de

febrer. Mentrestant, diverses restes d'unitats republicanes descompostes començaven a situar-se a la zona de l'estret de Martinet. Entre el Montgràs de Montellà i el Serrat de l'Alzinera, a Sanillés. Armats amb metralladores, fusells i peces d'artilleria, pretenien organitzar un darrer bastió de resistència a l'entrada de la Cerdanya, molt possiblement per permetre que la frontera de Puigcerdà pogués descongestionar-se de soldats i civils fugint cap a França. Les tropes franquistes, que avançaven imparables des de la Seu, es veuran retardades a la zona de Martinet gairebé dos dies. Segons recullen diverses fonts, també franquistes, la forta resistència per part dels republicans els agafarà per sorpresa i serà d'important magnitud.

D'aquests combats en resultaran diversos morts d'ambdós bàndols, entre els quals, el capellà d'un dels batallons franquistes. Fins al 9 de febrer, les tropes revoltades no aconseguien arribar a Bellver, després d'enfrontar-se a un important acte de resistència republicana duta a terme per les restes de la 26a Brigada republicana conformada per la desintegrada columna Durruti. L'objectiu havia estat salvar de les tropes franquistes els seus companys i compatriotes que s'acumulaven a la frontera francesa. Amb tot, però, l'acte de generositat d'un grup de soldats republicans que va permetre evacuar la frontera amb més marge, va saldar-se amb un important gruix de morts en combat i represaliats torturats per la ferotge ràbia i venjança franquista.

L'endemà de l'entrada de les tropes franquistes a Martinet, quedarien 4 soldats, probablement morts en combat, entre la zona coneguda com el Camp de la Pona i el pont de Montellà. Aquests darrers estarien pràcticament despullats amb retalls de tela o paper cobrint-los els genitals. A banda, als afores del poble, darrere l'antiga fàbrica de la llana, hi foren probablement torturades i afusellades diferents persones capturades i entregades, dues de les quals mentre intentaven escapar. És probable que les víctimes fossin entre 15 i 20, majoritàriament guàrdies civils i d'assalt, soldats republicans i potser algun civil. Després de diversos dies amb els cadàvers morts al prat, amb la important presència de neu i fred, serien inhumades al mateix lloc on són afusellades, al "Prat del Màrtir" o "Prat del Ventura".

L'abril de 1940, diversos familiars demanen l'exhumació de la fossa on hi haurien familiars seus inhu-

Fossa al Prat del Màrtir. Font pròpia

mats. Segons els expedients cursats pel Jutjat de Primera Instància de la Seu d'Urgell i conservats a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell es produeixen tres exhumacions el dia 6 d'abril de 1940. Els cadàvers són de Ramon Pareras Puig, de 23 anys i fill de la Garriga; Juan Ferrer Soler, de 29 anys i natural de Piera i Miguel Alfaro/Alonso Noguera, de 30 anys i de Murcia. Uns mesos més tard, el desembre del mateix any, es persona una altra família per sol·licitar l'exhumació i posterior inhumació al cementiri de Martinet de Francisco Espinosa Moreno, de 29 anys i fill de Cadis. Sembla que els cossos desenterrats serien reconeguts per objectes personals i la dentadura, sense exhumar els altres cadàvers. Tots serien inscrits al Registre Civil del poble i enterrats de nou en dos nínxols del cementiri de Martinet on actualment trobem una làpida amb el seu nom i la data. Val a dir que a la placa hi consta el nom d'una cinquena persona; Juan Peiro, no inscrit al Registre Civil de Martinet ni oficialment exhumat segons els expedients conservats a l'Arxiu Comarcal de la Seu d'Urgell, com és el cas dels altres quatre. Així, de la vintena de persones que podrien haver estat en-

terrades a la mateixa fossa del Prat del Màrtir només en van ser desenterrades amb total seguretat quatre, restant encara avui dia la fossa de la quinzena restants.

Després de tot, doncs, explicar aquesta història és, en definitiva, obrir una porta a la veritat i al record. No per reobrir ferides, com sovint s'argumenta, sinó precisament per començar a tancar-les. Sense veritat, no hi ha justícia. I sense justícia, no hi ha memòria digna. Obrir la fossa, sens dubte, seria també un acte en favor de la reconciliació i de la memòria col·lectiva.

El temps passa, però la terra no oblida. I nosaltres tampoc hauríem de fer-ho.

Recuperar el passat és un treball col·lectiu i aquesta investigació no hauria estat possible sense la col·laboració i recerca des de fa anys d'Assumpta Pascual. També dels testimonis ja esmentats i dels seus transmissors en l'actualitat, com el Joan Munt i el seu fill Jordi, el Josep Viayna o l'Oliver Vergés.

Bibliografia:

SOLÉ, Q. Els morts clandestins. Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939), Sueca: Afers, 2008, pàgs. 310-311.

PONT, M. Presoners a Cerdanya el 1939: La retirada republicana, els camps francesos i el camp de concentració de Puigcerdà. Montellà-Encamp: Anem Editors, 2026.

GÁRATE, J. M. Mil días de fuego, Barcelona: Luis de Caralt, 1972, pp. 615-619.

Documentació:

Registre Civil de Montellà i Martinet

ACAU, Registre Civil. Expedient d'exhumació, 1940. Montellà i Martinet. Fons: Jutjat de Primera Instància de la Seu d'Urgell.

Memòries inèdites de Manolo Álvarez Centeno cedides per la família

Documentació aportada per la família de José Mira Casals, possible inhumat a la fossa del prat del màrtir.

Fonts orals:

Josep Viayna, veí de Martinet

Jordi i Joan Munt, veïns de Martinet

Entrevista feta per Assumpta Pascual l'any 2010 a Josep Maria Caselles (1926), veí de Martinet.

Entrevista feta per Assumpta Pascual l'any 2010 a Manolo Álvarez (1926), veí de Martinet.

Entrevista feta per Assumpta Pascual l'any 2010 a Ricardo Pallarés (1942), veí de Martinet.

Assumpta Pascual, veïna i historiadora de Martinet

Oliver Vergés, veí i historiador de Montellà

Ninxols amb les restes d'alguns dels represaliats. Font pròpia

La Guerra Civil a Alp

PERE SECASES I JOAN PEITX

La presència del POUM al municipi (1936-37)

Des del seu inici (18-19 de juliol de 1936) fins al “fets de Bellver” (27 d’abril del 37), la Guerra Civil a Cerdanya va ser determinada per la confrontació entre l’hegemonia de la CNT-FAI a Puigcerdà i altres pobles de la comarca, sota el lideratge d’Antonio Martín (a) *El Cojo de Málaga*, i els interessos dels ramaders i agricultors de Bellver i la Batllia que, liderats per l’alcalde republicà Joan Solé, es van negar a acceptar la fixació de taxes en els preus agropecuaris des d’aquell Puigcerdà col·lectivista, sotmès a uns mesos d’extrema violència. Encara hi ha molt per esbrinar i escriure sobre aquest període a Cerdanya, però en el present article volem desviar la mirada cap a allò que va passar a Alp, on la presència del Partit Obrer d’Unificació Marxista (POUM) pot semblar una anomalia respecte al conjunt de la comarca.

Aclarim breument el context general d’aquest període i què era el POUM.

Al cap de dos dies del sollevament militar, a Catalunya, Lluís Companys va proposar la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, una resposta unitària de les organitzacions polítiques i sindicals per aturar el feixisme. La filosofia d’aquest comitè es replicarà en la majoria de pobles amb la formació de comitès locals. Però aviat van sorgir les diferències entre les formacions que defensaven concentrar-se en guanyar la Guerra (ERC, PSUC, Acció Catalana, Unió de Rabassaires) i les que entenien que era l’oportunitat, ara que els obrers havien aconseguit armar-se, de fer la revolució social (CNT-FAI i POUM) que, alhora, esperonaria la classe obrera per guanyar els facciosos. Aquestes diferències van esdevenir una divisió tan profunda entre els dos blocs, amb violència inclosa (la Cerdanya n’és un exemple preclar), que va ser, sens dubte, una de les causes principals per les quals la República i la Generalitat van perdre la Guerra.

El Partit Obrer d’Unificació Marxista (POUM) va ser un partit marxista d’àmbit de l’Estat espanyol, amb presència majoritària a Catalunya i el País Valencià, fundat el 1935. Allunyant-se de la consigna de Trotsky

d’infiltrar-se en el PSOE per convertir-lo en un partit marxista revolucionari, el POUM era el fruit de la unió del Bloc Obrer Camperol (Andreu Nin) i de Izquierda Comunista de España (Joaquín Maurín) per tal de crear un partit marxista enfrontat a l’estalinisme de l’URSS i els seus representants a l’estat espanyol, el Partit Comunista Espanyol¹.

La Cerdanya

Tanmateix, tot allò que a vegades ens sembla molt singular de la Cerdanya, no és més que una realitat observada amb la lupa petita, la lupa comarcal o local, d’allò que en realitat va passar a molts indrets del país i al conjunt de Catalunya. La història d’aquest període a la comarca és un reflex d’allò que passava al conjunt de Catalunya.

Aquells que tractem el tema de la Guerra Civil a la Cerdanya ens hem acostumat a esbandir la posició d’Alp amb la singularitat del domini del POUM a la població. La detallada documentació aportada per Pere Secases² i la memòria de Francesc Mill³, així com les contribucions de Carlos Hervàs⁴ sobre el paper que va tenir el sanatori instal·lat en aquells anys a la Torre de Riu, que són les principals fonts d’aquest article, ens aporten prou informació per aixecar algunes hipòtesis que romandran obertes a futures investigacions.

A la dècada dels 30, Alp era un municipi d’uns 567 habitants que vivien, majoritàriament, de l’agricultura. Petita pagesia i “mossos” o jornalers. Però també hi havia un sector d’obrers que podien treballar a les mines de Das i a alguna altra petita indústria com la

1. Viquipèdia: https://ca.wikipedia.org/wiki/Partit_Obrer_d%27Unificaci%C3%B3_Marxista

2. Secases Casadesús, Pere, “1936-39. La Guerra Civil a Alp”, 8-3-2022.

3. Veure la memòria de Francisco Mill al monogràfic de la revista Querol, núm. 34 dedicat a la Guerra Civil a la Cerdanya, p. 66-69. GRC, 2024. O a l’ACCE.

<https://www.recercacerdanya.org/publicacions/querol/trenta-quatre-numero-de-la-revista-querol/>

4. Hervàs Pujol, Carlos, *Anys convulsos a la Torre de Riu*, Rev. Cadí-Pedraforca, p. 80-81 i *Notes sobre dos hospitals de guerra a Cerdanya: Alp i Martinet (1936-1939)*, Revista ERA, núm.6, ACCE i GRC, Editorial Salòria.

Imatge actual de "L'Ajuntament vell" d'Alp.
Foto: Pere Bonetti. Facebook. "No ets d'Alp si..."

serradora o a la construcció. L'estiueig a Cerdanya de principis de segle també havia estès la seva presència al municipi i a l'entorn (Das també en pot ser un exemple paradigmàtic) de manera que el sector de la construcció i el dels serveis havien de constituir ja una part gens negligible de la seva activitat econòmica. Però l'atur va ser present de manera important a la població durant els anys de la República, de manera que els resultats electorals van convertir Alp en un dels municipis amb més vots a l'esquerra durant aquell període. El problema de manca de treball es va convertir en una preocupació que va arribar a l'Ajuntament, com ens mostra el comentari aparegut a l'acta municipal de 4-5-36: *"tenint en compte la necessitat en què es troba la majoria d'obriers de la localitat per la falta de treball i de que l'Ajuntament no disposa de medis necessaris per a l'ajut que necessiten i que per altra part també fora necessari portar a cap algunes obres de millora pel progrés de la població, s'acorda nomenar els Srs. Consellers Andreu Canal i Francesc Ribera per anar una comissió a Barcelona per a gestionar prop de la Jefatura del Districte Forestal s'aprovi la petició que té formulada aquest Ajuntament per a que siguin concedits els 1.550 pins que es tenen*

demanats i prop de la Generalitat una subvenció en metàl·lic, lo més crescuda possible per auxili del paro obrer i poder emprendre aquelles obres més necessàries pel desenroll i millora de la població".

En aquest Alp que en bona part vivia dels estiuejants, el 20 de març del 36, Just Pagès Espín sol·licità a les autoritats la legalització dels estatuts d'un partit, el Radi Comunista d'Alp, que serà el germen de la important presència del Partit Obrer d'Unificació Marxista. Podem afegir que Ricard Masclé Tallaferró, conegut com el verdulaire perquè transportava verdures en la seva camioneta (*"l'home més ric del poble era el verdulaire ja que s'havia fet un racó amb els clients benestants i sabia com tenir tots els trumfos a la mà"*⁵), a partir del 19 de juliol del 36, quan es produeix la rebel·lió militar que donarà pas a la Guerra, davant la sorpresa de tothom, es va donar a conèixer com un revolucionari, afiliat al POUM, i va tenir una clara influència en la presència d'aquest partit a Alp.

Però a vegades, l'atzar també fa la seva contribució en els esdeveniments històrics: Francisco Mill explica a la seva memòria, que a la Cerdanya hi havia diversos grups del POUM, tot i que va ser a Alp on es va consolidar el grup més ferm. L'any 35, un dirigent del POUM conegut pel pseudònim de Gironella (Enric Adroher Pascual, 1908-1987⁶) i un altre militant del POUM van arribar a Alp per aprofitar els aires del Pirineu per motius de salut. A la localitat van donar a conèixer la ideologia política del seu partit creant un corrent de simpatia entre els joves. Aquest fet i la coincidència que l'autor de la memòria, molt jove, fos enviat pels pares a treballar a Barcelona i a la pensió on residia coincidís amb simpatitzants del POUM, com Josep Trescents, que estava "malalt del pit", expliquen com a vegades l'atzar també pot ser determinant. Mill li va buscar pensió, i a Alp s'estava quan el 19 de juliol es produí el moviment militar contra la República. L'experiència de Trescents com a militant revolucionari va fer que aquell cultiu ideològic macerat des de feia temps fructifiqués en la creació d'una secció local del POUM que, segons Mill, es va fer l'amo d'Alp, un poble que des del 34 havia tingut un alcalde conserva-

5. Per fer aquesta afirmació, Secases es basa en el llibre *La semana tràgica de 37*, de John Langdon Davis.

6. La seva biografia es pot trobar a <https://fpabloiglesias.es/entrada-db/adroher-pascual-enrique/>

dor en la figura de Cosme RuaiX Meya.

Tanmateix, el febrer de 1936, existia un Centre d'Unió Republicana d'Alp a on hi havia inscrites 140 persones, tots homes, que en una població de 567 habitants (no de votants) venia a representar més de la meitat de la població masculina adulta amb dret de vot⁷.

En el pla sindical cal anotar també la presència de la CNT (amb associats anarquistes, però sobretot amb altres que provenien d'ERC) i la UGT (a on s'hi podrien trobar militants comunistes del PSUC, força absent a Alp, o del POUM). Ramon Vilalta era el president de la UGT local, Joan Ribó Pagerols, el secretari, Eusebi Calveras Palau, el tresorer, i Pau Mill Palau (POUM) i Jacint Moliner Font, els vocals.

De tota manera, la repetició de cognoms amb una adscripció política o altra fa aixecar la sospita que, a més de les diferències ideològiques, les organitzacions polítiques a Alp s'agrupaven o per factors familiars, com s'anirà veient al llarg d'aquest article, o per la raó que una filiació sindical facilitava l'accés a una feina.

En aquest context general de la situació política a Alp, s'inscriu el fet que el 19 de juliol del 36 es va organitzar una reunió a l'ajuntament per formar el "Comitè de defensa del poder constituït" amb representants d'ERC, UGT, CNT, el Partit Comunista Radi d'Alp i el POUM, que molt probablement van confluïr en una sola organització. En aquest comitè hi participen Just Pagès Espin (POUM), Pau Mill Palau (POUM), Josep Pagès Mill (POUM), Ventura Capdevila Co (CNT) i Francesc Carballeira Vilalta (CNT). Tot i protestant, els consellers cessats acataren el nou ordre i una setmana després es formà el primer Ajuntament constituït pels partits i sindicats presents al municipi, que decidiran qui forma part de la institució municipal. Aquest ajuntament serà

7. Secases aporta la llista dels inscrits en la qual hi consta Cosme RuaiX, alcalde abans de la proclamació de la República i primer alcalde després de l'arribada de les tropes franquistes. També hi apareixen els noms de Marcos Junoy Arró i Salvador Giraut que seran regidor i secretari respectivament al primer ajuntament franquista. Com al Casal d'Esquerra de Puigcerdà, també a Alp s'inscriuen persones de passat (i futur) poc republicà. És fàcil pensar que algunes persones feien servir aquesta adhesió als casals republicans per trobar feina o com aixopluc per evitar possibles represàlies d'elements radicals-revolucionaris. De fet, en un informe del SIFNE dels militars rebels, un informador anònim comenta com a Puigcerdà, a mesura que va augmentant la violència, el Casal d'Esquerres s'engreixa considerablement amb persones de poc arrelament republicà o clarament conservadores.

Imatge actual de "L'Ajuntament vell" d'Alp.
Foto: Pere Bonetti. Facebook. "No ets d'Alp si..."

Primer equip de govern (24 de juliol del 39)

Alcalde: Pere Pagès Gasch (ERC)
2n Alcalde: Eusebi Sapé Forcada (ERC)
Consellers:
Ventura Capdevila Co (CNT)
Josep Pagès Mill (POUM)
Feese. Carballeira Vilalta (CNT)
Ramon Vilalta Pons (UGT)

presidit per l'alcalde Pere Pagès Gasch (que repetirà en el càrrec en la pròxima remodelació i a la postguerra serà represaliat i afusellat pel franquisme).

I molt ràpidament es va col·lectivitzar la Torre de Riu, aquell castell d'estil francès construït per Calixte Freixa. De seguida, "el verduaire" van contactar amb el POUM per oferir-los la Torre i aviat es va convertir en el Sanatori Pedrola (Miguel Pedrola Alegre va ser un militant del POUM mort al front d'Osca el 8 de setembre del 36), a on militars i familiars d'aquesta organització trobaven refugi per recuperar-se de malalties o ferides de guerra. Dirigit per Carlos Encinas, un metge afiliat al partit, el centre comptava almenys amb dues infermeres (Carmen Ferrer, que després serà la seva esposa, i la seva cosina, Adelita Rodríguez). A part de l'objectiu sanitari, que va obtenir un bon informe d'un periodista francès, el Sanatori va tenir el seu impacte en un poble petit com Alp i no gens minsa devia ser la seva influència en la dinàmica política del poble. Segur que va ajudar a refermar la posició del POUM a Alp amb la presència de malalts convalescents, del personal sanitari i d'alguns elements de la vigilància, tots vinculats al partit. A partir del 37 i de la repressió estalinista sobre el POUM, tenim dues versions sobre el que va passar. La del metge Encinas, el fill del qual explica que el seu

Imatges de la Torre de Riu i de la mateixa torre convertida en sanatori del Socors Roig del POUM.
Font: Facebook No ets d'Alp, si no.... Font: Viquipèdia

pare, en tornar de Barcelona alarmat per les notícies de la repressió contra el POUM a partir dels fets de maig a la ciutat, va arribar a Alp i es trobà que tot el personal estava arrestat per forces comunistes i una part traslladat a Barcelona on estaven tancats a l'Hotel Falcon, antiga seu del partit. Posteriorment, serien alliberats⁸. La versió de Francisco Mill és una altra: davant les notícies de la repressió sobre els membres del partit, es van evacuar el personal i els malalts i a Alp només quedaren els militants locals del POUM que, tement l'arribada imminent de guàrdies d'assalt, van amagar arxius, materials, etc. Com els guàrdies no van trobar res —explica Mill— *“Nos detuvieron a mí me llevaron para que les acompañara en donde estaba el sanatorio lo registraron todo no encontraron nada incluso me amenazaron de afusilarme (sic) si no les decía donde estaban las armas yo decía que no sabía nada, entonces nos dejaron libres y se marcharon en dirección de Puigcerdá”*⁹.

A partir d'aquí la Torre de Riu passaria a ser suc-

cessivament colònia infantil i hospital de sang.

La política municipal a Alp

La política municipal a Alp durant aquest primer període de la Guerra Civil es va caracteritzar per la inestabilitat, com a molts altres llocs. La convivència entre dos centres de poder paral·lel com eren els ajuntaments i els Comitès es va resoldre sovint amb què els representants de l'ajuntament es van convertir en gestors de les decisions importants que es preuien en els Comitès. És també el cas de Puigcerdá. Un Decret

8. Hervás, C. op. cit. p.146

9. Mill, F., op. cit.

de la Generalitat (16-9-36) va intentar posar ordre entre els ajuntaments i els comitès dissolent aquests i creant els Consells Administratius. Tanmateix, molts comitès no es van dissoldre i, de fet, van continuar actuant en paral·lel als Consells Administratius.

El 18-9-36 es presenten a Alp tretze persones fortament armades. Pertanyien a la Comissió d'Investigació de Barcelona sota les ordres del "company Ardaix". Juntament amb el Comitè de Puigcerdà van anar al Comitè Local d'Alp a desarmar els individus que feien guàrdia (gairebé tots afiliats al POUM), van destituir el Comitè i van ordenar, mitjançant pregó i ban, que es reunissin tots els simpatitzants dels sindicats de la CNT i la UGT per constituir un nou Ajuntament amb la següent composició:

Tant en la composició de l'Ajuntament com en el Consell d'Administració Municipal creat l'endemà, la presència de representants del POUM és moderada fins al novembre i, en una primera impressió, és aviat menor que la de les altres organitzacions, la qual cosa

Ajuntament d'Alp (18-9-36)

Alcalde: Pere Pagès Gasch (ERC)
Abastos: Francese Fabra Pallarès (ERC)
Defensa: Pau Mill Palau (POUM)
Sanitat: Salvador Pagès Mill (POUM)
Hisenda: Emili García Quilós (CNT)
Obres: Francese Rigola Escobairó (CNT)
Investigació: Francese Caballeira Vilalta (CNT)
Treball: Josep Puigdemont Pujolar
Cultura: Eusebi Calveras Palau
Transport: Agustí Bravo Suárez
Regidors cessants: Josep Trescents (POUM), Jacint Moliner, Miquel Puig, Ventura Capdevila (CNT) i Joan Galí (POUM).

Font: Secases, P. 1936.39 La Guerra Civil a Alp.

Consell d'Administració Municipal (19-10-36)*

President (i abastos): Agustín Bravo Sánchez (UGT)
Cultura: Josep Guitart Prat (UGT)
Defensa: Pau Mill Palau (POUM)
Finances: Emilio García Quirós (CNT)
Obres publ. i treball: Feo. Rigola Escobairó (CNT)
Transport: Cosme Fabra Pallarès (CNT)
Investigació: Josep Clot Serralcarràs (ERC)

Font: Secases, P. 1936.39 La Guerra Civil a Alp.

no sembla correspondre's gaire amb la seva influència al poble, especialment entre els joves. Però si ens atenim a les conselleries que controla aquest partit ens

adonarem que són fonamentals en una població situada al peu de la Molina i la Collada de Toses: Defensa (que pot equivaldre a Governació, és a dir al control dels passos fronterers i en aquest sentit la Collada va ser un espai força transitat per persones que intentaven travessar la frontera) i la de Sanitat (directament enllaçada amb el Sanatori de la Torre de Riu, encara que l'ajuntament descarregarà les despeses que es generaven desviant-les cap al Comitè, que és un indicatiu que les relacions no eren del tot cordials).

Però, per la força del POUM o per la presència important de la CNT, les decisions econòmiques i col·lectivitzadores no es faran esperar. A banda de l'esmentada Torre de Riu, convertir l'Església en cinema i la confiscació de béns a Josep Orriols i Tomàs Isern per abandonament del seu lloc de residència, en poden ser bons exemples.

Portes d'entrada i sortida del cinema instal·lat a l'Església, encara visibles a l'actualitat. Fotos: J.P i P.S

Ajuntament d'Alp (24-11-36)

Alcalde: S. Pagès Mill (UGT i POUM)*
Agricultura: R. Vilalta (UGT)
Cultura: J. Guitart (UGT)
Governació i Hisenda: P. Mill Palau (POUM)*
Treball i obres públiques: F. Rigola Escobairó (CNT)
Transports: E. Rigola (CNT)
Sanitat: LL. Font (CNT)
Abastos: P. Sapé (ERC)
Investigació: J. Cot (ERC)
Comunicació: M. Tajà (ERC)

*S. Pagès Mill va morir com a soldat de l'exèrcit republicà al front d'Aragó. També és el cas de Pau Mill, que va morir a l'Ebre amb 21 anys.

Font: Secases, P. 1936.39 La Guerra Civil a Alp.

Un mes després, a partir del 24 de novembre, una nova remodelació de l'Ajuntament portarà a un militant del POUM a l'alcaldia: Salvador Pagès Mill.

Es declaren faccioses les persones fugitives i es confisquen els seus béns: Josep Mª Pallejà, propietari del Mas de Sant Josep, Pere Arderiu, Josep Orriols, Josep Xandri i les terres de l'Església.

Vista actual de l'edifici que va ser la seu del POUM a Alp. Foto: J.P. i P.S.

Es canvien els noms dels carrers que acabaran reflectint el pes ideològic de les formacions polítiques d'Alp. Al nou nomenclàtor hi haurà una certa voluntat de consens per posar noms de carrers que complaquin les diferents posicions polítiques del comitè i ens revela indirectament la fortalesa a Alp del POUM i de la CNT. Els noms triats per als carrers d'Alp, que representen líders polítics i sindicals de Catalunya o Espanya, així ho donen a entendre: Joaquim Maurín (CNT i POUM), Francisco Ascaso (CNT), Buenaventura Durruti (CNT-FAI), Pablo Iglesias (PSOE-UGT), Jaume Compte (Estat Català), Carlos Marx, Germinal Vidal (POUM), plaça del milicià desconegut o plaça del 19 de juliol (per la revolució anarquista a Barcelona).

Però les relacions entre els representants polítics de partits i sindicats a l'Ajuntament disten molt de

ser disteses. Les discrepàncies acabaran esclatant amb la dimissió dels consellers d'ERC i de la CNT, alhora que s'acorda protestar pels registres domiciliaris efectuats pel conseller de Defensa (o Governació) sense autorització ni informació al Consell Municipal i se li presenta un vot de censura. Aquesta crisi condueix a una nova remodelació de l'Ajuntament: el POUM perd l'alcaldia en favor de Josep Cot Serraclaras (ERC) i les conselleries que manté tenen menys consistència.

El POUM intentarà resistir el declivi aixecant una queixa contra Esteve Rigola (CNT) i Lluís Font (CNT), acusant-los de formar part de la CNT no pas per ideals, sinó per poder treballar. El Consell Administratiu (o Ajuntament) replica recordant que durant l'alcaldia de Salvador Pagès Mill, aquests regidors també formaven part de l'Ajuntament en el darrer consell i que ningú es va queixar i, que ho fan ara, quan per motius de mala gestió i descontrol econòmics han estat destituïts dels seus càrrecs. I que aquesta queixa és *"l'expressió del fracàs de la seva actuació i del seu mal perdre"*¹⁰.

Ajuntament d'Alp (19-1-37)

Alcalde: Josep Cot Serraclaras (ERC)
Alcalde segon: Martí Tajà (ERC)
Agricultura: R. Vilalta (UGT)
Sanitat i cultura: Josep Moliner Font (UGT)
Hisenda: Lluí Font Puig (CNT)
Treball: F. Rigola Esecobairó (CNT)
Cultura: C. Fabra Pallarès (CNT)
Abastos: P. Sapé Foreada (ERC)

Font: Secases, P. 1936.39 La Guerra Civil a Alp.

Ajuntament d'Alp (27-1-37)

Alcalde: Josep Cot Serraclaras (ERC)
Alcalde segon: Martí Tajà (ERC)
Agricultura: R. Vilalta (UGT)
Sanitat i cultura: S. Pagès Mill (UGT-POUM)
Hisenda: Lluí Font Puig (CNT)
Treball: F. Rigola Esecobairó (CNT)
Defensa: E. Rigola Font (CNT)
Sanitat: LL. Font (CNT)
Abastos: P. Sapé Foreada (ERC)
Investigació: J. Cot (ERC)
Comunicació: Pau Mill Palau (POUM))

Font: Secases, P. 1936.39 La Guerra Civil a Alp.

10. Secases, P. Op. Cit.

Durant un temps no es produiran reunions de juntes de govern per les confrontacions entre els sindicats i pel fet que els representants de la CNT no s'hi presenten.

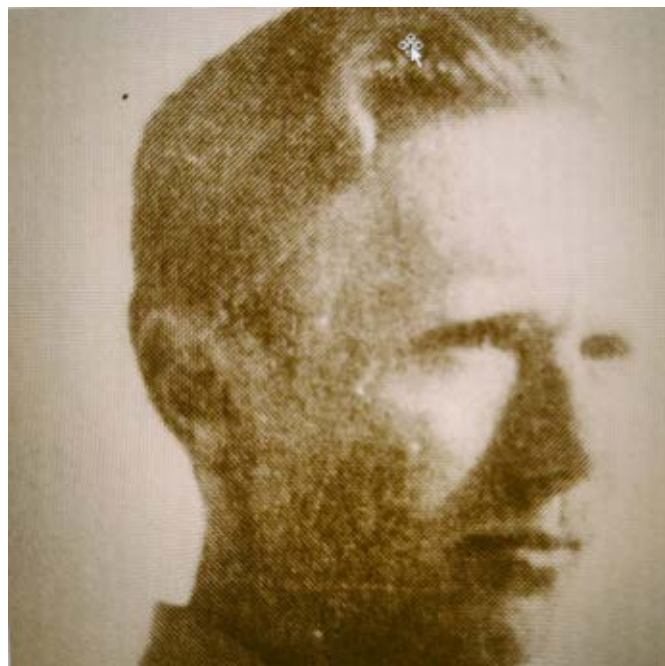
Cal remarcar que la presència de set representants de la CNT al conjunt dels diferents Ajuntaments-Consells d'Alp pot resultar enganyosa respecte a la fortalesa d'aquest sindicat a la població. D'aquests set representants, només un no apareix inscrit a la llista del casal de la Unió Republicana d'Esquerres d'Alp, a on resulta difícil ubicar anarquistes que defensen la desaparició de l'estat. Més aviat cal pensar que aquests sis consellers dels ajuntaments sota les sigles de la CNT eren d'ERC (la doble militància en aquest sentit va ser freqüent a Catalunya) o simpatitzants.

Les relacions entre el POUM (Alp) i la CNT-FAI (Puigcerdà)

Durant el 36, les relacions del Comitè Local d'Alp (amb majoria d'afiliats al POUM) i el Comitè Antifeixista de Puigcerdà, sota la influència dominant de la CNT-FAI, són tenses i problemàtiques. Francisco Mill relata com els de la CNT de Puigcerdà un dia es van presentar a Alp i van requisar un camió que pertanyia a un company del POUM i per tal que els el tornessin, amb la presència dels seus simpatitzants, ho van aconseguir després de parlamentar. També explica que quan els militants del POUM van voler estendre la seva implantació a Puigcerdà, intentant vendre premsa "poumista" com "La Batalla" o repartir octavetes els va resultar impossible, ja que militants comunistes del PSUC els insultaven i els hi esparracaven la propaganda per la força. Com els feien la vida impossible, van decidir abandonar aquest objectiu. Ja

hem esmentat la intervenció armada del Comitè de Puigcerdà per a la constitució d'un nou ajuntament. En aquest ambient de tensió pel control polític de les poblacions cerdanes, hi podem sumar la desconfiança que es desprèn de l'acta municipal del 28-9-36, amb l'alcalde del POUM recentment elegit, a on s'aprova enviar un ofici al comandant de carrabiners de la Molina per tal que es posi a les ordres del Comitè d'Alp, ja que probablement seguia les directrius del responsable de governació del Comitè de Puigcerdà, Antonio Martín, el mal anomenat "Cojo de Málaga".

El control de la frontera és ja uns dels eixos centrals en les profundes dissensions entre les organitzacions polítiques i sindicals de Cerdanya, no sols per controlar les fugides sinó també i sobretot per controlar l'armament que de forma clandestina anirà arribant des de l'altre cantó de la ratlla, pels passos fronterers o per tren.

Andreu Xandri i Serrano (1916-38)

Tant és així que quan arriben les milícies alpines al Xalet de la Molina i situen controls a la Collada de Toses, a Bellver i al Santuari de Núria, tant la CNT-FAI com el POUM coincideixen que des de la Generalitat s'està intentant menyscar el seu poder a la frontera. Els ultimàtums d'Antonio Martín van aconseguir que es desmantellessin aquests controls, però no que el destacament dels pirinencs abandonés la comarca. De fet, "tres dies més tard (25 de febrer del 37) les Milícies Pirinaiques van tornar a Bellver a les ordres d'Andreu Xandri, que havia nascut a Alp i va morir el juny del 38 a la

vall de Pineta, víctima d'un bombardeig alemany. Restant la resta al xalet a les ordres del Tinent Altaba que va ordenar restablir de nou la vigilància a la Collada de Toses”¹¹.

Finalment, l'1 de març del 37, Antonio Martín, en coordinació amb el POUM d'Alp, dirigí una operació que va aconseguir agafar per sorpresa els alpins del Xalet i detenir-los. Dies després, el gruix de la tropa va ser retornat en tren a Barcelona mentre es retenien els oficials com a hostatges fins que, després d'algunes negociacions, van ser alliberats.

Aquesta col·laboració de la CNT de Puigcerdà i el POUM d'Alp, davant l'operació d'acumulació de tropes al voltant de la Cerdanya, va continuar en “els fets de Bellver”. El setge del 27 d'abril per part de tres columnes d'uns 300-350 homes que provenien de la Seu, d'Alp i de Puigcerdà per pressionar el poble no va reeixir perquè Antonio Martín va caure abatut i malferit al pont de Bellver tot just començar. La memòria de F. Mill ens dona la seva visió personal: “Al llegar a las cercanías de Bellver, desde sus alturas, hubo unos disparos dirigidos a él y lo mataron. En Bellver se encontraban militantes del PSUC de Puigcerdà. Si mi memoria no me falla, no hubo batalla fue un asesinato” (d'Antonio Martín i els seus acompanyants).

L'arribada posterior de guàrdies d'assalt i carrabiners a la Cerdanya comportà que la CNT-FAI perdés molt ràpidament el control de la frontera, però no així el control de Puigcerdà. A Alp veurem com en les remodelacions posteriors del consistori, la presència de la CNT encara és important, però són probablement simpatitzants d'ERC. Després dels “fets de maig de Barcelona” (i dels “fets de Bellver”) es va iniciar una forta repressió estalinista contra el POUM¹², fins a la seva desaparició a Catalunya, i en grau més baix contra la CNT. Francisco Mill ens ho explica personalment a la seva memòria: “Nosotros tomamos las precauciones necesarias: evacuación de enfermos del sanatorio (de la Torre de Riu). Los militantes de Barcelona se habían marchado, nos quedamos los que vivíamos en Alp”¹³.

“Nos comunicaron que una columna de guardia de asalto se dirigía a Alp. Escondimos archivos, material, etc. Llegaron los guardias de asalto, registraron nuestro local y

no encontraron nada. Buscaban las armas. Nos detuvieron. A mí me llevaron para que les acompañara donde estaba el sanatorio. Lo registraron todo, pero no encontraron nada. Incluso me amenazaron con fusilarme si no les decía donde estaban las armas. Yo decía que no sabía nada. Entonces nos dejaron libres y se marcharon en dirección a Puigcerdà. (...) hubo represión estaliniana contra el POUM. Yo me quedé en Alp, esperando acontecimientos. Un día llegó la policía de Puigcerdà a Alp y me detuvieron preso junto con otros cuatro militantes del POUM. Nos llevaron a la cárcel de Puigcerdà. Motivo, según ellos: reunión clandestina. Estuvimos cierto tiempo en la cárcel de Puigcerdà. Allí también se encontraban camaradas de la CNT y un día nos trasladaron a Gerona”¹⁴.

El 19 de maig es remodela el consistori a Alp, presidit per Josep Cot Serraclaras, a on ja no hi ha rastre del POUM, que serà il·legalitzat el 16 de juny de 1937.

La violència

Durant els primers mesos de la Guerra, la violència es va senyorejar de la comarca amb l'assassinat de moltes persones titllades massa fàcilment de faccioses. El relat dels fets ocorregut a Puigcerdà ja és força conegut, però encara queda per dilucidar el grau de responsabilitat de cadascuna de les forces que formaven el Comitè. Sabíem també que a Das s'havia assassinat a dues persones: Domènec Sastre (mestre) i Xavier Pons Martí i que a Alp també havia aparegut aquesta violència “incontrolada” en les persones de Joan Viladomat Domingo (27 anys, pintor i president de les Joventuts Catòliques; mort el 21-8-36) i Antonio Tor (mossèn).

A partir de l'informe dirigit al governador civil de Girona l'any 1945, firmat per l'inspector Juan Estévez, se'ns amplia la informació sobre les morts violentes: després de l'assassinat d'un exmilitant del POUM (Àngel Gelada) per part de la Guàrdia Civil l'any 1944, es va trobar entre la seva documentació un quadern on apuntava adreces i anotacions, a partir de les quals l'inspector va descobrir els noms de dos veïns d'Alp que havien obtingut el grau de “capitans del POUM”: Josep Pagès Mill, de 30 anys, i Joan Vaquer Maranges. Entre altres accions delictives, diu l'inspector, hi trobem la detenció i assassinat de Francesc Oliu Pujol, de

11. Secases, P. op. cit.

12. 29-10-1937: Decret de dissolució del POUM i de les Joventuts Comunistes Ibèriques.

13. Mill, F. , op. cit.

14. Mill, F. op. cit. P. 68. La memòria de Mill acaba explicant les vicissituds per les quals va passar fins al final de la Guerra.

48 anys, arrendador de la casa Arderiu de Das, exregidor de l'Ajuntament. Data de l'execució: 9 d'agost del 36. Els dos activistes del POUM van ser detinguts i afusellats l'any 1942¹⁵.

També surten a la llum altres assassinats de veïns d'Alp: Francesc Ravetllat Ruaix, 54 anys, alcalde durant la Dictadura de Primo de Rivera (mort el 9-12-36); Xavier Pons Martí, 44 anys, veí i exalcalde de Das (mort el 28-8-36); Joan Maranges Bover, nascut a Alp i integrat molt activament en el grup de la CNT-FAI de Puigcerdà, va morir assassinat per la Guàrdia d'Assalt amb altres treballadors de la cooperativa "la Serradora" del pont de Sant Martí de Puigcerdà; a la vila d'Alp també va ser afusellat el sacerdot de Ripoll Josep Santanach Cubí, de 68 anys (4-9-36). El Comitè local va fer un pregó en el qual obligava els veïns a assistir a l'execució a la plaça de l'Església.

Deixem de banda en aquest article, els habitants d'Alp morts al front i aquells que van morir a causa de la sistemàtica repressió franquista de la postguerra. Citem només la relativament recent reparació jurídica de la Generalitat de Catalunya respecte a l'alcalde d'Alp Pere Pagès Gasch com a víctima del franquisme¹⁶:

Conclusions:

La presència del POUM a Alp és important, propiciada pel sanatori del Socor Roig Internacional instal·lat a la Torre de Riu, però és de curta durada. A la formació del govern municipal del 27-1-37 la situació de declivi de la seva influència ja és patent tant en la composició

del conjunt de les conselleries com en les crítiques que els germans Mill aixequen en sentir-se discriminats, rebent com a resposta que "tenen mal perdre".

La violència repressiva dels primers mesos de la Guerra a Cerdanya i, especialment a Puigcerdà, fa presència també a Alp amb l'assassinat de vuit persones, a banda de les morts de persones a la collada quan intentaven traspasar la frontera. El control de la frontera va ser un punt d'aquiescència entre el Comitè de Puigcerdà i el d'Alp.

Però l'anàlisi sobre qui té la posició dominant del poble (ajuntament i comitès, sempre en confusió) hauria de matisar-se pel fet que estem parlant d'un poble en què el pragmatisme, els grups familiars i l'encreuament endogàmic distorsionen els motius ideològics que sustenten les diferències.

L'arribada de les milícies alpines a la Molina va suposar un interregne d'estabilitat per enfrontar el que tant la CNT de Puigcerdà com el POUM d'Alp van entendre com una intromissió en el control fronterer i els va empènyer a l'acció conjunta en l'assalt al Xalet de la Molina. Així mateix, va passar amb el setge de Bellver, rebel respecte a col·lectivitzacions i taxacions de preus des de Puigcerdà i liderat pel seu alcalde, Joan Solé.

La repressió sobre el POUM que es produeix a tota Catalunya després dels "fets de Bellver" (i els fets de maig a Catalunya) comporten la seva pràctica desaparició a Alp, a on la presència de la CNT encara perdurà fins a mitjan del 38, però la majoria d'associats ce-netistes estaven inscrits al Centre d'Unió Republicana abans de la guerra, cosa que ens inclina a classificar-los com a propers ideològicament a ERC. Però la inestabilitat municipal és tan gran que, tal com succeeix a Puigcerdà, la Generalitat de Catalunya cessarà l'alcalde i els consellers, substituïts pel nomenament d'un Comissari Municipal: Francesc Lorca Peralta (16-6-38).

Al final de la Guerra, amb l'arribada de les tropes franquistes a partir del 10 de febrer de 1939, Cosme Ruaix tornarà a encapçalar l'Ajuntament d'Alp, com ja havia fet abans de la República.

15. Secases, P. op. cit.

16. Agraïm aquesta informació aportada per Pau Vinyes.

La colònia d'Ajut Infantil de Rereguarda de l'Hotel Tèrminus de Puigcerdà

SALVADOR VIGO

La primera experiència a la Cerdanya durant la Guerra Civil (1936-1939)

Les difícils circumstàncies que va haver de viure la població de l'Estat espanyol durant la Guerra Civil (1936-1939) van generar un seguit d'actuacions per part de les institucions oficials, amb la finalitat d'emparar-les i assistir-les. Tot i els esforços per tal de donar acolliment a un nombre ingent de persones evacuades del front, a mesura que avançava el conflicte, va ser necessari que col·lectius d'altres àmbits (sindicats, partits polítics, associacions, col·lectius estrangers afins a la República...) creessin organismes d'assistència adreçats a una de les franges de població més vulnerable, la infantil, que calia allunyar del front de guerra per evitar que n'acabés patint les conseqüències com la fam, el neguit, la por, el fred, el terror o la mort.

Així, el fet que no hagués triomfat la rebel·lió al territori proper a la costa mediterrània, el clima benigne i l'experiència en l'organització de colònies destinades als nens més desfavorits els anys anteriors va facilitar que es creessin moltes colònies infantils al territori comprès entre Catalunya i el Llevant espanyol.¹

És en aquesta conjuntura que, el setembre de 1936, en començar a arribar a Catalunya la població evacuada d'Irun, d'Extremadura i de Madrid, es creà a Barcelona l'organització republicana de caràcter humanitari **Ajut Infantil de Rereguarda (AIR)**² que es dedicaria a l'atenció temporal dels infants evacuats dels diversos fronts de guerra per tal de proporcionar-los tot el necessari per a la seva mantenció i atendre les seves necessitats bàsiques. Estem parlant d'un lloc segur on viure, d'alimentació, de roba d'abrigar, d'atenció

mèdica o d'escolarització. Així, els primers nens i nenes eren provinents del front d'Aragó, de Madrid, d'Astúries i del País Basc.³ En principi, la idea era que, tan bon punt es pogués, els infants fossin retornats als pares o als familiars que legalment poguessin fer-se'n càrrec. Tot i això, a mesura que s'allargava la guerra, algunes colònies passaren a tenir un caràcter permanent.

Cartell d'AIR a partir d'un dibuix de Ramon Casas (1866-1932) - ICGC

L'AIR estava integrada per la Unión General de Trabajadores (UGT), la Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (FETE)⁴, el Partit Socialista

1. Crego Navarro, Rosalía. «La colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939)». Dins *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea*, n. 2, 1989, pàg. 302-303. Garrich, Montserrat. Les colònies d'infants evacuats: documents d'arxiu. UB. Gestió Documental i Arxiu: https://www.ub.edu/arxiu/ca/gda_expo_DEIE.html

2. Hemeroteca de La Vanguardia, 16-10-1936, p. 4 i 19-12-1936, p. 3.

3. La Vanguardia, 16-10-1936, p. 4.

4. Trobem l'origen de la FETE el 1919 a l'Associación General de Maestros amb seu a Madrid. L'estiu de 1931 es va reconvertir en la Federación Nacional de Trabajadores de la Enseñanza, nom que es canvià pel de

Unificat de Catalunya (PSUC) i la Federació Nacional de Pioneros de Catalunya, entitat infantil d'adoctrinament comunista.⁵ L'AIR va ocupar dues seus a Barcelona, una a la plaça d'Urquinaona, 11, principal⁶ i l'altra a la plaça de Ferrer i Guardia.⁷ Actuava d'acord amb el Comitè Central de Refugiats de Catalunya i n'obeïa les seves consignes, una de les quals era la de traslladar els infants refugiats a altres localitats fora de Barcelona. Es volia evitar l'aglomeració humana i l'escassetat de menjar, sobretot de productes bàsics. “*Se ha creído oportuno mandar a los pueblos la mayor cantidad posible de niños. Allí, la vida es más quieta y más sana para ellos.*”⁸

Targeta postal de campanya. *Héroes de la FETE*. [S.l.] : FETE (UGT), [1937]. Fons DH. Sèrie Documents Històrics (DH 8(5)/1(20.6)). CRAI Biblioteca del Pavelló de la República. UB.

Els seus recursos provenien bàsicament dels donatius, de la venda de segells de correus i de festivals benèfics com el

que es va dur a terme el diumenge 15 de novembre de 1936 al Teatre Barcelona on hi van actuar alguns nois i noies acollits de l'Institut Escola de Madrid i alumnes de l'Institut Escola de la Generalitat: “*Tractant-se d'un festival a càrrec de nois i noies i tenint en compte que es tracta d'ajudar els nens refugiats, esperem que seran moltes les persones que voldran assistir-hi. Així contribuïreu a l'obra d'Ajut Infantil de Rereguarda.*”⁹ O el que es va dur a terme a principis de gener de 1937, en aquest cas en l'àmbit esportiu, organitzat per l'Agrupació Velocipèdica d'Hostafrancs

en què es van dur a terme diferents competicions ciclistes masculines, femenines i infantils¹⁰.

Segells d'AIR (1937). Segells i vinyetes del Pavelló de la República. UB (MDC)

L'AIR difonia la seva tasca a base d'anuncis a la premsa escrita on aprofitava per demanar la col·laboració de la població ja fos amb diners, amb roba pels infants i per a la llar o amb reconstituents per a la mainada.¹¹ Divulgava la relació dels donatius als diaris per tal d'estimular la col·laboració d'altres persones, tot i que els ciutadans també podien escoltar, diàriament, la relació completa de contribucions pel projecte sintonitzant l'emissora de Ràdio Associació de Catalunya.¹²

En un principi, van tenir diferents colònies infantils obertes a la ciutat de Barcelona. Al Palau de Pedralbes, a l'avinguda del Tibidabo i als carrers de Ganduxer, d'Avinyó, d'Amigó i de Copèrnic. A Pedralbes, hi acollien gairebé un centenar de nens de l'Escola Modelo de Madrid i al carrer d'Amigó nens de famílies més humils liderats per mestres joves. Com que, en un principi, no disposaven del personal necessari van comptar amb l'ajuda voluntària de refugiats i, fins i tot, del mateix personal de servei de les cases benes-tants que ocupaven. Fora de Barcelona, hi havia la Colònia de la Garriga on hi atenien nens orfes dels funcionaris de Correus i més allunyada, la de Puigcerdà que van gestionar des del novembre de 1936 sent la primera colònia infantil en funcionament a la comarca¹³. Tot seguit, inicià l'activitat la colònia de Cal Pons de Coborriu¹⁴, a Bellver de Cerdanya i, pensat per a

Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (FETE).

5. La Vanguardia, 16-10-1936, p. 4 i 19-12-1936, p. 3. BNE. Premsa digitalitzada. Crónica. Año IX, núm. 373. Madrid, 3-1-1937, p. 7. Pel que fa a la Federació Nacional de Pioneros de Catalunya vegeu Jerez, Enric: Notas sobre la Guerra Civil Española y las viñetas. Pioneros. <https://guerracivil.afinet.org/articulos/pioneros.pdf>

6. La Vanguardia, 2-12-1936, p. 2.

7. La Vanguardia, 29-7-1937, p. 7.

8. La Vanguardia, 19-12-1936, p. 3. Crónica, op. cit., p. 7.

9. La Humanitat, 14-11-1936, p. 2. La Vanguardia, 16-10-1936, p. 4.

10. La Vanguardia, 18-12-1936, p. 5.

11. La Vanguardia, 16-10-1936, p. 4; 2-12-1936, p. 2 i 18-12-1936, p. 5.

12. La Vanguardia, 18-12-1936, p. 5.

13. Sembrador, núm. 17, 15/11/1936, p. 8. Això fa que s'afronti el seu finançament amb una actuació improvisada.

14. Pous Porta, J i Solé Sabaté, J. M.: Anarquia i república a la Cerdanya (1936-1939). El “cojo de Málaga” i els fets de Bellver. Biblioteca Serra d'Or. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 105-106. El Consell Administratiu del Poble, de Bellver de Cerdanya, va accedir a la petició de la Comarcal del CENU d'allotjar nens del front amb la condició que el seu nombre fos proporcional als habitants de la vila.

nens més grans, a Barcelona s'estava planificant la posada en marxa d'un taller educatiu muntat per l'Escola Industrial.¹⁵

Segell de la Colònia d'AIR a Puigcerdà. ACCE. Fons Aj. de Puigcerdà, correspondència (1936-1939).

A banda d'aquestes colònies infantils, molts dels nens i nenes eren enviats a cases de particulars de diferents localitats del territori català per ser atesos en un ambient familiar. En total, el gener de 1937, donaven acollida a 500 nens a Barcelona i uns 3.000 a la resta del territori català.¹⁶ J. M. Fernández Soria sosté que en total foren 6.000 els infants acollits per Ajut Infantil de Rereguarda al llarg de la guerra en 62 residències, 10 de les quals situades a Barcelona, dues granges, 4 sanatoris i 3 residències per a nens amb deficiències mentals.¹⁷

Pel que fa a l'escolarització que podríem emmarcar dintre de les noves propostes pedagògiques de l'època, l'organisme comptava, com ja hem dit, amb el suport dels professionals afiliats a la FETE a qui encomanaven el control directe de la seva formació. Depenent del nombre d'infants els mestres s'organitzaven individualment o en equips aportant tot el material pedagògic necessari per atendre'ls i muntant una petita escola si convenia.¹⁸ Estrella Cortichs Viñals, reconeguda mestra, professora i pedagoga va col·laborar amb Ajut Infantil de Rereguarda tot i que a hores d'ara desconexim el paper que hi va desenvolupar.¹⁹

Cal dir que, durant el desembre de 1936, l'AIR, conscients de la necessitat i de la importància de l'organització interna de les colònies, va endegar un pla que incloïa el nomenament d'un consell, l'elaboració d'uns estatuts i l'establiment d'unes normes disciplinàries que s'haurien d'observar i de complir per part dels colons.²⁰

L'Assemblea Comarcal del Consell de l'Escola Nova Unificada i la decisió d'acollir una colònia infantil

El 15 de novembre de 1936, el setmanari "Sembrador", editat a Puigcerdà, anunciava amb gran entusiasme l'arribada imminent, el dia 21, d'una trentena de nens procedents de poblacions properes al front i, a conseqüència d'això, la creació de la primera colònia infantil a la Cerdanya.²¹ El compromís d'acollir aquests nens evacuats s'havia acordat a l'Assemblea Comarcal del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU)²² celebrada a Puigcerdà el diumenge 18 d'octubre. En representació dels pares, hi assistiren delegats dels comitès de les següents poblacions: Ger, Meranges, Isòvol, All, Olopte, Urús, Das, Alp, la Molina, Urtx, el Vilar, Escadarcs, Age, Llivia, Bellver i Puigcerdà. Per part de les Escoles, hi comparegueren diferents mestres i, en representació del món sanitari, els dos metges de Puigcerdà, els doctors Ramon Córdoba Rodríguez i Miquel Pomar Miró²³. Dels acords presos en aquella reunió, el punt 4 deia literalment: "*Unánimemente se aprobó la proposición de pedir, para su mantenimiento y cuidado, treinta niños refugiados, huérfanos, etc., de la guerra provocada por el criminal fascismo.*"²⁴

15. Crónica, op. cit., p. 7. La Vanguardia, 19-12-1936, p. 3.

16. Crónica, op. cit., p. 7

17. Fernández Soria, Juan M. «La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares». Dins *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, n. 6, 1987, pàg. 83-128. *Síntesis* Boletín Mensual de la Colectividad Cross Industria Química, 5 (1937), p. 10-11. Pel que fa a la retirada dels infants de les colònies infantils cap a França, Maria Ojuel Solsona xifra en 30.000 els nens que van sortir del país durant i després del conflicte i haurien retornat unes dues tercers parts.

18. Crónica, op. cit., p. 7

19. Estrella Cortichs Viñals (Gironella, 1902 – Barcelona, 1985). Professora, mestra i pedagoga. Treballà a l'escola Menéndez y Pelayo on va acabar sent-ne la directora. El setembre de 1936 col·labora amb la Universitat Popular. Seguidora de les idees pedagògiques de Francisco Giner de los Ríos i de la Institución Libre de Enseñanza. Treballà per l'organització humanitària Ajuda Infantil de Rereguarda. Es va exiliar un cop acabada la Guerra Civil. TORNAFOCH, Xavier: *Estrella Cortichs, una mestra de Gironella*. L'Erol: revista cultural del Berguedà. 2003.

Núm. 77. Personatges, p. 33-35 i Archivo General de la Administración (AGA). Fons: Ministerio de Educación Nacional. Expediente de depuración de maestros nacionales: 32/13145 (1936-1942).

20. La Vanguardia, 19-12-1936, p. 3. Per veure normes de convivència d'una altra colònia, vegeu: Finestres, Jordi: El Xalet de Puigcerdà. Solidaritat sota les bombes. Ara Llibres, sèrie H, 2012, p. 51-52.

21. ACCE. Sembrador. CNT-FAI. Órgano Comarcal de las Juventudes Libertarias del Ter i Freser, núm. 17, 15-11-1936, p. 8.

22. El Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) es va crear el 27/07/1936 a Barcelona. El seu impulsor va ser pel pedagog i anarquista Joan Puig i Elias (1898-1972). La seva finalitat era la d'organitzar el sistema educatiu. Aquesta institució es va dissoldre el febrer de 1939. S'escau que la Delegació del CENU a la Cerdanya es va crear a les darreries del mes d'agost de 1936 i es va dissoldre a principis de desembre de 1936.

23. Pel que fa als metges Córdoba i Pomar vegeu Vigo Pubill, Salvador: *Puigcerdà, 1939*. Querol. Revista cultural de Cerdanya, núm. 34. La Guerra Civil a la Cerdanya (1936-1939), primavera 2024, p. 83-84.

24. Sembrador, núm. 14, 25/10/1936, p. 14.

Els costos de manteniment de la primera colònia infantil de la Cerdanya

Com ja hem dit més amunt, en principi, l'Ajut Infantil de Rereguarda no rebia cap ajut oficial i es nodria bàsicament de la venda de segells, de donatius i de la recaptació aconseguida en els festivals benèfics que es duïen a terme. Aquests recursos els permetien fer front a les despeses corrents pròpies de l'organització de l'entitat, la constitució de colònies a Barcelona i administrar la gestió i el trasllat dels infants als diversos punts del territori. D'aquí que el diumenge 8 de novembre, -tres setmanes després d'haver pres la decisió de l'acolliment-, es va haver de celebrar una nova reunió de la Comarcal del CENU, a Puigcerdà, en aquest cas transcendent, ja que calia decidir com es gestionarien aquests infants -si en casos particulars o bé en una colònia- i, si era el cas, com s'havia de finançar aquesta. I, s'escau que la trobada resultà profitosa. "No creo que tenga la necesidad de demostrar las grandísimas ventajas del acuerdo de Puigcerdá de concentrar a los niños refugiados, en una colonia magnífica, formando una familia, en cuyo cuidado pondremos todo nuestro amor."²⁵

Els costos mensuals de la colònia d'AIR a Puigcerdà ascendien a 4.672 pessetes. En un principi, es va decidir sufragar-les recurrent a l'ajut dels 11.680 habitants de la comarca. "La manutención de dichos niños correrá a cargo y por prorrateo, por todos los pueblos de la Cerdaña.". Estimaven que cada habitant hauria de fer una aportació ínfima de quaranta cèntims mensuals. A partir d'aquesta xifra i de manera proporcional als habitants de cada localitat, veiem el que, en teoria, havia de recaptar i aportar cada poble.²⁶ El quadre que reproduïm i l'article²⁷ que es publicà a "Sembrador" per donar a conèixer la notícia van córrer a càrrec d'Alfredo Gracia²⁸, mestre racionalista afiliat a la CNT i president del CENU de Cerdanya:

25. Crònica, op. cit. p. 8. Sembrador, núm. 17, 15/11/1936, p. 8.

26. Sembrador, op. cit.

27. Sembrador, op. cit.

28. El professor Gracia, gran propagandista del comunisme llibertari, també va ser un dels promotors de l'Escola d'Estiu que es va dur a terme al Gran Casino de Puigcerdà durant els mesos d'agost i setembre de 1936. Vegeu Vigo Pubill, Salvador: *Una escola d'estiu, un film amateur i una trobada anarquista al Gran Casino de Puigcerdà l'estiu de 1936*. ERA. Revista cerdana de recerca, 6 (2025), p. 123. També trobem a la premsa local un article de caire ideològic de Pau Porta, delegat de la CNT i secretari del CENU, donant la benvinguda als nens sota el títol "¡Bienvenidos, seais! Sembrador, op. cit.

Localitat	Habitants	Import en ptes.
Age	150	60,00
Alp	645	228,00
Bellver	1400	560,00
Bolvir	370	148,00
Bor	150	60,00
Queixans	285	114,00
Das	346	138,00
Éller	150	60,00
Ger	558	223,00
Urús	161	64,40
Guils	365	146,00
Isòvol, All i Olopte	358	143,20
Llívia	875	350,00
Meranges	287	114,80
Martinet i Montellà	750	300,00
Pi	200	80,00
Prats i Sansor	250	100,00
Prullans	500	200,00
Puigcerdà	3000	1200,00
Sanavastre	120	48,00
Talltendre	210	84,00
Urtx, Estoll, El Vilar, Escadares i Soriguerola	400	160,00
Vilallobent	150	60,00
	11.680	4.672,00

Tot i la divulgació d'aquestes xifres a la premsa local, des de la redacció informaven que seria necessari tornar a calcular aquest repartiment equitatiu a causa d'un error, amb l'advertència que es farien públiques les noves dades en el pròxim número del rotatiu. Sigui com sigui, les dades del pressupost mensual de despeses ens són de molta utilitat a l'hora de valorar l'esforç que suposava la posada en marxa d'una colònia infantil.²⁹ La partida més alta, amb diferència, era la de l'alimentació i el vestit que ascendia a 3.197 pessetes. La de personal li venia al darrere amb 750 pessetes i incloïa un cuiner, un ajudant de cuina, una persona encarregada de la roba així com dues persones per servir i assistir els nens. L'altra despesa important era la llenya i el carbó per a la calefacció i el funcionament de la cuina amb 450 pessetes, mentre que la resta del pressupost se n'anava per l'aigua i la força, amb 75 i la higiene i la cultura, amb 100 cadascuna.³⁰

29. Crego Navarro, Rosalía, op. cit., p. 310. "… el gasto de una colònia por mes oscilaba entre 3.000 y 5.000 pesetas dependiendo del número de niños."

30. Sembrador, núm. 17, 15-11-1936, p. 8.

Tot i això, finalment, el sosteniment de la colònia es va dur a terme gràcies a les donacions espontànies que feia la gent i que eren gestionades pel director. Durant els mesos de novembre de 1936 al febrer de 1937 consultem les múltiples aportacions dels veïns i de les veïnes dels dos costats de la frontera al setmanari "Sembrador" i aquestes són tant en diners com en espècies. Segons el secretari del CENU, Pau Porta, la recaptació del 22 al 30 novembre -els dies posteriors a l'arribada dels nens- va ascendir a 3.295,15 pessetes.³¹

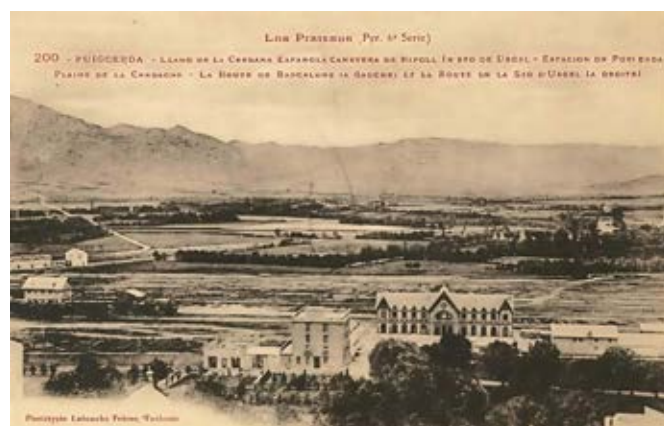
A partir del mes d'abril de 1937, les colònies d'Ajut Infantil de Rereguarda esteses pel territori català ja comptarien amb el suport econòmic del *Ministerio de Instrucción Pública (MIP)* tot i que encara continuaven recorrent als donatius dels particulars tal com veiem en un anunci publicat a la premsa el 29 de juliol de 1937.³² A partir de primers de març de 1938, l'AIR esdevindria la delegació del Ministerio a Catalunya.³³

La ubicació de la colònia d'AIR a l'Hotel Tèrminus de Puigcerdà

La colònia es va ubicar a l'incipient barri de l'Estació en un establiment confiscat el 4 d'agost de 1936 per part del Comitè Executiu del Front Popular i Milícies Antifeixistes de Puigcerdà.³⁴ Es tractava d'un Hotel de planta baixa, tres pisos i una àmplia terrassa. El seu propietari, en Ricard Altimiras, l'havia aixecat, entre 1925 i 1929, aprofitant la prosperitat associada a l'arribada del tren a la vila. La finalització de l'obra i la consegüent obertura del local va estar condicionada per la inauguració l'any 1929 de la prolongació de la línia de tren fins a la Tor de Querol, és a dir, a l'arribada de la connexió internacional.

La confiscació de l'hotel es va dur a terme adduint que el propietari era un fugitiu de dretes. De fet, durant la febrada revolucionària inicial, en Ricard Altimiras i el seu fill Josep van ser empresonats. Un cop alliberats al cap de pocs dies, gràcies a les gestions de la Ignàsia, esposa i mare, van idear, sense dilacions, una estratègia per passar cap a França. No hi havia

altre remei. Les primeres detencions i assassinats comesos a Puigcerdà els creaven incredulitat, estupefacció i temor. Tot i que en l'àmbit familiar no ha transcendit quines van ser les gestions dutes a terme per tal d'aconseguir-ho, finalment, a primers de setembre van travessar la frontera amb la connivència del Control de fronteres del Comitè i el vistiplau del Comissari de la Policia de Bourg-madame, Mr. Lambert. Amb la seva marxa, la Federació Local del Sindicat d'Arts i Oficis de la CNT va haver de contractar més personal per explotar el negoci.³⁵

L'Hotel Tèrminus i l'Estació els anys trenta. Autor: Phototypie Labouche Frères, Toulouse. Fons: Martí Solé Irla.

El testimoni d'Àngel Santolaria, un dels nens acollit a la colònia

Un dels nens acollits en aquesta colònia va ser l'Àngel Santolaria Viñuales³⁶, nascut l'any 1923 a Huerto, un poblet d'uns vuit-cents habitants de la província d'Osca. Segons el seu testimoni, -recollit per la seva neta, Lara Vallés Santolaria, en un treball de 2n de Batxillerat elaborat a partir de tres fotografies que conserva la família de la seva estada a Puigcerdà-, hi hauria arribat junt amb tretze nens de la mateixa població.

35. Testimoni de Carme Grau Altimiras i Josep Bort Fonte, 28-01-2022 i 25-02-2022. El seu periple els dugué a residir quatre mesos a França fins que el gener de 1937 arribaren a Sant Sebastià on pare i fill foren detinguts, de nou, aquest cop pels nacionals.

36. Satué Oliván, Enrique: *Infancia y tramontana del 36*, 2013: <https://wp.catedu.es/magisterioymemoria/wp-content/uploads/sites/130/2019/04/3.1.D.pdf> i *Infancia y tramontana del 36 (De Huerto a las colonias escolares de Puigcerdá y La Molina)*. Alumnado y profesorado de Cultura Audiovisual IES Pirámide, de Huesca. ÁGORA, núm. 14. Revista de cultura, ensayo y creación literaria. Ed. Asociación Cultural Ágora Cinco Villas, 2016, p. 95-98: <https://culturadearagon.es/centro-del-libro-de-aragon/publicaciones/agora-revista-de-cultura-ensayo-y-creacion-literaria-no-14/> A partir del treball de Cultura Audiovisual de l'alumna Lara Vallés Santolaria, neta d'un nen de la colònia, l'Àngel Santolaria Viñuales. Informació facilitada pels germans Altimiras Ros.

31. Sembrador, núm. 29, 07-02-1937, p. 10.

32. La Vanguardia, 29-7-1937, p. 7.

33. Crego Navarro, Rosalía, op. cit., pàg. 310. Gaceta de la República, núm. 62, 3-3-1938, p. 1147.

34. ANC, Fons ANCI-1-T-6747 / Generalitat de Catalunya (Segona República). Presidència, defensa, confiscacions.

Així, a primers de novembre de 1936, davant de l'ambient sociopolític i militar imperant a la contrada, a iniciativa del mestre del poble, l'Antonio Osuna Plaza³⁷, sorgí la idea de traslladar-los a un lloc segur, a Catalunya, allunyats del front d'Aragó, tot i l'existència de colònies infantils properes com les de Turbón, Graus, Estadilla, Tamarit o Benavarri. El fet que el poble de Huerto es trobés en sintonia amb la causa anarquista explicaria que fossin destinats a Puigcerdà on es vivia una experiència llibertària similar. El trasllat l'efectuaren en autobús acompanyats sempre pel mestre i un cap militar i amb altres nens de poblacions properes. El desplaçament s'efectuà amb el vistiplau d'Ajut Infantil de Rereguarda i la conformitat de les famílies fins a la seu de l'AIR, a la cèntrica plaça d'Urquinaona de Barcelona.

Un cop a lloc i superats els tràmits burocràtics, van rebre una muda i, junt amb altres nens madrilenys, foren traslladats a una recepció amb la presència d'autoritats al Palau de Pedralbes. Romangueren una setmana en un antic col·legi de religioses convertit en colònia, la del Tibidabo, fins que arribà el dia en què, junt amb altres nens fins a arribar a la quarantena, tots ells de la zona d'Osca, de Huerto i Leciñena, els desplaçaren en tren fins a Puigcerdà on van ser acollits emotivament per una munió de veïns de la localitat que els van oferir cistelles amb joguines a la mateixa andana de l'estació, segons referia l'Àngel. Aquest darrer trajecte fins a la Cerdanya ja el van fer menats pel mestre de la colònia, en Carlos Méndez.³⁸

Àngel Santolaria, a baix a la dreta, i un grup de companys amb el puny alçat a l'Estació de Puigcerdà (1936). Fotografia família Santolaria.

37. Antonio Osuna Plaza, mestre a Huerto (Osca). Consta com a Victima de la Guerra Civil y Represaliat del Franquisme. Osuna Plaza, Antonio. Fons de la Causa General. Sèrie primera o principal de la província d'Osca. Lligall: 1412, Caixa: 12, foli: 6. Data de l'expedient: 14-10-1940.

38. Sembrador, 06-12-1936, p. 10. Podria tractar-se de Carlos Méndez Ricoy a qui es va obrir un Consell de guerra sumaríssim el 1940 sent indultat. Núm. de causa 020922. Font: Arxiu Nacional de Catalunya. Llei 11/2017, del 4 de juliol, de reparació de les víctimes del franquisme. Llista de procediments judicials militars: 66.644 persones físiques i 15 de jurídiques. Actualització 01/01/2021.

Cal dir que aquest docent de la FETE, professor de Física i Química, a banda de prestar els seus serveis a la colònia, col·labora activament fent xerrades públiques a la vila sobre diversos temes, actes que el rotatiu "Sembrador" s'encarrega de difondre al mateix temps que encoratja els cerdans a assistir-hi. La primera conferència, a la platea del Círculo, la porta a terme pocs dies després de la seva arribada, el dia 3 de desembre, sota el títol 'Química de guerra'³⁹ i la segona, el dia 31, titulada 'Geología y riqueza minera de la Cerdaña'.⁴⁰ A més, el 13 de desembre de 1936, tot coincidint amb la publicació del projecte estatal de creació d'un Batxillerat abreujat amb una durada de dos anys, a banda d'avenir-se a fer de docent, s'ofereix per organitzar i coordinar el professorat que ha d'impartir els cursos de preparació de cadascuna de les matèries.⁴¹

Anunci d'una xerrada. Sembrador, núm. 23, p. 2.

Pel que fa al nom de les persones que van administrar la colònia en sabem ben poc. Un tal Mariano que, teòricament, en fou director, almenys durant un temps, i el nom d'una col·laboradora l'Elena Ortíz de Pinedo segons llegim en un certificat expedit per l'Elvira Chimeno, en nom de la Delegació d'AIR a Puigcerdà.⁴² L'atenció mèdica anava a càrrec dels dos metges de Puigcerdà, els doctors Córdoba i Pomar.

Quant al tema purament lectiu, les classes tenien lloc al matí, mentre que a la tarda duïen a terme altres activitats com manualitats, música, esport, teatre i els dijous, excursions per l'entorn. També gaudeixen d'estones de lleure. Aquests horaris acostumaven a ser estables per facilitar la vida en comunitat.⁴³

39. Sembrador, núm. 19, 29-11-1936, p. 4; núm. 20, 6-12-1936, p. 10;

40. Sembrador, núm. 23, 27-12-1936, p. 2.

41. Sembrador, núm. 21, 13-12-1936, p. 12.

42. ACCE. Fons Ajuntament de Puigcerdà. Secció d'Administració General, correspondència 1936-1939. Elvira Chimeno, en nom d'Ajut Infantil de Rereguarda certifica, el 12 d'agost de 1937, que Elena Ortíz de Pinedo havia treballat a la colònia.

43. Per veure l'activitat diària en una altra colònia vegeu la carta d'un nen d'una colònia de Figueres, transcrita a Pàmies, Teresa. *Los niños de la guerra*. Barcelona: Bruguera, 1977. Pel que fa a les colònies de Plan a Puigcerdà, Finestres, Jordi, op. cit., p. 53-54 i pel que fa a les colònies de Plan al País Basc francès (1939), p. 114-115.

Uns nens de la colònia d'AIR de l'Hotel Tèrminus jugant a la plaça de l'Estació. Fotografia família Santolaria.

Gràcies al testimoni de l'Àngel Santolaria sabem que els diumenges anaven al cinema. La pel·lícula que més recorda, i que el va marcar profundament, és la que va veure el dia 28 de febrer de 1937⁴⁴ titulada 'Els mariners de Kronstadt' (1936)⁴⁵ que versa sobre l'aixecament fracassat dut a terme per part d'uns mariners i obrers soviètics contra el govern bolxevic, el març de 1921.⁴⁶

No és inversemblant pensar que fos Ilia Ehrenburg (1891-1967)⁴⁷ el responsable de la introducció d'aquest document gràfic a Catalunya. I és que aquest escriptor rus, corresponsal del diari Izvestia, amb la pretensió de participar activament fent costat al bàndol republicà, va recórrer Espanya amb un camió repartint fulletons socialistes i projectant pel·lícules russes. Se sap que va mantenir una bona relació amb Durruti i els anarquistes i, curiosament, s'escau que va ser present a Catalunya durant els mesos següents a l'esclat de la Guerra Civil, viatjant al front d'Aragó cap a les darreries de 1936 junt amb Jaume Miravittles⁴⁸ on va visi-

44. Sembrador, núm. 31, 21/02/1937, p. 10: "No dejéis de ver el próximo domingo este magnífico film, aunque injustamente demasiado tendencioso en el fondo, en su aspecto general es un valioso documento."

45. Satué Oliván, Enrique, op. cit.; Alumnado y profesorado de Cultura Audiovisual IES Pirámide, de Huesca, op. cit.

46. FilmoTeca de Catalunya. Aquest film, dirigit per Efim Dzigan, formava part del cinema de propaganda socialista i va ser guanyador del Gran Premi de l'Exposició Internacional de París i l'Estatut de l'URSS.

47. fronterad, revista digital: 'Ehrenburg, el otro ruso de la guerra civil' de Carlos G. Santa Cecilia, 20/10/2011. <https://www.fronterad.com/ehrenburg-el-otro-ruso-de-la-guerra-civil/> Va ser un dels impulsors de la trobada d'intel·lectuals a València.

48. Boquera Diago, E., Medina Cambrón, A. (2020). La evolución de la propaganda de la Generalitat de Cataluña durante la Guerra Civil: Jaume Miravittles y el Comisariado de Propaganda (1936-1939). Historia y comunicación social, vol. 25, núm. 2, 2020. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.5209/hics.70370>

tar, entre altres, el poble on havia nascut el nostre protagonista, Àngel Santolaria.

Recepció oferta pel president Companys a l'escriptor rus Ehrenburg al Palau de la Generalitat, el 17-09-1936 (ANC, fons Josep Brangulí).

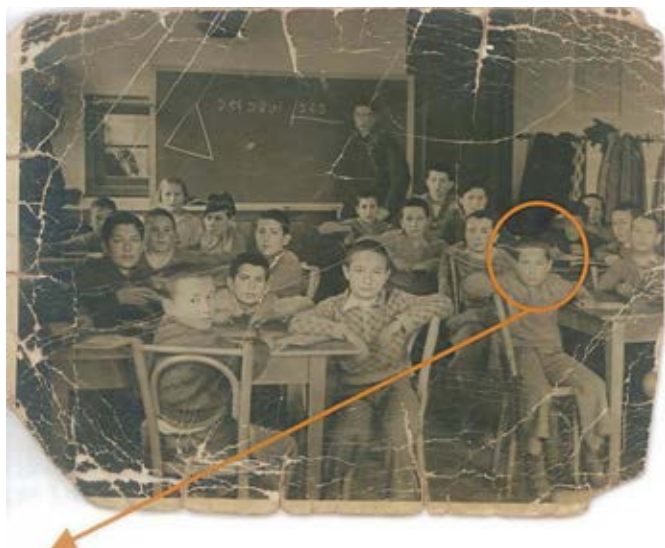
Entre el desembre de 1936 i el gener de 1937 la colònia va rebre la visita d'una periodista francesa, l'Elie Julia, mentre elaborava un article titulat "Lo que he visto en Puigcerdá" per al rotatiu Le Petit Méridional de Montpellier. Aquest article també es publicà traduït al castellà a "Sembrador".⁴⁹

El testimoni d'un altre nen, l'Esteban Sancho

L'octubre de 1936, l'Esteban Sancho⁵⁰, un nen d'onze anys de Leciñena, es va veure obligat a fugir del poble a correccuita junt amb la seva família. S'acabava de saber que els nacionals havien afusellat uns homes a la plaça del poble. Era una qüestió d'ideologia. La família es va haver d'allotjar, durant un temps, en un altre indret de la comarca dels Monegres, a Alberuela del Tubo, a canvi de col·laborar en les feines de la casa. A primers de novembre de 1936 van evacuar tots els nens d'Alberuela del Tubo i d'altres pobles del voltant, els van dur a Barcelona i d'allí a Puigcerdá, a la colònia d'AIR de l'Hotel Tèrminus. "Lo llevaron, junto con sus hermanos y más niños, a Puigcerdá, un pueblo cercano a la frontera con el país vecino" fins que tres mesos més tard, el mes de febrer de 1937, els anà a recollir el seu pare després d'haver trobat un lloc on viure a Sant Esteve de Llitera, a tocar de Binèfar.

49. Sembrador, 24-1-1937, p. 2.

50. SERAL MARCÉN, Roberto: *Esteban Sancho -en primera persona-*. I. "La huida...". Montesnegros, any XVI, núm. 40. Antropologia social. Editada pels Ajuntaments de Leciñena, Perdiguera, Farlete, Monegrillo, La Almolda i Bujaraloz. Desembre 2007, p. 17-20.

"Hotel Terminus". Puigcerdà. Esteban 11 años.
Invierno 1936

L'Esteban Sancho a l'aula. Entre els alumnes sembla que hi ha dues nenes i, al fons, el mestre Carlos Méndez. Foto família Sancho. Montesnegros, any XVI, núm. 40, p. 17.

Un any després, l'abril de 1938, amb el replegament de les tropes republicanes l'Esteban Sancho va haver de fugir de nou, aquest cop amb la mare i seguint una riuada humana que fugia apressada. La mala fortuna feu que s'extraviés iniciant un periple que el duria a Benabarri, Tolba, Viacamp, el Pont de Montanyana, Tremp, Balaguer i la Seu d'Urgell per arribar de nou a Puigcerdà. Ho va fer acompanyat d'altres nens de Leciñena que havia trobat durant el trajecte. Tots ells passaren a ser hostes d'una altra colònia gestionada pel *Ministerio de Instrucción Pública* (MIP) situada a 1 km de Puigcerdà, al pla de Mala Mort, on coincidiren amb nens que ell ja coneixia de la seva primera estada a la colònia d'AIR de l'Hotel Tèrminus.

Un gir inesperat: el tancament de la colònia d'AIR de l'Hotel Tèrminus

A partir dels greus esdeveniments ocorreguts a Màlaga amb motiu de l'ocupació militar dels nacionals iniciada el diumenge 7 de febrer de 1937, on es visqué una estampida humana sense precedents coneguda com la "desbandá"⁵¹, es produí una arribada massiva

de refugiats a Catalunya. El dia 10 de febrer de 1937 el Comitè Nacional de Refugiats del Govern de València advertia al Departament d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya que havien de venir a Catalunya uns 50.000 refugiats procedents de la zona de guerra de Màlaga. De fet, el 21 de febrer ja n'havien arribat 40.000 i més de la meitat es trobaven a Barcelona a l'Estadi de Montjuïc, al Pavelló de les Missions i al Poble Espanyol.⁵²

A partir d'aquest moment, a Puigcerdà, es parla d'un gran nombre d'aquests nous refugiats de qui es diu que es veuen per la vila malgirbats i mal calçats i amb greus dificultats als peus. No és d'estranyar doncs que tots els esforços humanitaris es decantin cap aquests nouvinguts. Es crea el Comitè d'Auxili als Refugiats de Màlaga⁵³ i les donacions anunciades al setmanari "Sembrador" durant el mes de març i abril tenen com a destinataris els nous refugiats en detriment de la Colònia d'AIR de l'Hotel Tèrminus. De resultes d'aquesta situació el finançament esdevé precari i la colònia rep productes del magatzem col·lectivitzat, conegut com la Cooperativa Popular⁵⁴, fins al seu tancament el mes d'abril: "*Sobre nuestra Cooperativa està el aprovisionamiento de las 50 personas que hay en el Therminus;*".

Gent de Màlaga fugint cap a Almeria. Fotografia de Norman Bethune, metge canadenc que, junt amb els seus col·laboradors, efectuà una labor encomiable assistint aquests desplaçats.

51. Encara avui es fa difícil quantificar les persones que van fugir de les tropes franquistes per la carretera de Màlaga-Almeria i quantes hi van morir a causa dels bombardejos dels cacs i els creuers franquistes (*Baleares, Canarias, Almirante Cervera*) des de l'aire i des del mar. Es diu que foren unes 150.000. El metge i brigadista canadenc, Norman Bethune, del Batalló Mackenzie-Papineau i els seus ajudants van auxiliar nombroses persones, sobretot nens. A la seva ambulància hi van arribar

a transportar més de 30 persones per viatge fins a Almeria. <https://www.memoria-antifranquista.com/webvella/actualitat/masacreomalaga.pdf>

52. Arxiu de l'Abadia de Poblet. Fons Conseller Josep Tarradellas i Joan. AAP1010-1-T-54. Beneficiència i Assistència Social. Refugiats.

53. Sembrador, núm. 31, 21-02-1937, p. 10. Reben els donatius a Ràdio Puigcerdà, a Sembrador i a la Cooperativa.

54. Sembrador, núm. 35, 21-03-1937, p. 11.

I l'abril de 1937, sorgeix un nou entrebanc. La discòrdia i els desacords entre els grups del front popular –CNT-FAI, POUM, PSUC i ERC-, tant en l'àmbit del Govern de la Generalitat com a la mateixa comarca de la Cerdanya, desaconsellen la presència dels nens a la Vila motiu pel qual seran conduïts cap a Barcelona per acabar, dies després, de nou a la Cerdanya, en aquest cas, en una nova colònia. Després del canvi d'ubicació dels nens sabem per un informe de la Delegación de Puigcerdà de la Comandancia Militar de Cataluña que l'edifici de l'Hotel Tèrminus es destina a Quartel d'Intendència i oficines d'aquesta delegació.⁵⁵

La colònia d'AIR del Xalet de la Molina

El trasllat dels nens de la colònia de l'Hotel Tèrminus cap a Barcelona l'abril de 1937 obligà l'Ajut Infantil de Rereguarda a buscar una solució a aquest nou contratemps dirigint-los de nou cap a Cerdanya a un refugi d'alta muntanya de grans dimensions situat en el municipi d'Alp, anomenat el Xalet de la Molina,⁵⁶ on entre març i abril de 1937 s'havia habilitat una nova colònia d'AIR.⁵⁷ De fet, allí convivien molts més colons, en total un centenar de nens i nenes de sis a catorze anys majoritàriament madrilenys i aragonesos, tot i que també n'hi havia algun de basc i, fins i tot, alguns de canaris. L'altra colònia que durant els primers mesos de 1937 s'hauria posat en funcionament sota el patrocini d'AIR a la Cerdanya és la del Mas de Rigolisa, a Puigcerdà. Ambdues colònies comptarien més tard amb el suport econòmic del *Ministerio de Instrucción Pública* (MIP).⁵⁸ S'escau que, pocs dies després, a primers de maig, encetà la seva extraordinària labor l'organització humanitària internacional Foster Parents Plan a la Colònia de Torre Anglaterra (abans Torre

Moner) de Puigcerdà, amb dos-cents nens i nenes.⁵⁹

El Xalet de la Molina. Autor: Francesc Blasi i Vallespinosa, 1928 (AFCEC).

A la colònia de la Molina hi havia tres docents, un home i dues dones. L'Antònia Bonet, una mestra de Lleida, casada i amb dos fills, hi feia les funcions de directora mentre que el mestre, originari de Guadalajara i la Maria Creus només hi treballaven com a educadors. També comptaven amb un bon sanitari, l'Alfons Balcells Gorina⁶⁰ (1915-2002) arribat el 22 de juliol de 1937, que exercia com a metge i que a partir del reconeixement dels nens va entendre per què era tan necessari l'assistència mèdica a la colònia: "*aquells nanos tenien força problemes: sarna, polls, infeccions de tota mena, desnutrició (no hi havia carn, ni fruita), problemes psicològics...*". De fet, aquest metge només hi exercí durant un mes i mig, ja que ordí un pla per passar cap a França per la rodalia de Puigcerdà i d'allí a Burgos, al cantó nacional, des d'on fou destinat al front de Terol. També aprofità per fugir la directora de la colònia, acompanyada dels seus dos fills.

Entre els infants que van passar a la nova colònia del Xalet de la Molina hi havia l'Àngel Santolaria⁶¹ que en guardava un gran record de la seva estada. Així ho va referir a la seva neta detallant-li que el Xalet es trobava a mitja hora caminant des de l'Estació de tren i que, a banda dels docents citats més amunt, tenia pre-

55. "Informe que esta delegación de la Comandancia Militar de Cataluña en Puigcerdà remite a la citada Comandancia Militar de Cataluña referente al bombardeo sufrido por esta villa en el día 23 de enero de 1938." Archivo General de la Guerra Civil Española. CDMH. Salamanca. Informació facilitada per Javier Bazan.

56. Es va construir amb aportacions dels socis del Centre Excursionista de Catalunya. El seu promotor fou Ignasi Folch Girona i l'arquitecte Josep Danés Torras. S'inaugurà el 6-12-1925. El 1929 es construí un edifici annex amb garatge, guarda esquis i un pis d'habitacions amb lliteres. <https://cec.cat/patrimoni-cultural-del-centre-excursionista-de-catalunya/memoria-grafica-molina/>

57. Satué Oliván, Enrique, op. cit.; Alumnado y profesorado de Cultura Audiovisual IES Pirámide, de Huesca, op. cit.

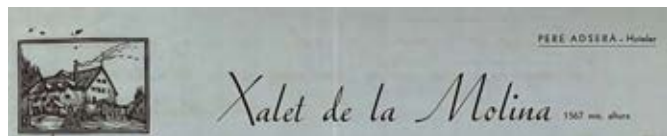
58. Crego Navarro, Rosalía, op. cit., p. 310 i 336.

59. Finestres, Jordi, op. cit. p. 47-48.

60. Balcells Gorina, Alfons: De Barcelona a la Molina "Memòria ingènua". Obra pòstuma. Ed. La Formiga d'Or, 2005. Cervós, Jordi: Biblioteca Virtual Josemaría Escrivá de Balaguer y Opus Dei. Temes d'avui, núm. 18. 2n semestre 2005, p. 92-94; Diccionario Biográfico de la Medicina Española: <https://biomedes.es/biografia/balcells-gorina-alfonso/>

61. Satué Oliván, Enrique, op. cit.; Alumnado y profesorado de Cultura Audiovisual IES Pirámide, de Huesca, op. cit.

sent el paper del 'propietari', un vidu amb dos fills que podia exercir qualsevol paper, de director, de cuiner o bé de mestre. Es referia a Pere Adserà Tomàs⁶², que havia arrendat l'explotació del refugi del Xalet l'any 1925.

Encapçalament d'una carta expedida des del Xalet de la Molina. Arxiu Nacional de Catalunya (ANC).

I arribà el novembre de 1937 i davant la por que els nens i nenes de les colònies fossin traslladats a Rússia, possibilitat que es rumorejava, algunes famílies van optar per anar a buscar llurs fills. Així acabava l'experiència de l'Àngel Santolaria a les colònies d'Ajut Infantil de Rereguarda, just un any després de la seva sortida de Huerto.

La liquidació d'un compte bancari d'AIR de Puigcerdà

Un cop finalitzada la guerra, i amb l'arribada de José Larraz al Ministeri d'Hisenda, el nou govern franquista haurà de fer front al complex problema dels comptes bancaris bloquejats en els territoris conquerits. Aquests comptes es van identificar com "*improtegibles*" o "*rojos*" durant el procés de confiscació dels béns a les organitzacions, entitats, sindicats o persones del bàndol republicà a partir d'una Ordre de 15 de maig de 1940. Un d'aquests comptes bancaris és el de la Colònia Infantil de Rereguarda a Puigcerdà. Desconeixem quin era l'actiu que hi restava en el moment del bloqueig i quina/es persones en tenien la gestió, però amb tota probabilitat aquests diners no es devien restituir mai a ningú.⁶³

62. Informació de Jaume Adserà, el 06-03-2026. Fins a 01-03-1936 el xalet era ocupat pel Regiment Pirinenc núm. 1, unitat militar impulsada per la Generalitat a partir del novembre de 1936, més conegudes com a Milícies Alpines. <https://www.turismefgc.cat/blog/75-anys-histories-la-molina-familia-adsera/>

63. BOE: Anexo núm. 4. *Relación definitiva de cuentas de improtegibles*, p. 27. També hi consten el comptes de 3 colònies més. La Colònia Infantil número 1, la 3 i la 5, totes tres de Bocairent, a la Vall d'Albaida, al País Valencià. <https://www.boe.es/gazeta/dias/1943/08/12/pdfs/D00025-00032.pdf> Per saber-ne més, vegeu MARTORELL LINARES, Miguel Àngel: *Una guerra, dos pesetas*. La economia de la Guerra Civil / coord. per Elena Martínez Ruiz, Pablo Martín-Aceña Manrique, 2006, ISBN 84-96467-33-3, pàgs. 329-356 i RAMIA PEÑA, Jaime Antonio: *La Incautación franquista a través de las cuentas de improtegitible en Cataluña y el*

País Valencià. (Universitat Jaume I).

Bon moment literari per a la Cerdanya

MARIA MARTÍNEZ

La comarca aposta per la memòria escrita

La vitalitat literària d'un poble no només és un reflex del seu present, sinó que també és el resultat d'una memòria col·lectiva que s'ha anat teixint amb el pas del temps.

Tenint en compte el moment polític que s'està vivint, marcat per un auge cada cop més palès d'ideologies que s'esforcen a esborrar la identitat i la memòria, preservar i posar en valor la cultura esdevé necessari. D'aquesta manera, es crea un espai compartit entre generacions, on la memòria escrita esdevé el pont que dona veu al passat, ajuda a comprendre el present i obre la porta perquè les noves generacions també hi deixin empremta. Escriure i conservar és, doncs, la manera per evitar que les històries i els records es quedin en l'oblit.

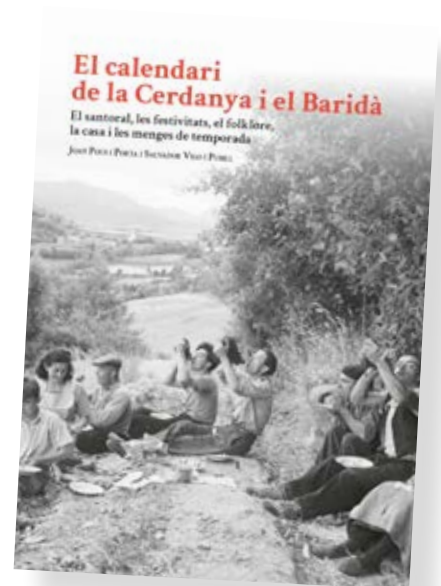
Perquè la cultura és, en essència, identitat. I mantenir vives les històries, les vivències i les tradicions d'un territori, a través de la paraula escrita, no només reforça el sentiment de pertinença, sinó que també afavoreix l'arrelament.

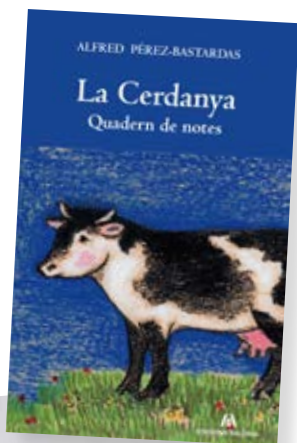
En els últims anys, i sobretot aquest 2025, la Cerdanya ha destacat per haver-s'hi publicat nombrosos llibres, de gèneres i temàtiques ben diverses, però principalment històriques. Des de monogràfics, passant per llibres de poesia, fins a arribar a novel·les de ficció. La gran producció editorial demostra un dinamisme i un interès creixent tant entre els autors locals com entre els lectors.

Com a cerdans, també és important tenir clar què passava al nostre territori abans que l'economia estigués destinada al turisme i al sector serveis, i el terreny fos cada cop més destinat a la construcció de segones residències. Quan es coneixia millor la terra i el que s'hi produïa que no pas les possibilitats que dona un mòbil o internet.

D'això se n'encarreguen autors com Salvador Vigo i Joan Pous, amb el seu llibre *El calendari de la Cerdanya i el Baridà*, publicat aquest passat 2025. En aquest s'hi poden trobar tradicions, costums, festivitats i creences recollides al llarg dels anys a través d'entrevistes a gent del territori, així com informació al voltant d'una gastronomia d'acord amb els cultius que permeten l'estació i el territori.

Presoners a Cerdanya el 1939, de Marc Pont, també és un exemple de com d'important és que es faci recerca oral i documental en la història d'una comarca per descobrir fets històrics que ni els mateixos habitants del territori coneixien. Exemples d'això podrien ser els camps de concentració que van tenir lloc a partir de 1939 a la Cerdanya o com va ser la retirada republicana a la comarca, ambdós esdeveniments explicats en el llibre.

En canvi, Alfred Pérez-Bastardas, amb *La Cerdanya, Quadern de notes*, s'encarrega de plasmar la seva relació amb la comarca. El barceloní, que es va vincular activament a la comarca fa 40 anys, expressa a través de records, observacions i reflexions la seva estima per aquest territori.

Fora del sector editorial, però impulsat per un equip de treball multitudinari, el novembre de 2025 s'ha publicat el 18è número del *Quadern de Llivia*. Aquest pretén reprendre una tradició començada el 1980 que va ser abandonada i, a través d'articles, entrevistes i reportatges, s'hi poden descobrir històries dels habitants del poble. Les tradicions i el folklore també són recollits en aquest quadern i, concretament en aquest número, una part és un monogràfic gastronòmic, "Llivia, capital gastronòmica del Pirineu", una altra part tracta sobre cultura, patrimoni i història, i una altra és una miscel·lània d'entrevistes diverses a persones i institucions. La resta es pot trobar en paper i consultar en línia a través del portal de premsa digitalitzada de la xarxa d'arxius comarcals.

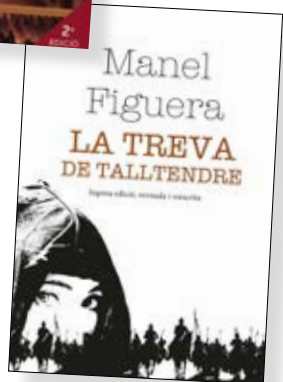
En la mateixa línia que el *Quadern de Llivia*, en format paper, tenim el llibre *Fontanals de Cerdanya*, de Sofia Garçon. Aquest és un monogràfic divulgatiu sobre el municipi de Fontanals de Cerdanya en el qual, a través de la recerca documental i els testimonis dels veïns, s'aprofundeix en la història del poble des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, amb aspectes com l'evolució de la població o la transformació econòmica i urbanística que ha patit.

Tots els esmentats anteriorment són llibres ressenyats en aquest número de la revista, però més enllà dels llibres de no-ficció, la Cerdanya també ha estat la font directa i indirecta de diverses novel·les que s'hi inspiren o on hi tenen lloc els fets directament.

Bel·lònides, de Jordi Baqués, és una novel·la històrica ambientada en l'edat mitjana i centrada en la dinastia dels comtes de Barcelona, els Bel·lònides, essent la Cerdanya un dels nuclis del llinatge que va dominar els comtats catalans. A través del protagonista Aspàreg de la Barca, es relaten els esdeveniments polítics, religiosos i personals de l'època, combinant història amb ficció i un punt de bruixeria, amor i màgia.

La treva de Talltendre, de Manel Figuera i Abadal, és una reedició revisada que es presentà el 22 d'abril a Puigcerdà. La novel·la explora els conflictes i tensions de la Cerdanya de finals del segle IX i tracta, de manera detallada i a través del gènere de la novel·la històrica, la vida i els costums del territori.

En la mateixa línia, però uns segles més tard, ambientada en el període de la Guerra Civil, es troba *La vall furiosa*, de Joan Peitx, que es presentà a Puigcerdà el 4 d'abril. Aquesta història immergeix el lector, de la mà del Josep, el fill del masover, i el Marc, el fill de l'amo, en un període marcat per la violència que els conduirà a dues situacions vitals completament oposades dins el mateix conflicte. A través de la diferència de classe entre aquests dos amics es veurà la violència de la rereguarda a la Cerdanya.

Jordi Corominas i Llorenç Planes, de la mateixa manera que Peitx, amb *El Cantó fosc*, utilitzen la Cerdanya com a escenari per a la seva novel·la. En aquesta, Paller Raullera, una de les persones més riques de Catalunya, desapareixerà al Baridà, i caldrà destriar la realitat de la ficció per conèixer la veritat sobre les llegendes i històries de la comarca.

Qui salva una vida, de Núria Cadenes, és el llibre mereixedor del Premi Proa de Novel·la 2025, i tracta d'un grup de persones, protagonitzat per mossèn Joan Domènech, que creen una xarxa de passadors de persones fugitives del feixisme que tracten de passar la ratlla de la Cerdanya durant la II Guerra Mundial. Aquest grup heterogeni, compost per homes i dones, vells i velles, capellans i comunistes, serveix per parlar de la força que pot tenir "una mà que agafa una altra mà".

Temps de silenci i esperança, de Gabriel Lupiáñez, amb textos breus que recullen poesia i narrativa, i de la mateixa manera que *La Cerdanya, Quadern de notes*, l'autor expressa amb un caràcter emotiu i personal els seus sentiments i experiències vinculades al territori i a la vida quotidiana.

Manel Figuera aporta també una altra novetat en aquell terreny que tant domina: el senderisme. El llibre *Cerdanya: 101 cims* no és només una invitació a l'exploració sostenible de la serralada pirinenca que envolta la comarca sinó també una guia exhaustiva que apropa al lector als vigilants més majestuosos de la Cerdanya.

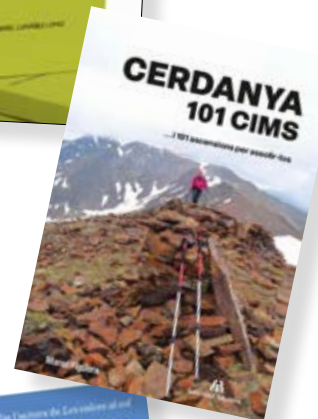
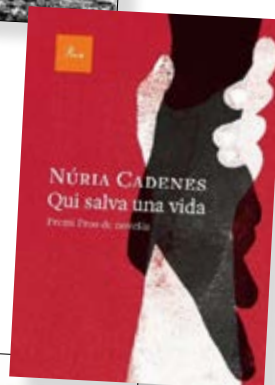
A última hora, a punt de tancar la revista, ha arribat també la notícia més mediàtica de la literatura relacionada amb la comarca. L'escriptora cerdana Regina Rodríguez Sirvent, després de l'èxit aclaparador de la seva anterior i primera novel·la, *Les calces al sol*, ens presenta una nova obra en què la mateixa protagonista, la Rita, es mou entre els dubtes i la ironia. La novel·la *Crispetes de matinada* es presentà el 4 de març al Casino Ceretà i serà sens dubte un altre èxit editorial.

També, just en tancar la revista, el coordinador de la Querol, Alfred Pérez Bastardas, presenta un nou llibre en què, a partir d'un recull d'articles, reflexiona amb la seva saviesa cerdana sobre la comarca i la serralada pirinenca: *Lletres del Pirineu*.

Tot i quedar clar el bon moment literari que viu la Cerdanya, el veritable repte continua sent mirar cap al futur i saber mantenir viu aquest impuls. En un context dominat per la immediatesa i el consum ràpid de continguts, caldrà trobar la manera de fer de la lectura un espai atractiu per a les noves generacions, no com una obligació, sinó com una descoberta.

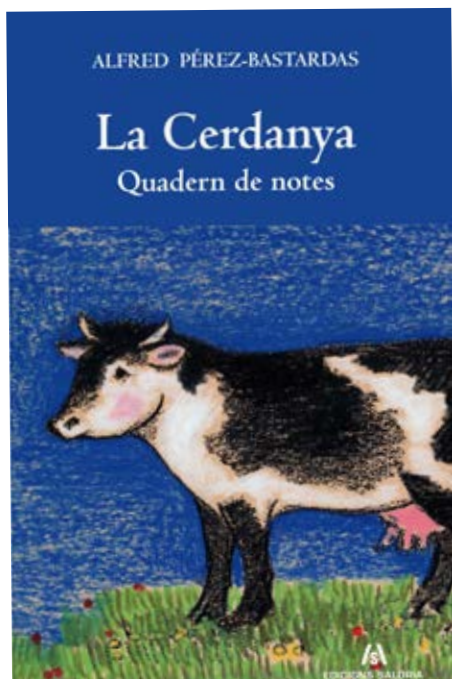
El fet de tenir referents propers i saber que veïns del poble, altres ciutadans iguals a ells, han estat els escriptors d'aquests llibres, suposarà una llavor perquè les noves generacions es puguin imaginar a si mateixes fent el mateix: preservant la memòria col·lectiva a través de la investigació, la creativitat i, finalment, l'escriptura.

Des del consell redactor demanem disculpes per si, entre l'allau de noves publicacions, se n'ha passat alguna per alt.

La Cerdanya. Quadern de notes (Vivències i reflexions sobre la cerdanyia)

JOAN PEITX

La Cerdanya. Quadern de notes (Vivències i reflexions sobre la cerdanyia)

Autor: Alfred Pérez Bastardas

Il·lustracions: Maria Rius

Edicions Salòria, 2010

A mig camí entre unes memòries i la transcripció del plaer pel contacte amb una natura retrobada, Alfred Pérez Bastardas, al seu llibre “*La Cerdanya, quadern de notes*”, ens narra el procés de seducció que va exercir la comarca sobre ell i la seva família des que van començar a freqüentar-la en períodes de vacances. Fins al punt que l'autor arriba al cim de la simbiosi home-natura quan es planteja que “*m'agradaria que m'incineressin i que m'escampessin les cendres en aquest prat-jardí, perquè l'aigua de la pluja barregi cendra i terra, herba i fang, sol i cel vers el més sagrat del planeta: la terra i l'aigua que generen vida*”.

De l'impacte d'aquest enamorament de l'Alfred i la seva esposa, la Maria, per la comarca, a mesura que la

lectura avança, se'ns va conduint pas a pas a un arrelament sostingut, ja no en l'explosió d'una relació amorosa quan s'inicia, sinó en el coneixement, en l'estima i, fins i tot, en la valoració dels defectes de la comarca i de la seva gent. La relació de l'autor amb la Cerdanya es va introduint en un grau de maduresa en què aflora ja el sentiment de pertinença.

En aquest punt cal aturar-se en la polèmica vàcua sobre l'orgull cerdà i el dret que alguns “*pixa-pins*” opinin, reflexionin i facin aportacions a la comarca. A qui firma aquestes línies, sempre li ha semblat que la Cerdanya ha tingut molta sort amb la incorporació de persones que, sense haver-hi nascut, hi treballen o l'habiten des de fa molts anys aportant els seus coneixements i, sobretot, una visió tan afectuosa de la Cerdanya com el seu compromís. Sovint, molt més net i clarivident que el d'alguns cerdans que sempre asseguren estimar-se la comarca, però que no dubten gaire a sotmetre-la als seus interessos econòmics personals.

L'Alfred Pérez Bastardas, nascut a Barcelona l'any 1944, és avui un cerdà de soca-rel que ha contribuït amb la seva feina cultural com a coordinador de la revista *Querol*, que enguany fa quinze anys, a conrear el terreny de la cultura cerdana amb obstinació, una tasca no sempre agraïda. De formació historiogràfica, emmarcada en el republicanisme catalanista, la seva atenció s'ha centrat els darrers anys en la Cerdanya i, fruit d'aquest interès, ha publicat diversos llibres (*Cerdanya, cap a on vas?* (2014) o un altre sobre el poble que habita: *Bolvir, notes històriques i geogràfiques* (1986), per exemple), i entre ells el que ara estem comentant.

De la mà de l'interès arqueològic (a partir de les runes d'una ermita romànica rodona que encara està per recuperar: Sant Joan Rodó, a prop de Ger i Saga), l'interès per la conservació del patrimoni va ser una de les cadenes que van unir per sempre a Pérez Bastardas amb la Cerdanya. Anys més tard publicaria un

llibre sobre el tema: “Els frontals d’altar romànic a la Cerdanya” (2016).

Però l’interès de l’Alfred pel coneixement és ampli, vital. El llibre transita de les grans idees o preocupacions generals (*On és el límit de les noves urbanitzacions, o tot és ampliable sense fi?*, es pregunta) a la petita observació de la flora i la micologia cerdanes. I ho fa de la mà de la seva parella i mare dels seus fills, Maria Rius, col·locant a cada capítol delicades il·lustracions de flors dibuixades per ella, així com la portada del llibre, que evoca una Cerdanya que —l’autor ho sap molt bé— s’està perdent.

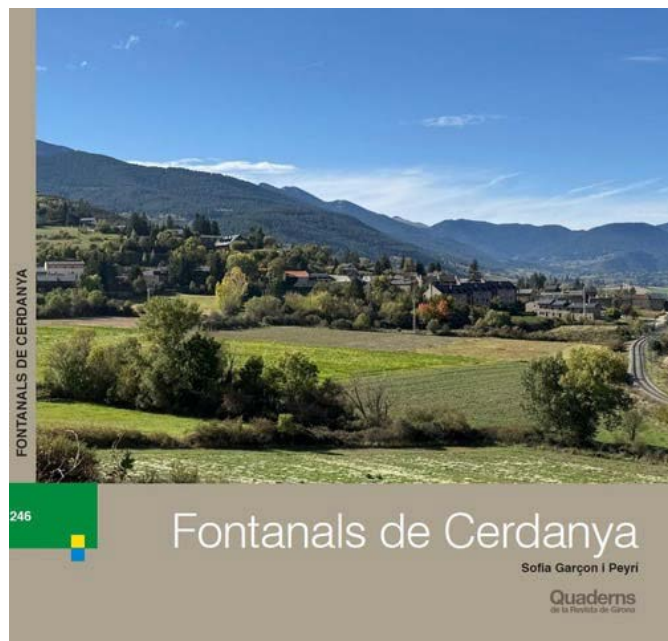
O ens explica l’evolució dels boscos a la comarca al llarg del segle amb una base bibliogràfica que s’apropa a l’erudició.

I per aquest camí, en aquest trànsit entre el detall natural i el desori urbanístic, l’autor entoma el tema fonamental: la divisió de la Cerdanya. I ho fa amb atreviment, proposant un sistema federal que pogués reunificar les dues Cerdanyes mantenint la potestat última de cada estat, enllaçant-lo amb la proposta de creació d’una regió europea constituïda a partir del Pirineu. De la mateixa manera que pensa en la futura vegueria de l’Alt Pirineu i Aran com un espai en què d’una manera descentralitzada es creïn delegacions al llarg de tot el territori pirinenc, tal com es comença a fer, malgrat que les vegueries encara no són una realitat. El pensament federalista (i naturalista) de Pérez Bastardas es trasllada així a l’espai que per a ell s’ha convertit en l’espai que l’identifica com a cerdà.

Coneixem Fontanals de Cerdanya

NÚRIA CASAMITJANA

S'acaba de publicar el llibre "Fontanals de Cerdanya", el número 246 de la col·lecció Quaderns de la Revista de Girona, escrit per Sofia Garçon i que edita la Diputació de Girona.

Aquesta col·lecció, iniciada l'any 1985, busca divulgar el coneixement de les terres gironines, a través de monografies locals com aquesta i també de guies, sobre temes d'abast general.

De la Cerdanya, ja s'havien publicat les monografies de Puigcerdà i Llivia, i darrerament les de Bolvir, la vall del riu Duran i Guils. Ara s'hi afegeix la de Fontanals, text excel·lent de Sofia Garçon, que coneix a bastament el municipi pels seus lligams familiars a Queixans. En els quaranta-tres apartats que conformen el Quadern ha aconseguit explicar-nos, en un llenguatge planer, el més destacat de la història, el patrimoni arquitectònic, l'entorn natural i fins i tot la llegenda del monstre de Saltèguet.

Cal destacar, igualment, els capítols dedicats als topònims, a les troballes arqueològiques del serrat del Castellar, a les esglésies, masos i molins, que ens porten a períodes ben antics de la història de Fontanals.

Ens explica les guerres contemporànies i en especial la Guerra Civil amb les seves conseqüències, l'escola, el passat industrial i miner, l'agricultura i la rama-

deria amb la descripció dels senyals que marcaven el bestiar i l'evolució del pasturatge transhumant. Com no podia faltar-hi, un capítol està dedicat al procés de reagrupació dels antics municipis que avui conformen Fontanals.

L'autora ha compaginat la recerca documental realitzada minuciosament en arxius i biblioteques, amb la recopilació del testimoni directe recollit dels seus habitants i del saber popular. Així, ens descobreix altres aspectes més recents i molt diversos, que aporten una visió propera i viva, com les festes majors i els gegants, i alhora el record de les persones que han fet possible la vida local.

És curiosa la referència al casament de la Ventureta, que publicà l'any 1879 la *Llumanera de Nova York*. Aquesta fou una revista mensual, editada en català a Nova York en la qual col·laboraren catalans residents a Amèrica i escriptors de la Renaixença. En aquest cas, descrivia els costums a l'entorn de la cerimònia, des del repicar de les campanes, els vestits i la núvia a dalt d'un cavall que obria la marxa, que l'escriptor i poeta Bartomeu Carcassona i Garreta havia observat a Queixans uns anys abans.

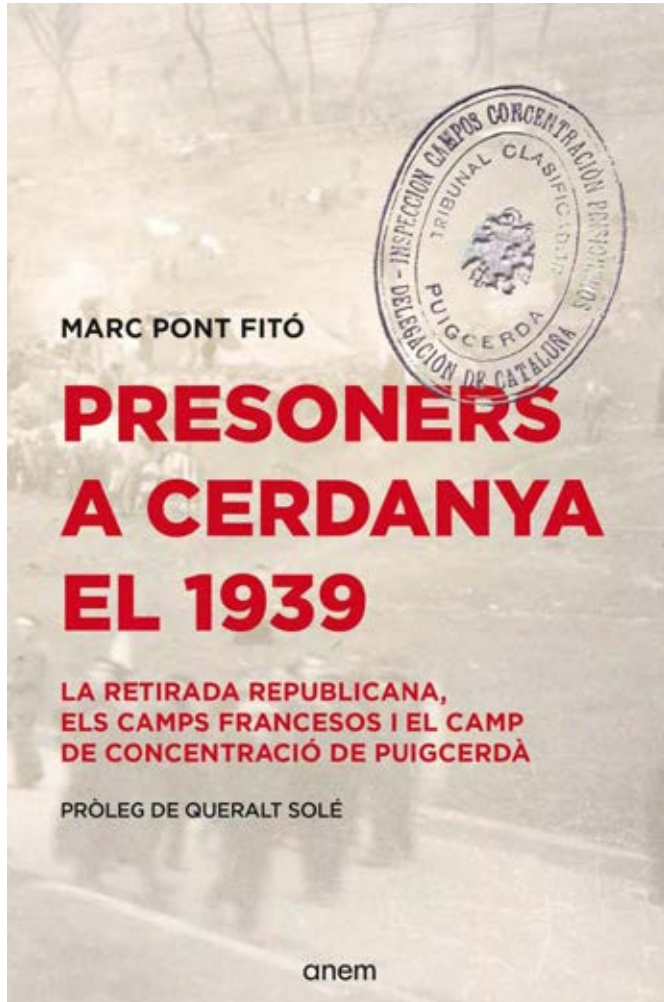
L'autora ens porta a percebre la transformació del poble els darrers anys, des de l'obertura del túnel del Cadí, però també contempla l'evolució de l'estiueig des dels inicis del segle XX. Igualment, els capítols dedicats al tren, l'aeròdrom i el golf ens mostren com s'ha anat configurant el Fontanals actual.

Tots els capítols estan il·lustrats amb fotografies de l'autora, de les entitats on ha realitzat la recerca, de la premsa, o de veïns i persones relacionades amb el municipi, que han aportat el conjunt d'imatges que fan tan amena i entenedora la lectura del Quadern.

A les pàgines inicials de la monografia, hi ha relacionada la cronologia dels fets identitaris de Fontanals més rellevants i el plànol del municipi, una visió de conjunt i de curiositats per no ser oblidades.

Presoners a Cerdanya el 1939, de Marc Pont Fitó

PAU VINYES I ROIG*

Fins fa pocs anys les recerques historiogràfiques sobre la Cerdanya del segle XX han estat sempre molt escadusseres. I pel que fa al conflicte bèl·lic del 1936 al 1939, se centraven sobretot en els Fets de Bellver del 27 d'abril de 1937 i *el Cojo de Málaga*. Els pioners a endinsar-se en la Guerra dels Tres Anys a la Cerdanya han estat els historiadors i estudiosos locals Jean Louis Blanchon, Josep Maria Solé i Sabaté, Joan Pous i Porta, Joan Peitx Junyent, Salvador Vigo i Pubill, Andreu Balent... tots ells centrant-se en els primers mesos del conflicte i aportant un ric bagatge en el seu coneixement. Més recentment, Marc Bernadas i Pau Chica, amb el seu esplèndid llibre *Cerdans i alt-urgellencs als camps nazis: de la Guerra Civil a la Cerdanya i l'Alt Urgell a l'exili i l'horror nazi* (Anem Editors, 2020), han aportat més llum a la recerca històrica. Tanmateix, els

darrers mesos de la República en guerra a la Cerdanya estaven per explorar a fons, i l'any 1938 encara mereix ser detallat historiogràficament amb més profunditat. Val a dir que l'estrella, com ja hem esmentat, ha estat l'intent anarquista de sotmetre Bellver de Cerdanya a les directrius de la revolució cenetista i faista l'abril de 1937. Se n'ha parlat a bastament. I encara hi ha interrogants a resoldre, per tant, no es pot donar per tancada la recerca d'aquest fet que ha marcat profundament la història bellverenca i cerdana.

Afortunadament, les peces del trencaclosques del relat historiogràfic de la guerra es van encaixant i engrandint amb una fornada d'historiadors joves com els ja esmentats Bernadas i Chica i la gran aportació de Marc Pont i Fitó (hi ha relleu generacional, per sort!). Marc Pont i Fitó, graduat en sociologia per la Universitat de Barcelona, màster en Història Contemporània i Món Actual i màster en Transformacions Socials i Innovació, ambdós per la UB, ens ha descobert, a través de la seva exhaustiva recerca com a historiador, un període on la historiografia havia passat de puntetes. Aquest estudi a fons dels darrers mesos de la Guerra dels Tres Anys i, sobretot, el desenllaç de la contesa amb la retirada republicana cap a un exili incert i la posterior culminació en l'internament en camps de concentració dins de l'Estat francès, improvisats i mancats de tota mena d'equipaments socio-sanitaris i amb unes condicions infrahumanes. Però la sorpresa, i caldria afegir-ho en lletres majúscules, ha estat el camp de concentració de Puigcerdà, del qual no se'n tenien notícies o bé molt, però molt, vagues. Quasi ningú recordava l'existència del camp, situat als afores del nucli antic de la vila i en una torre anomenada Villa San Antonio. Torre que, per atzars de la vida, prèviament havia estat una colònia infantil en iniciar-se la República en guerra. Marc Pont ha anat teixint un excel·lent treball on ha demostrat amb escreix la cabdal importància que va tenir la comarca, a banda i banda de la frontera imposada pel tractat entre dos regnes el 7 de novembre de 1659, en el desllorigador

de la desfeta republicana i el triomf feixista del 1939. La frontera, a més de separar, fou un punt clau i estratègic del control del poder administratiu i humà.

El llibre *Presoners a Cerdanya el 1939* (Anem Editors, 2026) el podem subdividir en tres grans blocs: la retirada republicana, els camps francesos i el camp de concentració de Puigcerdà. La retirada republicana va significar la concentració d'un gruix important de desplaçats, entre civils i militars, que fugien de la barbàrie feixista i com se les hauran de sobreviure en un context de pèrdua de llibertats un cop instal·lats en els camps d'internament francesos. La disjuntiva arriba amb la tria, un cop perduda la guerra per part del bàndol republicà, de retornar a terres sota domini espanyol en mans feixistes o bé romandre a l'Estat francès a l'espera de temps millors. Temps que no serien millors perquè la tempesta de la Segona Guerra Mundial escapçaria tota esperança i en molts casos la dissort continuaria en els camps d'extermini nazis. Els que van optar en tornar se les hi hauran de nou en un camp de concentració a Puigcerdà, però aquest cop en mans dels vencedors de la contesa del 1936-1939. Internats en un camp que serà el preàmbul d'un viatge cap a altres camps de concentració espanyols. La repressió no tenia límits i la supervivència, un bé preuat.

Marc Pont i Fitó ho expressa de forma concisa i clara sobre la finalitat del camp de Puigcerdà amb aquestes paraules: "Com s'ha anat evidenciant, el pas pel camp de concentració de Puigcerdà era en la majoria dels casos efímer. Primerament, com a centre de classificació i després com a centre de distribució de persones procedents de França a altres equipaments, la majoria dels reclusos faran una estada reduïda a Puigcerdà. En acabat, però, molts d'ells seran traslladats a centenars de quilòmetres a altres centres de distribució i internament". Molts viuran un infern d'anys, fent treballs forçats, fent un servei militar de més de cinc anys i vivint un presidi repressiu. Els més joves quedaran marcats de per vida, sobretot en saber que han perdut part de la joventut entre el camp i el servei militar forçat, i en la majoria dels casos conviuran amb un silenci absolut el que els resti d'existència, el qual ni familiars ni amics en podran desxifrar cap mot i molts s'enduran a la tomba el nefast record de la repressió feixista.

El treball es complementa amb un exhaustiu detall

Marc Pont en la presentació del llibre a Puigcerdà, davant una sala plena i gent dreta. Foto: Web GRC

de la ubicació dels camps francesos, amb fotografies a vol d'ocell on es descriuen els límits del camp. La part gràfica també té la seva cabdal importància, ja que ajuda a contextualitzar la temàtica del treball de recerca. El llibre finalitza amb un annex on trobem la llista de reclusos al camp de Puigcerdà des del desembre de 1939 al desembre de 1941. No s'inclouen els mesos des de febrer del 1939 fins al novembre de 1939 i d'abril a maig de 1941 per manca de documentació.

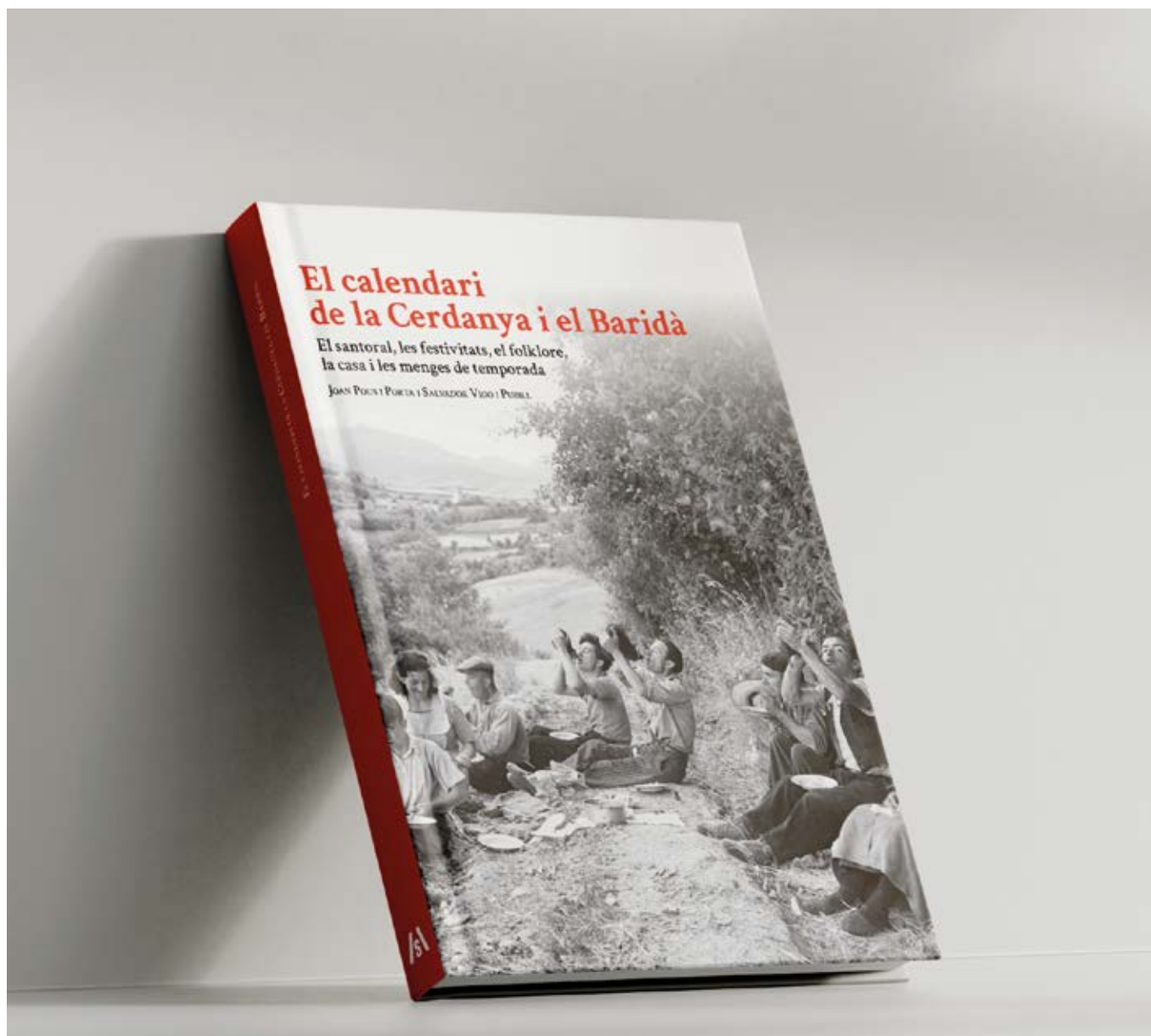
Aquest llibre pot reforçar encara més la proposta que un grup d'historiadors i estudiosos locals, entre ells el mateix Marc Pont, tenen engegat, per tal de dur a terme un simposi internacional sobre la República en guerra a la Cerdanya, de cara l'abril de 2027, en commemoració del 90è aniversari dels Fets de Bellver. Simposi que vol promoure el debat i la recerca vers una època que mereix ser estudiada en profunditat per tal de donar a conèixer el fonamental paper que va tenir i té la Cerdanya en el terreny historiogràfic de la Guerra dels Tres Anys.

En definitiva, *Presoners a Cerdanya el 1939* és un llibre fruit d'un gran treball de recerca, el qual va ser mereixedor del Premi Càtedra Pirineus de la Universitat de Lleida del 2025. Un text que omple un buit i que pot obrir noves portes d'investigació històrica.

*Historiador

Calendari de la Cerdanya i el Baridà

ANNA PONT FITÓ

El Calendari de la Cerdanya i el Baridà

Autors: Joan Pous Porta i Salvador
Vigo Pubill

Editorial: Edicions Salòria

Any d'edició: 2025

El *Calendari de la Cerdanya i el Baridà* és una barreja de cultura, tradició i recerca fruit de molts anys de treball de Salvador Vigo Pubill i Joan Pous Porta. El llibre, a més de parlar-nos de les tradicions i de marcar el cicle anual de les estacions, ofereix també una àmplia varietat de receptes vinculades a la gastronomia del món agrari, elaborades amb els productes que proporciona el clima de muntanya.

L'obra recull tradicions que fa molts anys que formen part del nostre entorn, però que, potser, la majoria de cerdans i cerdanes desconeixem. Aquest volum

les ordena i les presenta d'una manera clara, elegant i visual, convertint-les en un testimoni accessible i valuós del patrimoni cultural local. Es tracta d'una peça molt treballada i cuidada pels seus autors, un fet que es reflecteix tant en l'escriptura com en la composició final del llibre. Publicat en homenatge als gairebé cinquanta anys del *Calendari Cerdà*, aquest volum recopila i amplia la informació que s'ha anat divulgant al llarg de totes aquestes edicions.

La voluntat del llibre és precisament no ser efímer ni passar desapercebut, sinó perdurar en el temps i esdevenir un recull d'informació valuosa. És, en certa manera, una extensió de tot allò que no pot encabir-se en un calendari convencional: no només s'hi expliquen els dies de l'any, sinó també les esglésies, les fires i tot el costumari que configura la vida quotidiana del territori. Més enllà de la seva funció informativa, el llibre esdevé una manera d'entendre el pas del temps des d'una mirada profundament arrelada al territori, on les estacions no només marquen els mesos, sinó també els ritmes de vida, les feines i les celebracions que han donat forma a la identitat cerdana.

L'escriptura combina el rigor històric amb un to proper i divulgatiu, fet que permet que el lector s'hi aproximi tant des de la curiositat com des del sentiment de pertinença. No és només un llibre per consultar, sinó també per llegir pausadament, gairebé com qui escolta històries explicades a la vora del foc. Joan

Pous Porta i Salvador Vigo Pubill aporten una mirada complementària: d'una banda, la recerca històrica i documental; de l'altra, la sensibilitat envers la memòria gràfica i popular. Aquesta combinació converteix l'obra en un pont entre la investigació acadèmica i la transmissió oral de la cultura pirinenca.

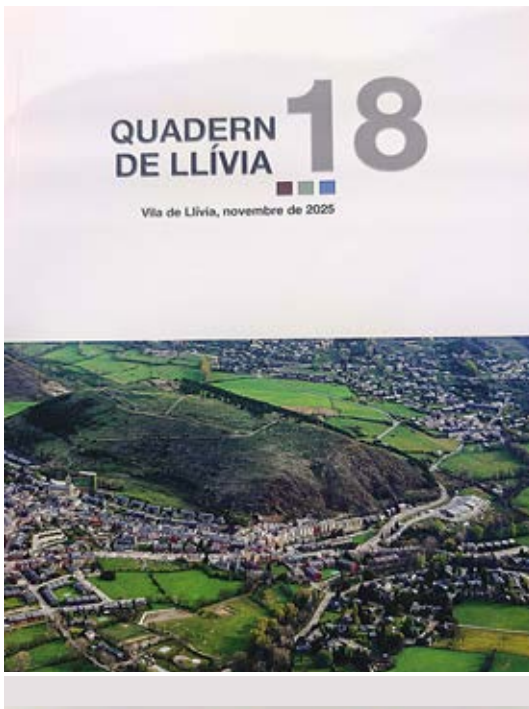
Els autors són ja coneguts per diverses publicacions. Joan Pous Porta, exalcalde de la vila de Bellver de Cerdanya i historiador amb una llarga trajectòria investigadora, és autor d'obres com *Anarquia i república a la Cerdanya (1936-1939)*. El "*Cojo de Málaga*" i *els fets de Bellver*, reeditada el 2025 amb motiu dels vuit-cents anys de la vila, així com *Viatge a la renaixença de Gustavo Adolfo Bécquer*. Per altra banda, Salvador Vigo Pubill és també autor del llibre *Bellver de Cerdanya 1879-1979. Cent anys d'història gràfica*, una obra de referència per a la memòria visual del municipi.

En una època marcada per la immediatesa i la rapidesa, aquest llibre reivindica la lentitud i la permanència, recordant-nos que el coneixement popular no neix de la premsa, sinó de l'observació acumulada durant generacions.

El *Calendari de la Cerdanya i el Baridà* no és només un recull de dates, tradicions i receptes; és un testimoni col·lectiu d'una manera de viure i d'entendre el món. Un llibre que preserva la memòria quotidiana i que, precisament per això, transcendeix el calendari per convertir-se en patrimoni cultural escrit.

El Quadern de Llivia ressuscita

JOAN PEITX

El grup de col·laboradors en el Quadern 18 de Llivia el dia de la seva presentació.

“*Quadern de Llivia*” era una publicació anual que s’anava editant a Llivia des de l’any 1980. Impulsada i en bona part redactada per Josep Vinyet, la revista va saber recollir durant disset anys, no només la vida social i cultural de localitat, sinó que, a més, es va obrir a articles rigorosos d’investigació de diverses branques que combinava amb entrevistes a personatges locals i participació de lliviencs. La revista va semblar morir a mesura que el seu impulsor s’anava retirant de la vida pública de la Cerdanya.

Fins avui. El novembre del 2025 es va fer la presentació d’un nou Quadern, amb el número 18 per marcar les arrels del projecte, però amb tipografia, disseny i continguts renovats. Amb una subvenció de la Diputació de Girona i coordinat modèlicament per Jordi Pardinilla que ho ha fet, sobretot, amb voluntat de donar continuïtat al Quadern: en aquest moment els col·laboradors ja estan preparant el pròxim número.

El contingut d’aquest Quadern el constitueixen tres parts ben segmentades.

La primera es dedica a un dossier cultural a on apareixen articles dedicats a l’aplicació de tècniques d’IA al fragment d’una escultura apareguda al fòrum de Llivia; al patrimoni barroc de la farmàcia Esteva de Llivia; als goigs de Sant Guillem, patró de la Vila de

Llivia, a Calixte Freixa com a arquitecte cerdà i alcalde de Llivia; i als set anys d’un nou projecte per al Museu de Llivia.

La part central del Quadern és un monogràfic sobre el fenomen cerdà de la gastronomia llivienca, escrit per Maria Avellanet i Eugeni Osàcar que reivindiquen la gastronomia cerdana acompanyada per la renovació tan present al sector de la restauració del municipi.

I una tercera part, que sota l’epígraf de Miscel·lània, representa la part més participativa amb notícies, articles d’homenatge (a Valentí Surià, per exemple), un recull de l’agenda d’actes del 2025, activitats de les entitats de Llivia, entrevistes a personatges del poble i una entrevista tant a l’alcalde, Albert Cruïllas, com a representants de l’oposició a l’Ajuntament, Mònica Isern i Josep Ramon Rotllant; i molts altres aspectes de la vida de la població.

Saludem des de la revista Querol aquesta nova publicació amb el convenciment que contribueix i contribuirà de manera important a valorar la cultura cerdana.

Turisme blanc i canvi climàtic

ELISEU T. CLIMENT

El canvi climàtic està posant contra les cordes el turisme de neu que, des de fa mig segle, ha transformat l'economia i el teixit social de les comarques pirinenques. Un model de turisme massiu i estacional, amb un fort impacte territorial. Com reinventar el turisme hivernal a Catalunya per evitar la mort de l'economia de muntanya?

És evident que el canvi climàtic està posant en entredit la continuïtat d'un model turístic que ha estat per a molts habitants de les comarques pirinenques la gallina dels ous d'or. En l'equació s'inclouen les instal·lacions i dominis esquiables, l'hostaleria i la restauració, i els comerços i les activitats professionals vinculades al sector de l'esquí —botigues d'esport i lloguer de material, escoles d'esquí... Però no només això. Aquest model comporta efectes col·laterals que no poden obviar-se: la transformació del teixit social, amb treballadors temporals —locals i forans— a les estacions d'esquí i l'hostaleria, amb la precarietat laboral corresponent; l'activitat immobiliària i la seua bombolla de preus, i la terciarització general de les economies locals, en detriment dels sectors primari i secundari.

UN ESPAI EN TRANSFORMACIÓ

L'escriptor pallarenc Pep Coll publicava el 1997 *El segle de la llum*. La novel·la retrata, a través de la memòria del seu protagonista, la transformació d'una societat de muntanya pirinenca —presumptament, la Vall Fosca— a principi del segle XX, causada per la construc-

ció d'una presa per a la generació d'energia elèctrica. Per aquell temps, s'hi va obrir una carretera, varen arribar a la vall treballadors immigrants, vinguts d'altres punts de Catalunya i, posteriorment, d'Espanya. Des dels seus inicis, el turisme blanc ha tingut un efecte catalitzador similar, alterant la morfologia tradicional de les realitats locals. No obstant això, se'n diferencia per alguns trets inherents a l'activitat que promou: estacionalitat, especificitat de l'activitat, impacte territorial, tant pel que fa als dominis esquiables i les obres d'adequació de la muntanya per a la pràctica de l'esquí com per l'activitat immobiliària associada i l'adequació de les infraestructures viàries. Existeix, a més, un aspecte fonamental, que és el que està tocant de mort aquest model turístic: la seua dependència de la climatologia i, en concret, de la presència de neu. Aquest tret evidencia l'extrema vulnerabilitat del turisme blanc en un escenari de canvi climàtic, on s'estan registrant períodes hivernals més curts, amb nevades més irregulars.

La situació imposa una reflexió en profunditat sobre el binomi turisme-canvi climàtic i la cerca de fórmules per a blindar aquest sector en un context climàtic canviant. Davant d'aquesta premissa, els trets

d'estacionalitat i especificitat de l'activitat han de ser superats, per encaminar-se cap a la desestacionalització i la diversificació.

Es fa necessari, doncs, implantar un model dinàmic, que demostrï una eficient adaptabilitat a les condicions ambientals i, en especial, que es caracteritza per un grau elevat de resiliència. La història de l'esquí al Pirineu català, andorrà i nord-català conté projectes fracassats d'instal·lacions d'hivern que romanen, encara avui, al territori com a testimonis de la incapacitat d'adaptació a les condicions climatològiques del moment i a la manca d'inversió per a fer-hi front. Desplaceu-vos a la Vall d'Aran: sobre Betren, trobareu la Tuca; al Pallars Sobirà, Llessui. Per la seua banda, la Vallflosca Interllacs Esquí Ressort, al Pallars Jussà, no va arribar a ser inaugurada sorpresa per la crisi econòmica de 2008. A l'Alta Cerdanya (Catalunya del Nord), hi ha Er-Puigmal, amb un recent intent de rescat, en va, com a estació de muntanya sota el nom de Puigmal 2900. Le Fourquet, a Prats de Molló (Vallespir), va ser desmuntada l'any 2005, i Rasos de Peguera (Berguedà) ha ressuscitat discretament com a centre d'activitats de muntanya.

RESPONSABILITAT D'ESTAT

El rescat per part de la Generalitat de Catalunya de sis de les estacions d'esquí catalanes és una qüestió d'estat. Salvar de la mort aquests complexos no pretén només salvar l'activitat turística, sinó —i sobretot— la salut econòmica i l'equilibri territorial de les comarques pirinenques. Sota el paraigua de Ferrocarrils de la Generalitat (FGC Turisme) s'apleguen La Molina, Vallter 2000, Espot, Port Ainé, Vall de Núria i la darrera a incorporar-s'hi, Boí Taüll. Tan sols resten en mans privades Port del Comte, Masella i Baqueira-Beret.

FGC ha volgut obrir el focus d'aquests complexos, rebatejant-los com a «estacions de muntanya», una denominació vaga i àmplia que permet incorporar una nova oferta d'activitats i esborrar l'exclusivitat de l'esquí. Aquesta fórmula, encunyada fa una dècada, permet avui replantejar el sentit i la identitat d'aquests espais, com el projecte llançat per Vallter 2000 per a encarar el futur.

El rescat de les estacions catalanes per part de la Generalitat de Catalunya és, com dèiem, una responsabilitat d'estat. Si bé la presència dels dominis esquiables comporta un fort impacte territorial, amb

la transformació de la muntanya, però sobretot per la proliferació de les segones residències amb un nivell ocupacional de pocs dies l'any, també té conseqüències positives, pel fet que representa un fre al despoblament. L'estudi *Impacte econòmic i social de l'estació de muntanya de Boí Taüll*, elaborat per l'Institut Cerdà el 2019, assenyalava que «l'increment de l'activitat econòmica associada a l'activitat turística, íntimament lligat, entre altres aspectes, a l'estació de Boí Taüll ha permès un fort creixement dels nuclis de població de l'àrea d'influència directa de l'estació en les darreres dècades, capgirant la tendència viscuda des de mitjan segle XX». Així, «des de l'any d'obertura de l'estació el 1989 fins a l'any 2017, la població s'ha incrementat un 11,9% en el conjunt dels municipis de l'àrea d'influència, la qual cosa és més pronunciada en el terme municipal de la Vall de Boí, on s'arriba a un creixement poblacional del 89,9%».

Per altra banda, durant la segona meitat del segle XX, les poblacions de muntanya van patir, a més d'una davallada quant al nombre d'habitants, un procés d'envelliment de la població. Tanmateix, el creixement demogràfic experimentat en la darrera dècada del segle XX i la primera del segle XXI ha suposat també un clar rejuveniment de l'estructura demogràfica dels municipis de l'àrea d'influència directa de l'estació. Com a mostra, cal assenyalar el creixement del nombre d'infants entre 0 i 9 anys, gairebé el 28,7%, així com l'engruiximent de la població entre els 40 i 65 anys, factor que es pot atribuir a l'arrelament de nova població.

EL FUTUR DEL PIRINEU

Si l'escenari de canvi climàtic, per no parlar d'emergència climàtica, està afectant de ple la continuïtat del model turístic de neu, quines perspectives s'obren per al futur del Pirineu? És evident que la doble estratègia de desestacionalitzar i diversificar salva l'economia pirinenca de la vulnerabilitat enfront d'un patró climàtic canviant i pot mitigar la massificació que es concentra en poc mesos l'any.

Xavier Cazorla, ambientòleg, especialitzat en turisme de natura i sostenibilitat de zones rurals i de muntanya, va un pas més enllà. «Hi ha una paraula clau indiscutible: *talent*. El Pirineu ha de ser un territori atractor de dinàmiques. Perquè esdevingui un territori equilibrat i productiu, ha d'aglutinar talent,

un talent que ha de respondre al rumb que se li vol donar al territori. Si necessites diversificar, has de concentrar un talent divers. El Pirineu hauria de convertir-se, doncs, en un territori d'atracció i fixació de talent, perquè realment s'hi produeixi un desenvolupament genuí».

Cazorla, que viu a l'Alt Urgell i coneix de primera mà la problemàtica local, comenta que «el Pirineu hauria de convertir-se en un territori d'acollida i, en aquests moments, no ho és. Tenim el problema de l'habitatge i els preus. A més, el Pirineu avui no és un ecosistema que et permeti arrelar i desenvolupar propostes».

Tornant al talent, «facilitar el treball en xarxa seria institucionalment l'operació més rendible i realment sòlida. Ara per ara, és inexistent. Hi ha petites iniciatives i projectes pilot, però tot està molt atomitzat».

Més enllà del canvi climàtic i la neu, pensant des del territori, «el principal actiu amb què hauríem de comptar al Pirineu no són equipaments ni infraestructures, sinó el coneixement vinculat a allò que tenim, tant si és natura, paisatge, ramaderia com productes locals».

**Article publicat amb el permís de la revista El Temps i del seu autor Eliseu T. Climent*

El futur del turisme

NÚRIA BOLTÀ

Santuari de Quadres, al camí de Sant Jaume (Isòvol)

Molt ha plogut des que Puigcerdà era un poblet al qual li calia una posada al dia. Fins a la dècada dels 70-80 del segle passat, els carrers comercials per on passejava el turista eren els mateixos d'ara, carrer Major i carrer Espanya. Poc ha variat la zona comercial des de llavors fins ara. Fer un volt per l'estany resultava una pràctica força solitària excepte els caps de setmana o dies especials que els burros passejaven la mainada i el parc s'animava. Aquesta era una atracció entranyable amb la qual no comptaven altres pobles i que portava a molts a visitar la Vila amb llurs infants.

Quan s'arribava amb ferrocarril, colpia la contundent obertura del paisatge quan el tren havia deixat la Molina enrere i s'acostava a Queixans. Si fosquejava, semblava que es penetrava en un gran pessebre vivent amb puntets de llum molt escampats excepte alguns de més agrupats al voltant de pobles. La planura de la vall cerdana quedava ben fosca en la seva major part excepte els grupuscles de llumets guspijant tímidament que donaven fe que als pobles hi havia vida. Fascinava la imatge bucòlica dels pobles

petits de Cerdanya pels carrers dels quals, cap al tard, passaven tranquils els ramats de vaques o ovelles per a recloure's a les corts per passar la nit fins a l'endemà, quan tornaven a les pastures. Es podien observar els grans recipients de llet acabada de munyir a l'entrada dels masos esperant ser recollits pel camió, i les diverses eines recolzades a les eres. Es podia escoltar com tocaven les hores als vells campanars.

Pel carrer Major de Puigcerdà, els pocs turistes que s'hi passejaven anaven vestits normals, sense ostentació i, en canvi, l'aparença de les botigues sí que contrastava amb les de les ciutats, aquestes més modernes i amb molt de vidre als aparadors. Encara s'havia d'obrir el túnel del Cadí.

Pels voltants de l'any 2010, va tenir lloc una mena de trobada o congrés a Puigcerdà en el qual majoritàriament hi participaven responsables d'establiments hotelers, càmpings i segurament albergs i incipients cases de turisme rural. Es tractava d'exposar problemes i, entre tots, buscar solucions aportant experiències i idees per afavorir l'arribada de més turisme i, a

ases de nova construcció a Age (Puigcerdà)

ser possible, més ben repartit durant tot l'any. Allà, la paraula que més va sonar va ser "desestacionalització". Anaven sorgint propostes i fins i tot hi va haver una breu intervenció en la qual es va reivindicar la possibilitat de fer conèixer el Camí de Sant Jaume del Segre com a recurs no tan sols en l'àmbit senderista, sinó entès de manera global pels beneficis que a la llarga podria generar per a diferents establiments situats a peu de camí. El recurs de potenciar aquesta ruta que travessa la comarca, requeria la complicitat de tots els agents turístics atès que, ben desplegat, no tan sols responia perfectament al significat de fer turisme, sinó que podria aportar un coneixement tranquil i respectuós de molts racons desconeguts, rics en patrimoni de tota mena i totalment desestacionalitzat.

Un polític que assistia a la reunió, amb commiseració, va comentar a l'espontani que en aquella sessió no es tractava aquest tema, que potser més endavant. Va venir a ser una manera elegant de continuar amb el que importava. Aquella proposta no era de les que donaven diners o no tants com es pretenia amb l'organització d'aquesta jornada. On s'ha vist que caminar, probablement (però no necessàriament) amb una motxilla a l'esquena, per un camí mil·lenari que casualment travessa l'Alta i la Baixa Cerdanya d'extrem a extrem, té a veure amb el turisme? Fet l'incís, tothom va tornar al que importava, és a dir, pensar noves activitats i estratègies per tal d'omplir els hotels, els restaurants i altres establiments, amb gran aflluència de visitants, a ser possible, dels que deixen molta pasta.

La democratització del turisme ha estat una con-

questa social per a les classes mitjana i popular i apostar només pel turisme de gamma alta, a banda de ser poc ètic, resulta molt menys sostenible.

Ara, després de 15 anys d'aquella trobada, quan es parla de turisme a Cerdanya, resulta que es continua esgrimint la mateixa paraula, DESESTACIONALITZAR, com si es parlés d'un terme de rabiosa actualitat, quan resulta que fa quinze o vint anys ja es reivindicava. Hem avançat en aquest terreny? Pel que sembla, es diria que gens.

La temporada d'esquí i el mes d'agost representen les èpoques que continuen col·lapsant el territori. No ens hem d'enganyar, el mes d'agost continua sent el mes en què la majoria de gent té les vacances, tal vegada no d'una manera absoluta com anys enrere, però no ha variat gaire. Només cal fer un tomb (o intentar fer-lo) durant el mes de vacances per excel·lència, l'agost, i es podria assegurar que poques coses han canviat. Els mesos de temporada d'esquí, que sempre depenen del volum d'innivació, són els que són i no s'hi pot fer gran cosa.

Però, què és el turisme? Consultat el diccionari sobre el significat del concepte diu: *A la dècada de 1990, l'Organització Mundial del Turisme (OMT) el defineix com "El turisme comprèn les activitats que realitzen les persones durant els seus viatges i estades en llocs diferents del seu entorn habitual, per un període de temps consecutiu inferior a un any amb fins d'oci, per negocis i altres"*.

Aclarit el concepte, doncs, ens hem permès apuntar diferents formes de fer turisme per si la nostra comarca encaixava molt o poc en algunes d'elles: el turisme

Típic paisatge de la plana cerdana, amb camps i prats de dall

pot ser cultural, creatiu, familiar, urbà, funerari, monumental, arqueològic, etnològic, literari, idiomàtic, gastronòmic, enològic, sexual, industrial, científic, de natura, etc.

Sense por d'equivocar-nos, actualment a Cerdanya hi podríem trobar la majoria dels tipus de turisme apuntats, exceptuant (de moment!) el sexual i, naturalment, algunes modalitats molt més desenvolupades que d'altres que, per ara, encara es troben a les beceroles, però sense perdre de vista que, a la comarca, és factible trobar-hi, en major o menor grau, totes les tipologies esmentades i encara algunes més que no s'han enumerat.

El ja degradat turisme de sol i platja que va començar a les poblacions situades a la costa, de mica en mica, va començar a endinsar-se cap a l'interior. Al Pirineu no hi ha platja, però hi ha estacions d'esquí i bonics paisatges i, a poc a poc, la moda es va anar estenent com una taca d'oli... Finalment, sembla que la pandèmia va acabar de consolidar les ganes d'aire lliure.

Aquelles escapades o estades d'abans de la pandèmia van donar pas a la massificació descontrolada a gairebé tot el país, tothom va tenir clar que s'havia de consumir aire lliure, a poder ser, pur; s'havia de caminar i pujar als cims ni que fos amb xanquetes i els restaurants van començar a gaudir d'una època daurada que encara continua.

Actualment, cal tenir molt clar que el turisme ja és una veritable indústria i de les més sòlides al nostre país i per a treballar en qualsevol indústria cal ser

un bon professional. Però és necessari tenir molt clar, també, que la indústria turística no és veure arribar els turistes, servir-los, cobrar i passi-ho bé. Tenir una indústria, viure d'una indústria tan important a Cerdanya com a Catalunya (no oblidem que encapçalem el sector a l'estat), vol dir oferir un entorn digne a dins i a fora dels establiments, a les zones més rurals i a les més urbanes, on el turista s'hi senti ben acollit, no tan sols amb somriures i bon tracte, que també, però amb entorns endreçats, nets, polits, cuidats, que disposin de serveis bàsics de primera necessitat. També significa que s'ha d'anar amb compte de no enganyar sobre la qualitat dels productes ni s'ha d'abusar amb preus desorbitats per fer calaix immediat. El turista no és ruc i si se sent estafat, no tornarà. Aquesta ve a ser la trampa de l'èxit de la comarca: de moment, hi afluïx molta gent i, si el que s'ha sentit enganyat no torna, el pròxim cap de setmana, al seu lloc en ve un de nou.

Ser professionals del turisme no s'hauria d'entendre com un acte individual, dels respectius establiments (si a mi em va bé, als altres que els bombin) sinó d'un pròsper negoci col·lectiu on tothom ha de sumar per assolir l'excel·lència cada dia. Per part de tota la població això requereix sensibilització, feina, educació, deixar de banda aquelles expressions tan nostrades com la famosa "que ho netegi, faci, tregui, l'ajuntament que per això ja pago impostos". Evidentment que els ajuntaments, consells comarcals i altres ens hi tenen responsabilitat, però si ens estimem el territori com a quelcom nostre, de vegades ens hem d'anticipar i entomar feines o accions que potser no

Típic paisatge de la plana cerdana, amb camps i prats de dall

ens pertoquen, però que ajuden a demostrar que volem tirar endavant la comarca.

Però a Cerdanya, a diferència d'altres comarques, es dona una altra tipologia de turisme que no encaixa amb el concepte abans descrit. Des de l'obertura del túnel del Cadí, la comarca, ja no ven només paisatge, sinó més aviat ciment, urbanització. Si no, pensem què significa comprar-se una casa enmig d'una llarga tirallonga d'habitatges en pobles que abans no tenien gens d'interès, en alguns casos ni tan sols paisatgístic, si no és perquè es troben en una comarca pirinenca força propera a les grans ciutats. Hem anat sent testimonis del creixement de pobles i de la mateixa capital on s'ha construït segona residència en carrers urbanísticament castigats, degradats, on ens pensàvem que ningú mai no s'avindria a comprar-hi cap habitatge i, en un tres i no res, s'ha acabat venent tot a preus desorbitats.

S'hi identifica molt bé el "*pan para hoy, hambre para mañana*" (desconec l'equivalent al català de la dita. Tal vegada "*Mal va qui no pensa en l'endemà*"?) atès que a tots aquests problemes, hi hem d'afegir els derivats del canvi climàtic.

A Cerdanya, de vegades sembla que s'oblida, es compta literalment amb l'aigua que cau del cel, perquè no tenim ni embassaments ni dessalinitzadores. Tampoc no hi ha cultura de l'aigua perquè no figura als currículums escolars. Com podran suportar l'afluència de clients els hotels si no se'ls pot garantir l'aigua mínima necessària per a poder sobreviure com establiment? Els promotors de noves urbanitzacions no

sembla que renunciïn a oferir el jardinet individual amb gespa (sempre verda!) perquè saben que forma part de l'estatus somiat del nou resident. Resulta poc honest que ningú no expliqui als nous propietaris, i per extensió, a tota la població, que en un futur bastant immediat potser no es podrà regar o, pitjor encara, que potser seran habituals els talls d'aigua de llarga durada amb la progressió del canvi de clima.

Però malauradament, Cerdanya no ha sabut o no ha volgut aprendre dels errors de temps anteriors i amb el nou auge del sector de la construcció s'ha vist abocada a un turisme de monocultiu que representa la cara més destructiva del turisme: el turisme residencial, el qual, com s'ha dit, no acaba d'encaixar en la definició de turisme. No repetirem la coneguda reflexió que, aquí, les cases tan sols s'ocupen uns pocs dies l'any, que les zones on proliferen segones residències semblen barris abandonats si no fos pels punts de llum dels carrers durant la resta de l'any. És evident que, en aquest cas, el mal ja està fet i no hi ha punt de retorn. Ja no ajuden gaire les lamentacions. Sembla molt més perillós i destructiu que aquesta pràctica encara no s'aturi.

Amb el panorama actual, ja no ens hauria de preocupar tant, o gens, que durant la major part de l'any les segones residències estiguin buides. Es podria dir que sort n'hi ha, perquè així ens estalviem que gairebé durant 350 dies no es creïn les aglomeracions i cues dels mesos de més gran afluència ni es malmeti l'aigua!

El pitjor és que ningú no hi sap veure ni trobar el límit. Mentre hi hagi camps per edificar, i encara en

Cavalls als afores de Puigcerdà

queden molts, costa d'imaginar qui serà el guapo que parará aquest tsunami transformador. De la mateixa manera que tothom es queixa del preu de l'habitatge, però ningú no fa res per frenar aquesta bogeria. I el pitjor és que el treballador que ha arribat de fora, perquè el ram de la construcció dona feina a un gran ventall d'oficis, no queda integrat en una comunitat de caire pirinenc perquè aquesta mateixa comunitat ja ha deixat la seva identitat enrere i s'ha enfocat a servir i satisfer els gustos i necessitats, bàsicament, dels propietaris de segones residències, els falsos turistes.

Una altra cosa és el turista genuí, és a dir, el que ve a passar un o més dies a Cerdanya. En els períodes de massificació que s'han descrit més amunt, per comptes d'un lloc de pau i tranquil·litat, de vegades, hi acaben trobant els mateixos problemes que els habituals de les ciutats de les quals volen fugir durant les seves vacances: cues als comerços, a la carretera, anar mal servits en dies i hores punta, gent nerviosa que se suposa que havia vingut a relaxar-se...

Ja fa anys que es fa notar el malestar general de tota aquesta situació amb l'aparició de plataformes, manifestacions, articles o debats que intenten fer adonar que ens estem complicant i carregant la vida d'una majoria en favor d'una minoria. Al turisme, entès com a tal, no se'l pot maltractar. Si s'ha acceptat que la comarca hagi esdevingut una gran urbanització propera a les grans ciutats, haurem d'acceptar que algunes infraestructures i serveis creixin, agradi o no. I si no és així, ja hem fet tard. No s'hi val a negar ara la necessitat de noves prestacions i serveis.

Atenció especial mereix Puigcerdà que, sigui per les raons que sigui, es pot dir que com més turistes-segons residents o com li vulguem dir, semblaria que més pobre i degradada ha esdevingut. El que hauria d'haver estat un revulsiu que fes prosperar la vila, no tan sols no es nota sinó que ha anat en detriment de la fesomia i prosperitat de la capital. Això, evidentment, no és pas nou d'ara, ja fa molts anys que es constaten, entre molts problemes, el fenomen de la desaparició de comerços sense relleu generacional; el mal estat dels carrers en tots els sentits: brutícia, voreres mal-meses, manca d'il·luminació, poca concessió a l'embelliment vegetal afavorint el ciment; quan s'han fet plantacions d'arbres, ningú ja no ha tingut cura de regar-los; considerada com a comarca turística de primer ordre, hi ha poca o nul·la resposta a les necessitats fisiològiques del turista o visitant que sempre ha d'acabar entrant en un bar a fer una consumició per a poder utilitzar els lavabos... Hi ha qui argumenta que això és una política orientada des de sempre per tal d'adreçar el visitant a consumir als establiments. De veritat que l'economia d'un bar depèn que uns quants passavolants, per a poder usar el seu WC, consumeixin un cafè o una ampolla d'aigua? Però sobretot, no ens confonguem, no és pas perquè els bars o restaurants estiguin obligats a fer-ho, tot el contrari!

Es tracta de voler interioritzar i entendre el que significa ser zona turística, entendre què vol dir ser o voler ser territori eminentment turístic. Si se'n vol ser, cal actuar com a tal, construint serveis públics centrals i ben condicionats que afavoreixin que el turista o el

visitant se senti tingut en compte i no tan sols explotat crematísticament. Un altre problema és que, des de sempre, tampoc no es penalitzen els depredadors urbans que embruten, escupen, vomiten o orinen als carrers i places, sigui quina sigui la seva procedència, autòctona o forana. Tal vegada es tem que s'enfadin i no tornin? El turista temporal té drets i deures mentre roman en un territori. Un dels deures és saber comportar-se i si no en sap, cap a casa.

Pel que fa a la mobilitat, encara no es pensa a condicionar grans zones d'aparcament gratuït a la rodalia més propera de manera definitiva, asfaltada i senyalitzada, no només durant les fires, festes majors, curses, o esdeveniments, sinó durant tot l'any? No ens referim a aplanar ocasionalment la terra dels camps de l'extraradi que acostumen a estar enfangats i a les fosques. Els grans aparcaments afavoririen la circulació de viants pel nucli antic i evitaria conflictes i abusos per part de molts conductors espavilats o cara-dures. Potser també seria hora d'anar buscant solucions imaginatives per a ampliar el nombre de carrers comercials, de dos, com hi ha ara, a 4, 5 o 6, que ves a saber si no fomentarien que el preu dels lloguers de botigues estigués a l'abast de nous emprenedors i els locals buits no presentessin la mala imatge actual de decadència. En definitiva, si es tingués clar el veritable significat de la paraula turisme, Puigcerdà s'hauria d'assemblar a una vila com les petites poblacions europees o de qualsevol país del món, plenes d'encant, netedat, divertides, absents de gamberrisme destructor, com les que trobem quan viatgem i els turistes som nosaltres. Per què resulten tan difícils de trobar aquests components de bona convivència, aquí?

Cerdanya ha volgut ser turística i superurbanitzada alhora i són dos conceptes més aviat antagònics. El turista hauria de consumir comarca, però actualment, costa una mica de gaudir-ne. Els gustos del turista-propietari, o també dit turista-resident, no són els mateixos que els del turista-visitant. Al primer, se l'ha de complaure més aviat amb activitats de gran volada perquè se senti satisfet i, paradoxalment, trobi unes mateixes maneres de distreure's que les que consumeix a les grans ciutats d'on prové. D'aquí els macroconcerts o grans esdeveniments programats durant el mes d'agost, que ben segur resulten molt rendibles econòmicament (o no) però que no corresponen a la identitat de la comarca. Val a dir, en honor a la veritat,

que alguns autòctons comenten que se senten molt complaguts amb què aquests grans esdeveniments tinguin lloc "a casa".

En canvi, bona part del turista de segona residència, excepte honroses excepcions, és més aviat aliè al consum d'activitats culturals de petit format com pot ser una conferència, una exposició, la visita als petits museus -ben nombrosos al territori- o una presentació literària. I, tanmateix, durant tot l'any, la comarca ofereix activitats de tota mena: musicals, teatrals, pictòriques, tradicionals, científiques, literàries... que, sense necessitat de grans muntatges, responen amb escreix al gaudi de propis i forasters.

En contraposició, el turista-visitant se sol interessar pels costums, pel paisatge, el tarannà de la gent del lloc on ha escollit passar les vacances o uns dies de lleure. És el model que respon de manera més fidel al que significa un turisme interessat (i interessant), respectuós i curiós per interactuar i conèixer un lloc, normalment allunyat de la seva realitat.

Es tractaria de planificar accions que conduïssin a desenvolupar totes les variants o tipologies de turisme susceptibles de ser portades a terme, la qual cosa obriera un bon ventall d'ofertes variades i planificades en el transcurs de l'any, que actuessin com a reclam d'un tipus de turisme culte, respectuós amb el medi, amb les persones i amb l'entorn, que sempre ens acostuma a remetre al turisme cultural el qual es podria dir que engloba totes les tipologies esmentades més amunt.

Quan la nova Llei de turisme sigui una realitat, precisament posarà l'èmfasi en la diversificació, la desconcentració, la desestacionalització i l'increment de la despesa. Seria bo que Cerdanya ja s'anés posicionant per entomar aquest futur de la indústria turística com a territori capdavanter que és.

A la comarca, han sigut unes quantes les iniciatives que han anat sorgint al llarg dels anys per a trobar un millor equilibri entre turisme i territori com, per exemple, darrerament, l'anomenat "desenvolupament regeneratiu", on el sector agroalimentari té un paper força destacat. Segons els seus impulsors, es tractaria d'afavorir una economia més equilibrada mitjançant la creació de nous projectes relacionats amb el sector primari que, al seu torn, afavoririen la creació de nous llocs de treball no precisament relacionats amb la construcció de segona residència que, com un monstre famèlic, s'ha anat carregant, i ho continuarà

fent, un territori que comença a resultar massa transformat, mutilat i allunyat del que tradicionalment el turista o el visitant venia a buscar a la comarca.

Pensen, amb bon criteri, que aquesta diversificació d'agents i sectors equilibraria les brutals diferències socials existents que no permeten viure amb dignitat a bona part de la població treballadora, ara ja imprescindible per a tirar endavant l'economia de la totalitat de la comarca. Hi afegirem que el treballador dels diferents sectors ha d'estar ben pagat: el productor, l'elaborador, el fabricant, l'artista, el guia, l'obrer, el monitor, el pintor, en definitiva, tot el teixit social ha de sentir-se motivat, la qual cosa equival a estar ben pagat. És la millor manera de prestigiar el turisme.

Però tot això resulta ciència-ficció si ens oblidem de l'educació. I no ens referim tan sols a anar a l'escola, a l'institut o a la universitat per acumular coneixement. Es tractaria d'esdevenir una societat educada en valors, en ètica, en amor pel territori, en respecte per l'altre, per la natura. No n'hi ha prou amb omplir-se la boca repetint "que maca que és la nostra comarca". Una comarca en la qual, a banda de tots sectors, agents socials i productors de riquesa que s'han esmentat més amunt, esdevingués un territori veritablement professional del turisme amb tot el que comporta d'acolliment, sensibilitat i educació. Cal practicar l'orgull identitari ben entès, que d'orgull n'hi ha bastant, però del que no aporta. Cal foragitar estúpides rivalitats entre pobles i percebre el turista-visitant com un aliat.

L'esquerda (em nego a utilitzar la paraula "bretxa") que l'excés de construcció de segones residències ha produït en l'augment del cost de la vida, ja és força palpable. No s'ha de perdre de vista que resultarà difícil que el col·lectiu de mà d'obra nouvingut s'integri, s'imbueixi de sentit de pertinença i es faci seu el tarannà i les problemàtiques del territori, del qual, inexorablement, ja en forma part. De la mateixa manera que l'habitant autòcton hauria de deixar de veure el treballador nouvingut com algú aliè i al qual, per cert, i invariablement, no es dirigeix mai en català malgrat que gairebé tots l'entenen i els més joves el parlen i l'escriuen perfectament atès que ja han estat escolaritzats en la nostra llengua. És un fenomen que costa molt d'entendre quan, per altra part, es reivindica l'ús del català, o s'adverteix del seu perill d'extinció.

Per què un bon nombre de cerdans es dirigeixen sempre en castellà a qui té al davant, encara que aquest

no hagi obert la boca? Diuen que és per educació (?). Si això fos cert, als catalans en general i als cerdans en particular, ens haurien de donar el Premi Nobel a la bona educació. Més aviat sembla una exclusió irresponsable i gens meditada envers els de fora que representen, també, la supervivència i la continuïtat de Cerdanya perquè, oh, sorpresa, ja hi han fixat la residència i hi desenvoluparan els seus projectes de vida.

El futur del turisme passa inexorablement per l'educació i la cultura. Dels que arriben, sí. Però, sobretot, dels cerdans i cerdanes que hem de tenir clar el significat de la paraula turisme, que de vegades se sol confondre amb fer calaix i prou. Cerdans i cerdanes, tant els de tota la vida com els nouvinguts, tots hem d'identificar què significa tenir sentit de pertinença a un territori que ha sigut, és i serà el de molts més.

La mala protecció a les víctimes de violència masclista a la Cerdanya

JOAN CERDÀ SUBIRACHS*

Sens dubte, la Cerdanya és un dels espais europeus amb un més gran element transfronterer, ja que el fet físic de manca d'una frontera natural afavoreix intercanvis socioeconòmics, reblats en els darrers anys per l'activitat turística en sentit ampli; molt lluny per a la majoria de la població cerdana queden els anys de frontera, duana i canvi de moneda. Si bé és cert que hi ha segments de la població d'ambdós estats impermeables al fet transfronterer, també és ben cert que infraestructures com l'hospital o l'escorxador transmeten el missatge inequívoc de realitat supraestatal, que es manifesta en què una part significativa i creixent de la població, especialment de la Baixa Cerdanya, viu, o treballa, o porta els fills a l'escola a l'altra banda de la ratlla; sense poder deixar de banda les compres de consumidors que, simplement, cerquen el millor per als seus interessos en un espai supraestatal, sigui -a tall d'exemples- al mercat del diumenge de Puigcerdà o al seu eix comercial, sigui al Carrefour d'Ur.

Malauradament, aquesta realitat transfronterera, *per se* enriquidora, constitueix un espai hostil per a

les víctimes de violència masclista, atès que els estats francès i espanyol no han articulat les mesures legals adients per a protegir les víctimes en un espai tan intensament transfronterer com la Cerdanya. Manca d'iniciatives estatals, també sigui dit, en conjunció amb la deixadesa pel que fa a aquesta realitat per part dels operadors jurídics que, tossudament, ignoren la realitat en immersir-se en una perspectiva fatalista del Dret.

Les agressions i els maltractaments masclistes constitueixen una sagnant realitat a la qual l'estat espanyol ha donat una resposta normativa avançada que, malgrat això, ofereix uns minsos resultats que cal relacionar no només amb l'escassetat dels recursos sinó amb la concepció patriarcal i retrògrada arrelada en amplis sectors, que inclouen els jurídics i policíacs. El cas de la Cerdanya bé podria ser considerat un exemple paradigmàtic que la llei va per una banda i la crua realitat per una altra.

Tot i que la Llei Orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere creà

els jutjats especialitzats en violència sobre la dona, això és una realitat i una veritat a mitges, ja que l'esmentada Llei Orgànica 1/2004 addicionà a la Llei Orgànica 6/1985, del Poder Judicial, l'article 87bis, segons el qual. *"En cada partido habrá uno o más Juzgados de Violencia sobre la Mujer, con sede en la capital de aquél y jurisdicción en todo su ámbito territorial. Tomarán su designación del municipio de su sede"*. És a dir, Puigcerdà té formalment un jutjat de violència sobre la dona, però la realitat és que funciona com una secció més del jutjat mixt únic i sense personal especialitzat, com succeeix a molts territoris, i fa grinyolar el dret fonamental a la igualtat, ja que una víctima de maltractament té o no té al seu abast i per a la seva protecció un jutjat i un personal especialitzat segons on resideix, com passa també amb els jutjats de família, reservats a les conurbacions urbanes i que, en el cas de la Cerdanya, fa que els assumptes civils de família també siguin tractats pel mateix jutjat, situació que la llei resol amb l'eufemisme "jutjat mixt", altrament dit jutjat-calaix de sastre que tot ho ha de resoldre. Palesar que, d'acord amb com està organitzada la planta judicial, el partit judicial de Puigcerdà abraça només la Cerdanya pertanyent a la demarcació de Girona; de Bellver enllà són competents els jutjats de la Seu, amb les mateixes mancances tot i que, malgrat haver-n'hi dos, també tenen la naturalesa de mixtos.

Segons les estadístiques del Consejo General del Poder Judicial, i dins l'ampli espectre de qüestions que aborda, el jutjat de Puigcerdà, l'any 2023, resolgué 74 casos penals de violència sobre la dona i cap de civil en aquest àmbit malgrat que n'ingressaren 4. No hi ha dades estadístiques sobre les ordres de protecció sol·licitades i atorgades, emperò, i per la pràctica forense, podem afirmar que la relació entre sol·licituds i atorgaments a Puigcerdà se situa en la banda baixa.

Les ordres de protecció, creades pel legislador espanyol sis mesos abans que els jutjats de violència sobre la dona, són un instrument estrictament jurídic que esdevé estèril si l'agressor no la respecta i no hi ha els mitjans necessaris per a fer-la efectiva. En tot cas, hom pot afirmar que, si més no des d'una perspectiva quantitativa, la Llei Orgànica 1/2004 constitueix un exemple paradigmàtic d'una política pública fracassada; només cal veure -i entenem que és un indicador principal- que el nombre de dones assassinades no remet, ans al contrari, augmenta.

Com ja s'ha palesat, a Puigcerdà el jutjat tramita les ordres de protecció sol·licitades sense que el personal judicial que les atén estigui especialitzat. Si la víctima vol expressar-se en català, i com passa arreu dels territoris de parla catalana, ho té cru: la jutgessa que és la titular, a hores d'ara i des de fa més de dos anys del jutjat de Puigcerdà, no és competent lingüísticament en català, per la qual cosa expressar-se en català requereix un plus de determinació poc compatible amb la realitat d'una dona víctima de violència masclista que passa pel jutjat. A tot això se suma que un actor essencial en la tramitació de les ordres de protecció, com és el fiscal, en la pràctica majoria de casos, intervé telemàticament des d'Olot; la dona víctima sent una veu i ni tan sols veu la imatge de la figura que l'ha de protegir, a ella i als seus fills si és el cas.

Val a dir que la dona víctima sí que disposa, si ho vol i en tot el procediment, d'un advocat o advocada amb formació específica en violència masclista. Hi ha un torn de guàrdia que garanteix a tota hora i cada dia de l'any l'assistència lletrada a les víctimes de violència masclista, com ho fa en el cas de qualsevol detingut o investigat; en aquests moments, hi ha 6 lletrats que atenen, en torns setmanals, aquest servei d'atenció a les víctimes de violència masclista; d'aquests lletrats, només una és dona, la qual cosa no fa més que reflectir que l'advocacia a Puigcerdà està masculinitzada, a més d'envellida, en contraposició a la tendència general.

Posem un exemple, en aquest cas real, que permet visualitzar perfectament com grinyola la protecció de les dones maltractades a la Cerdanya per mor del fet transfronterer: el jutjat de Puigcerdà dicta una ordre de protecció que impedeix un presumpte agressor masclista apropar-se a la seva parella; fer-ho suposa un delictes de trencament, penat amb entre 6 i 12 mesos de presó. En aquest cas, el presumpte agressor ho tingué fàcil: cità la víctima, a través de tercers, a Ur, on convencé la seva parella que es desdigués de la denúncia formulada amb el clàssic recurs que les lesions que presentava se les va fer caient per unes escales.

I un altre exemple en aquest àmbit: amb una pena d'allunyament dictada a Puigcerdà basta que la parella traslladi la seva residència a l'altra banda de la ratlla i no coincideixen a l'Estat espanyol perquè puguin continuant convivint malgrat l'ordre de protecció.

Arribat el cas de l'atorgament d'una ordre de protecció pel jutjat de Puigcerdà, el fet transfronterer la

dilueix o, fins i tot, la converteix en estèril, ja que una ordre de protecció no té, en principi, vigència a l'estat francès. La pràctica forense permet afirmar que és freqüent que passats uns dies o unes setmanes, la dona que ha denunciat vulgui tornar a conviure amb el seu agressor, sigui per les promeses d'aquest que tot canviarà o, simplement, per amenaces o qüestions econòmiques, a banda de la falsa premissa segons la qual un maltractador pot ser un bon pare.

Amb una ordre de protecció dictada per un jutge espanyol, qualsevol apropament o comunicació dins territori espanyol suposa un delictes per part de l'home. Emperò, la frontera s'erigeix en un element de protecció de l'agressor i de perill objectiu i potencial per a la víctima. Pensi's, per exemple, que fins i tot sense la complaença de la víctima, abordar-la al Carrefour d'Ur, posem pel cas, no constituiria un delictes de trencament; fer-ho al Carrefour de Puigcerdà, sí.

El legislador va voler donar, molt encertadament, a les ordres de protecció una naturalesa irrevocable pel mer desig de la dona. En el cas de la Cerdanya, basta que la parella es traslladi a viure a la banda francesa perquè una ordre de protecció esdevingui estèril i la víctima convisqui amb el seu agressor.

La solució a aquesta situació és jurídicament fàcil, però, a hores d'ara, requereix de la determinació de la víctima, que aquesta estigui ben assessorada i que el sistema judicial assumeixi la realitat transfronterera. La Directiva 2011/99/UE contempla l'anomenada ordre europea de protecció, que (article 6) determina que es podrà dictar quan la persona protegida decideixi residir, o resideixi ja a un altre estat membre, o quan decideixi romandre o en un altre estat; això sí, només la víctima pot demanar una ordre europea, cal que prèviament s'hagi acordat per part d'un dels estats membres i la petició pot fer-se en un estat diferent d'aquell on s'ha acordat.

Amb les anteriors premisses, moltes de les (poques) ordres de protecció que acorda el jutjat de Puigcerdà podrien ser extensives a França; i, entenem, no ho són pels factors ja apuntats però, en especial, manca de formació i de determinació; i, a vegades, també d'empatia amb la víctima.

És clar que també manca una iniciativa político-legislativa que protegís les dones víctimes de violència masclista i els menors als espais transfronterers com la Cerdanya. Entenem que, en el cas que en ocupa, bastaria que la República francesa i l'Estat espanyol signessin un acord per a configurar, d'acord amb l'esmentada Directiva, un protocol d'ordre europea de protecció transfronterera d'aplicació en espais físics com la Cerdanya, on el fet transfronterer ja està assumit pels estats; és a dir, que en jutjats com el de Puigcerdà fos preceptiu, a l'hora de tractar la petició d'ordre de protecció, valorar-ne la conveniència de la seva extensió europea.

Això sí, caldria que els operadors jurídics assumissin un repte de protecció real de les víctimes que, a hores d'ara, existeix sobre el paper, però que està lluny de ser efectiu i, així, fer que les dones víctimes de violència masclista en un espai transfronterer gaudeixin d'un instrument per a la seva protecció i la dels seus fills, efectiva o, si més no, equiparable a la que gaudeixen altres dones residents a altres punts de l'estat.

I malgrat aquesta proposta de protocol a l'emparrada de la Directiva 2011/99/UE pugui semblar una quimera, atesa l'aura burocràtica que envolta tota la normativa europea, ben segur que tampoc semblaven molt realistes d'antuvi projectes com el de l'hospital o de l'escorxador transfronterers.

**Advocat. Doctor en Dret (UAB).*

Llicenciat en Ciències Polítiques i de l'Administració.

La Bressola: 50 anys fent possible el miracle

GUILLEM LLUCH TORRES

A principis de març, Andorra la Vella va acollir el primer dels actes itinerants que s'aniran fent al llarg d'aquest any arreu dels territoris de parla catalana per commemorar el 50è aniversari de la Bressola. Els responsables d'aquest projecte educatiu van explicar-lo en primera persona i van detallar les vicissituds que comporta treballar per intentar preservar el català a la Catalunya del Nord.

La presentació va comptar també amb un vídeo on s'explicava el funcionament d'aquesta xarxa d'escoles, les úniques de la Catalunya del Nord on s'aplica la immersió lingüística en català. Hi apareixia el testimoni de diversos professors, així com d'alguns alumnes, que relataven per què els agrada anar a la Bressola i parlar el català.

El projecte de la Bressola no m'era ni molt menys desconegut. De fet, malauradament, vaig haver de cobrir com a periodista el tancament del centre que durant uns quants anys hi va haver a Càldegues, a Cerdanya. Tot i tenir molt integrat aquest projecte,

però, no vaig poder evitar emocionar-me –i no és una forma de parlar, va ser així literalment- a mesura que anava veient el vídeo i se'm feia encara més evident la feina titànica i encomiable que fa tota aquella gent que treballa perquè la llengua no desaparegui a la part del país que queda al nord dels Pirineus.

Que el català no ho té fàcil sembla clar. Els catalanoparlants només ens tenim a nosaltres mateixos per salvar la llengua i això és especialment complicat en alguns territoris on la seva protecció és escassa o està a mercè de governs integrats per formacions catalanòfobes. A l'altre extrem, a Andorra, la condició d'Estat permet dotar-se d'unes eines, com l'obligatorietat d'acreditar un nivell mínim de català, que aporten una mica d'oxigen a la llengua. Tot i això, tal com va dir un dels ponents d'aquest acte a Andorra la Vella –em sap greu no recordar quin d'ells-, el català només se salvarà si es preserva al conjunt dels territoris que el parlen. Si mor a Catalunya, al País Valencià, a les Illes

o a la Franja, de poc serviran les mesures proteccionistes que apliqui Andorra.

Si la preservació del català en determinats territoris de l'Estat espanyol ja és difícil, que mantingui un fil de vida en llocs lingüísticament tan isolats com l'Alguer o complicats sociològicament i políticament com la Catalunya del Nord, em sembla un autèntic miracle. Bé, de fet no és un miracle, és fruit de la feina, de l'esforç i de la perseverança de persones –mestres i famílies- com les que fa cinquanta anys batallen perquè

infants i joves del Rosselló, del Vallespir, del Conflent, de l'Alta Cerdanya o del Capcir preservin la llengua dels seus avis i besavis. No és un miracle, és possible gràcies a la gent de la Bressola, a la gent de l'Associació Arrels, a la gent de l'APLEC, a la gent dels casals i a tanta d'altra. Que el català només ens té a nosaltres, als que el parlem, l'estimem i el defensem es fa encara més evident en llocs com la Catalunya del Nord. I possiblement va ser aquesta constatació la que em va fer emocionar.

Josep Pla i la Cerdanya

MIQUEL LLIMONA

He estat buscant en l'obra de Josep Pla algun text en el qual parli de la Cerdanya i n'he trobat un. Força breu i part de la narració d'un viatge entre l'Empordanet i Andorra recollit en el llibre "Viatge a la Catalunya Vella", publicat el 1967. És a dir, i vista la velocitat amb què el temps s'entesta a passar, en un altre segle. Sorprèn que en la seva vasta obra hagi dedicat poques pàgines a la Cerdanya, sobretot si ho comparem amb la quantitat d'espai literari consagrat a l'Empordà i a la Costa Brava.

Josep Pla va ser més aviat partidari dels paisatges de mar; tant d'aquells de la costa com els que s'endinsen una mica, però no gaire, en l'interior com ara l'Empordà que tant estimava. Penso que tenia una preferència per les terres ocupades i civilitzades pels grecs i pels romans, esteses a la riba del Mediterrani sobre aquelles altres més aspres, remotes i de difícil accés que trigaren més temps a ser integrades en la cultura romana. És una llàstima perquè estic segur que les seves observacions i la seva delicada i lírica descripció del paisatge de la Cerdanya hauria constituït un tresor literari.

L'escriptor viatja a la Cerdanya un dia de finals d'agost. Hi accedeix per la collada venint de Vic i de Ripoll i el primer elogi que dedica a la comarca és la finor, la puresa i la frescor de l'aire. L'aire que a la Plana resulta carregós i espès, aquella atmosfera opressiva de l'estiu, es converteix, en la vall envoltada de muntanyes, en una brisa lleugera i fina, que sorprèn gratament i que fa un efecte de benestar i de felicitat. És aquesta una sensació que personalment he compartit en moltes ocasions i penso que com jo, tantes altres persones que hem estiuejat a la Cerdanya. Deixàvem l'aire brut i pesant de la ciutat a l'estiu per submergir-nos en la brisa que corre per la muntanya en caure la tarda. Moltes vegades he sentit aquella alegria de deixar la calor empallegosa i insuportable de la ciutat i pujar a aquell altre estiu de brisa fresca i de pluja de final de tarda que ho neteja tot. Potser és una característica dels barcelonins i que aquells que viuen a la Cerdanya no li donen importància, però l'he volgut remarcar en el text de Josep Pla perquè en moltes ocasions ha alleugerit el meu ànim.

Lloa la Cerdanya enfront de la resta de valls

pirenaiques, que defineix com a estretes i enxubades, una mica angoixants. En canvi, la Cerdanya és ampla, oberta, lluminosa, una terra esculpida durant segles i segles pel riu Segre. No només el paisatge alleugereix la respiració i la fa més harmoniosa, sinó també la vista que pot passejar calmosament per una plana fèrtil i oberta i no es troba tallada per les altes muntanyes que amaguen el sol a cap hora i projecten ombres espesses i fosques sobre els poblets.

Ens explica que de l'altra vegada que havia estat a la Cerdanya, feia ni més ni menys que vint-i-cinc anys, hi notava un gran canvi. Acostumats com estem les gents del nostre temps a veure com els canvis del paisatge es deuen normalment al frenesí constructor i harmonitzador de l'home, he quedat sorprès quan Josep Pla explica que la Cerdanya de prats verds, regalimant aigua, que ell recordava del seu viatge anterior ha estat substituïda per una terra de cultiu de cereals, en aquella època de l'any, ja segats i convertits en rostolls esgrogueïts. Suposo que el fenomen era degut a la necessitat de conrear blat per alimentar la població en un temps de penúries. Donar menjar primer les persones i després els animals. Però probablement és una idea peregrina i sense cap fonament.

El que sí que sobta és que el canvi observat per Josep Pla sigui el color dels camps, que han perdut el to verd maragda i humit per agostar-se. Què hauria dit si hagués vist la Cerdanya dels nostres dies? El que ell observa com un simple canvi de cultius, seria ara un canvi d'horitzons. De costums, de forma de vida. Quines immenses diferències entre les transformacions sobrevingudes en les nostres comarques en tan poc temps! En fi, altres estaran més preparats per explicar les alteracions sociològiques ocorregudes a la Cerdanya en un lapse curt de temps, jo em limito a sorprendre'm davant del comentari de Josep Pla sobre els canvis de color de la vall.

Hi ha en el text un gran elogi de la vila de Puigcerdà i una contrarietat que l'escriptor manifesta en constatar que no existeixi en tot el poble algun indret on es puguin contemplar tot els angles de la vall, en ser aquesta tan oberta i tan dolça de mirar.

He desitjat portar avui aquest text de Josep Pla sobre la Cerdanya i recomanar-ne la lectura, encara que només sigui per tastar el sabor endolcit de la nostàlgia per les transformacions que els indrets que estimem sofreixen. I també per recordar aquest gran escriptor

que va ser Josep Pla, a qui el nostre país va castigar durant la seva vida i, ara, ja ben mort, l'enalteix també de forma excessiva i poc creïble.

Els dubtes que generen els canvis...

Res no serà mai més com va ser

ALFONS MILLS

Font: <https://www.dissenyados.es/>

Totes les societats evolucionen i a mesura que hem viscut més anys tenim tendència a idealitzar altres temps passats. De vegades de forma totalment justificada i d'altres amb la falta de rigor en la memòria. Volem adoctrinar les noves generacions com de bé es feien les coses, quan segons el nostre punt de vista tot anava millor i a diferència de com es fan a l'actualitat. I la nostàlgia de tornar a viure aquella sensació que vam experimentar de joves ens domina.

Tothom se sent del seu, del que fa, a què dedica el temps lliure que deixen les obligacions laborals necessàries per viure i, en el cas de les famílies, les obligacions de dependència que existeixen. És cert que l'abundància ens ha empès cap a una societat més individualista, menys col·lectiva, però per una raó simple: tenim més recursos, més por de perdre'ls i menys necessitat de compartir-los amb els altres. Fa unes dècades teníem menys coses a fer, per tant, les poques que es feien eren exclusives i genuïnes. A més, disposàvem de les nostres mans i de l'enginy per intentar millorar el que teníem. Avui en dia el jovent

té una infinitat d'activitats molt gran per fer i recursos econòmics per suportar-les. I això condiona molt a la baixa allò que abans triomfava per ser únic. Ens hem especialitzat també en el lleure i això ens ha dividit en temps disponible i mans per fer les coses. Ens queixem que ningú es vincula a fer res, però la realitat és que tots ens vinculem en allò que ens motiva, el que passa és que s'ha de prioritzar i no tots tenim el mateix ordre de preferències.

A mi m'agrada pensar també com hem abandonat rutines que teníem interioritzades abans i que ara ens avergonyeixen a la majoria. I en això no ens hi fixem. Només tirem de nostàlgia en les coses que ens semblen dignes de ser recordades, obviant a la resta. En alguns casos ens podem sentir orgullosos de com ha canviat la manera que tenim d'encarar la vida i no ens hem d'oblidar que els joves, que esbudellem per les eleccions que fan, els hem educat nosaltres, tots. Els pares i familiars, per descomptat, però també tota la resta que influeixen en les experiències vitals de les noves generacions. Ho volem tenir tot

immediatament i això és responsabilitat de tota la societat, per exemple.

Ens agrada molt queixar-nos de tot el que no funciona, però arremangar-nos i treballar és un altre tema. Els vells perquè ja ens ha passat el moment i els joves perquè estan acostumats que algú els tregui les castanyes del foc. Ni uns ni altres són del tot justos en les seves conclusions i hauríem de pensar com podem ajudar.

Des del bar, amb un beuratge o tot fent el vermut, ens atrevim a criticar qui dona la cara en un consistori, una junta d'un club esportiu o l'AFA de l'escola. Ens sorprèn el poc nivell que hi ha en aquestes associacions i repectem les solucions que els que hi són no semblen capaços d'implantar. Però a l'hora de la veritat, egoisme: que ho faci un altre, jo no tinc temps, o no serviria o simplement no m'hi vull ficar, ja que em restaria temps per fer altres coses.

Durant bona part de la meua vida he dedicat temps a associacions sense ànim de lucre. Per convicció, lleialtat i la sensació que feia falta. Tinc molt clar

que ha de durar un temps limitat per dos motius: per deixar pas al relleu, hi sigui o no. I per equilibri mental, ja que cal renovar motivacions i ajudar en la mesura del possible. Fer el pas al costat no sempre és fàcil, però s'ha de fer l'esforç per ajudar a créixer.

És un tòpic dels temps que vivim, però hem de minimitzar el temps que malbaratem a les xarxes socials mirant la vida dels altres i començar a viure més la nostra pròpia. Busquem allò que ens motiva en realitat i enfanguem-nos fins dalt, si cal. Sense mirar qui s'hi dedica i amb la generositat que hem perdut, però que segur que instintivament sabrem trobar.

D'aquí poc hi haurà eleccions municipals. Ànims als qui dedicaran part del seu valuós temps en benefici del poble, en alguns casos, a canvi d'una retribució sempre insuficient, a parer meu. M'hi jugo un pèsol, com deia el mestre Puyal, que els partits i agrupacions tindran veritables problemes per fer llistes que aniran a les eleccions. I des del bar, les tertúlies continuaran criticant les cares visibles i com de malament està el poble...

La Cerdanya també es construeix amb el que s'aprèn fora

ALBERT GRAU CARBONELL

<https://isbl.eu/>

La Cerdanya té molts actius: paisatge, qualitat de vida, identitat i capacitat d'atracció. Però també arrossega una realitat que sovint costa més de dir: és una comarca clarament aïllada dels grans centres econòmics, industrials, tecnològics i biotecnològics. I aquest aïllament no és només geogràfic. També vol dir quedar més lluny d'empreses innovadores, laboratoris i maneres de treballar que avui defineixen sectors sencers.

Això té conseqüències. Quan una comarca queda lluny d'aquests focus, no només té menys oportunitats directes. També té menys contacte amb sectors que estan transformant l'economia, menys referents propers i menys ocasions perquè els joves vegin com funciona, de debò, un entorn professional complex. En

una comarca com la nostra, això condiona el punt de partida. Per això, a la Cerdanya, les pràctiques en ambients reals i la connexió dels instituts amb el món tecnològic són necessàries si volem pensar la comarca amb visió de futur.

A més, hi ha un altre factor que cal tenir present. La comarca pot acompanyar bé molts joves fins al batxillerat i a determinats itineraris postobligatoris, però l'oferta de formació superior presencial és més limitada que en altres territoris. Això fa que, per a una part del jovent, el pas següent impliqui marxar, desplaçar-se sovint o recórrer a opcions a distància. A la Cerdanya, això no és cap abstracció. Forma part de l'experiència de moltes famílies: arriba un punt que,

per continuar formant-se o simplement per veure altres maneres de treballar, cal mirar cap a fora.

I, així i tot, ni la millor oferta acadèmica substituïx allò que només donen els entorns reals de treball: veure com funciona una organització, entendre els ritmes, les exigències i la presa de decisions, i aprendre habilitats que no s'adquireixen del tot dins l'aula.

Les pràctiques tenen un valor que va molt més enllà del currículum. No perquè permetin aplicar l'aprenentatge a classe, com perquè ajuden a desenvolupar coneixements, criteri i habilitats que una aula, per si sola, difícilment pot transmetre. És en entorns reals on s'entén de veritat com funciona una organització, com es treballa amb altres i com es prenen decisions quan les coses deixen de ser teòriques. És també aquí on molts estudiants descobreixen què els interessa, què fan bé i quin futur poden arribar a construir.

Reinventant la roda: un problema real

Sovint, quan es parla de comarca, només pensem en infraestructures visibles. Carreteres, polígons, fibra, equipaments. Però n'hi ha una altra, molt menys evident, que també compta: la gent que ha après coses útils fora i les acaba portant de tornada. Aquest coneixement individual no es veu, però sosté possibilitats reals.

En una comarca com la nostra, les pràctiques tenen justament aquest valor. Quan un jove surt de la Cerdanya, o entra en contacte amb entorns professionals més avançats, no només aprèn per a ell mateix. També incorpora sistemes, hàbits, criteris de qualitat i formes d'organització que aquí sovint no té tan a l'abast. I aquest aprenentatge queda.

Queda en la manera de treballar d'aquella persona, en el nivell d'exigència que incorpora i en la seva manera d'entendre què es pot fer millor. També en la idea que no tot s'ha de continuar fent com sempre. En el fons, això ajuda a evitar que la comarca hagi de començar massa vegades des de zero. Reinventar la roda, en aquest cas, no és només una imatge. També és una manera de perdre pistonada.

Això no només serveix per a sectors que associem d'entrada a la tecnologia avançada. Serveix per fer créixer gairebé qualsevol activitat econòmica de la comarca. En una Cerdanya amb tradició ramadera, per exemple, pot voler dir modernitzar processos, millorar la traçabilitat, introduir eines digitals o treballar

amb més eficiència i més valor afegit. No es tracta de substituir allò que ja tenim, sinó de fer-ho més fort i més preparat.

Amb el turisme passa exactament el mateix. En una comarca on aquest sector pesa tant, això es veu de seguida. Parlar de sostenibilitat és fàcil. Aplicar-la bé ja és una altra cosa. Per fer-ho cal coneixement, criteri i professionals que hagin vist altres models i altres maneres de gestionar la relació entre activitat econòmica, paisatge, mobilitat i qualitat de vida. Sense aquesta entrada d'idees noves, el risc és que el discurs avanci més ràpid que les pràctiques.

I per això val la pena afegir una cosa més: la Cerdanya ja ha format molta gent que avui treballa fora, en entorns exigents i ben organitzats. Aquest capital humà existeix. La qüestió és si sabrem connectar-hi millor o si continuarà massa desvinculat de la comarca.

Quan el coneixement fa créixer la comarca

I aquí és on la qüestió deixa de ser només educativa. Quan una comarca acumula persones que han estat exposades a entorns més exigents, més ben organitzats i més tecnològics, també augmenta la seva capacitat de generar activitat econòmica de més valor. No passa sol, però tampoc passa per casualitat. Les comarques que concentren talent, criteri i noves maneres de treballar tenen més opcions de fer un salt.

La idea de fons és simple. Si una part significativa de la comarca coneix de prop com funcionen empreses realment grans, amb processos sòlids, equips estructurats i ambició de creixement, també augmenta la probabilitat que alguna empresa local pugui anar més enllà del seu mercat immediat. Perquè aquest coneixement no és teòric. Té a veure amb saber coordinar equips, ordenar processos, créixer amb estructura, entendre clients més complexos i detectar oportunitats que, si no, potser ni tan sols es veurien.

Quan una empresa local fa aquest pas, el retorn no és només per a aquella empresa. El retorn és per a tota la comarca: més llocs de feina, més posicions ben remunerades, més capacitat d'atreure talent i més exemples propers que demostren que l'ambició també pot arrelar aquí. I a la inversa, quan aquest pas no arriba, la comarca té més dificultats per generar oportunitats qualificades i retenir o recuperar talent.

Per això és tan important que els instituts mantin-

guin connexions reals amb el món tecnològic i professional. No per convertir l'educació en una extensió del mercat laboral, sinó per obrir finestres. Per acostar els joves de la Cerdanya a sectors, eines i entorns que des d'aquí poden semblar llunyans, però que cada vegada tindran més pes en professions molt diverses. La tecnologia fa temps que ha deixat de ser cosa de quatre empreses especialitzades. Travessa la manera com es produeix, es mesura, s'organitza i s'innova en gairebé tots els sectors.

En una comarca aïllada, construir ponts és especialment important. Cada pràctica, cada visita, cada col·laboració amb una empresa o amb un entorn professional avançat redueix una mica aquesta distància. Amplia horitzons. I ampliar horitzons no vol dir empenyer els joves a marxar. Vol dir donar-los eines perquè, vagin on vagin, allò que aprenguin pugui acabar revertint aquí.

La Cerdanya no pot canviar la seva geografia. Però sí que pot decidir si vol conviure amb aquest aïllament o compensar-lo amb més connexions, més exposició i més contacte amb el món real.

Una manera concreta de començar seria aprofitar millor una realitat que sovint no valorem prou: la Cerdanya ha format, al llarg dels anys, molta gent que avui treballa en empreses tecnològiques, indus-

trials, científiques o altament organitzades fora de la comarca. Aquí hi ha una oportunitat clara. Crear vincles estables amb aquesta gent, i obrir vies perquè pugui col·laborar puntualment en forma de xerrades, visites, contactes, pràctiques o mentoria, pot ser una manera molt realista d'acostar els estudiants a entorns que avui els queden lluny. No cal inventar grans estructures des del primer dia. Cal començar a teixir una xarxa.

De vegades, construir futur no vol dir inventar res nou, sinó connectar millor allò que la comarca ja té.

El CTFC (Centre de Ciència de Tecnologia Forestal de Catalunya), a Solsona, exemple d'una entitat puntera en ciència aplicada en un entorn rural.

Any de neus

**Secció a la Querol:
fotografies i fotògrafs
de Cerdanya**

1. Camí de Rigolisa. Autor: Andrés Aspas Centenera
2. Estany de Puigcerdà. Autor: José Antonio Ríos
3. Vaca i neu. Autor: Juan Ramírez
4. Doble culminació: del Puigmal de Llo i de la jornada. Autor: Jaume Planella

Josep Rius-Camps

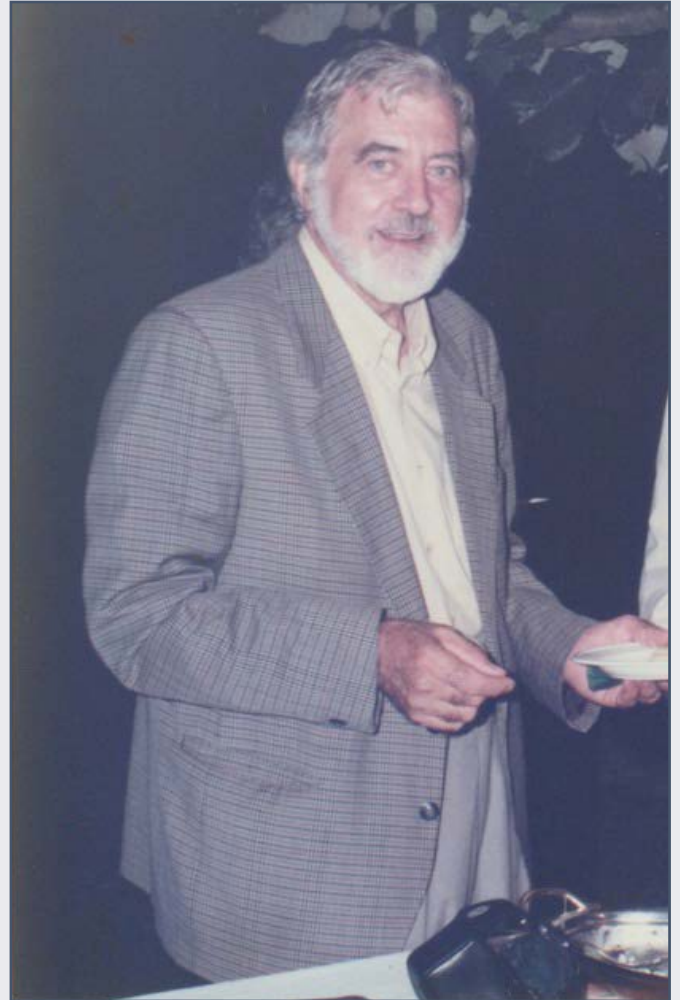
(Esparreguera 1933- Barcelona 2025)

Ens hem de fer ressò de la mort del sacerdot, teòleg i biblista, col·laborador de la QUEROL que ens va obsequiar amb un article dedicat al *Còdex Beza, un dels manuscrits més antics dels Evangelis*, publicat a la Querol núm. 18, primavera 2016.

Rius-Camps fou un estudiós dels textos sobre Orígenes, Ignasi d'Antioquia, dels Fets dels Apòstols, i del Còdex Beza.

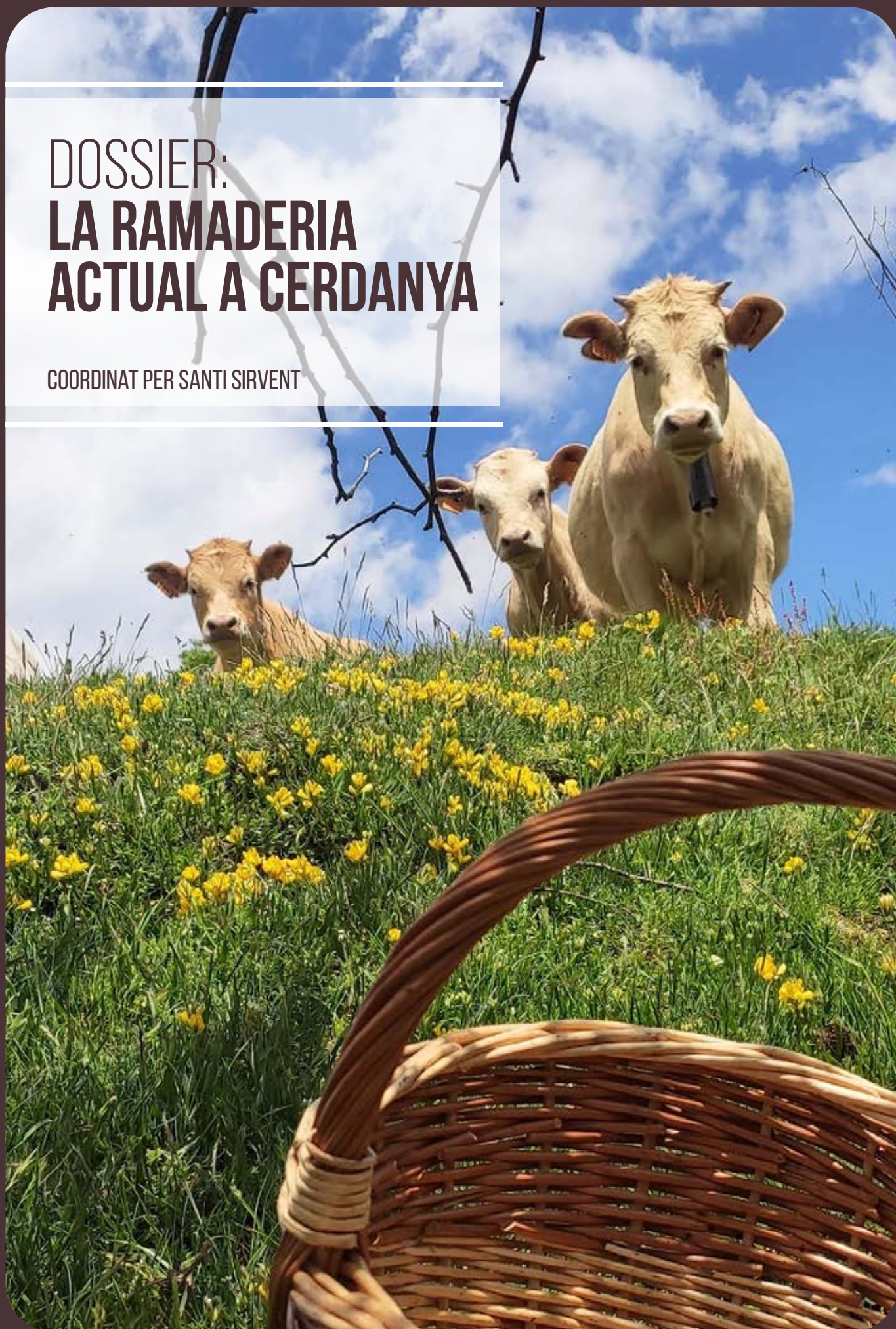
Fou Premi Ciutat de Barcelona per la traducció grec-català. Va ser fundador i director de la *Revista Catalana de Teologia* (1975.2008). Professor de la Facultat de Teologia de Catalunya, així com a Roma i Münster. Autor d'uns magnets comentaris dels Fets dels Apòstols en català, castellà i anglès.

El 2026 se li ha atorgat la Creu de Sant Jordi. Gemà de la Maria Rius.

DOSSIER: **LA RAMADERIA ACTUAL A Cerdanya**

COORDINAT PER SANTI SIRVENT

Quan el bestiar forma part de la cultura pirinenca

GUILLEM SENDRED

Sempre ens hem pensat que el bestiar és tan sols una manera de fer negoci, d'estabilitzar l'economia, de viure i de compensar guanys, però ara que va de baixa en tots els sentits de l'economia, de la salut i de la praxi pirinenca, ens adonem que també la ramaderia, que inclou tot el bestiar que al llarg dels anys ha fet companyia a l'home, o si ho voleu, que l'home ha cuidat el bestiar, és també part de la cultura pirinenca.

Amb aquest Dossier sobre la ramaderia actual a Cerdanya, pretenem donar un llarg i profund pas per saber com és de viva la ramaderia al Pirineu i, sobretot, a Cerdanya, de la mà de Santi Sirvent, expert en el tema, que ens ha volgut acompanyar en aquesta Querol dedicada a la ramaderia, d'una manera exhaustiva amb un estudi ple d'iniciatives i de propostes per tenir present com estem actualment i, potser, com estarem d'aquí uns quants anys. Perdre la ramaderia és perdre també la identitat rural i part de la nostra cultura.

Feia temps que volíem tenir un Dossier sobre ramaderia; ara creiem que tenim el que buscàvem i vull agrair al Santi Sirvent aquestes notes de la història ramadera a Cerdanya i del valor que representa fer-ne una anàlisi tan pormenoritzada d'aquest sector vital de l'economia cerdana.

Esperem que sigui una fita i que en gaudiu i coneixeu molt millor la "indústria" ramadera en conjunt en aquests moments de canvi. No voldríem, però, deixar de banda que el 2016, la Querol 19 ja va publicar un Dossier sobre la Pagesia, unes reflexions interessants sobre el que fou la pagesia i el que ara n'és, per tenir una mínima idea de com ha evolucionat la Cerdanya en aquests cinquanta anys.

Amb aquest Dossier creiem haver posat sobre la taula els darrers símptomes del que avui dia és la Cerdanya i el desenvolupament dins de la Catalunya moderna.

La ramaderia a la Cerdanya

SANTI SIRVENT

1. UN REPÀS A LA HISTÒRIA RAMADERA DE LA CERDANYA

Intentar resumir l'evolució de la ramaderia de la Cerdanya en un article reduït, en poques pàgines, és una empresa complexa. Per això, la meva pretensió serà la de dibuixar i resseguir unes línies històriques i socials per explicar com s'ha arribat a la situació actual. Per altra banda, redactar aquest article provoca una mica de vertigen, ja que no soc ramader i sempre he pensat que per molt que estiguem en contacte amb un determinat món, per entendre'l del tot se n'ha de formar part, i no és el meu cas.

Les dades que tenim del període romà i preromà s'infereixen a partir dels registres arqueològics i van des del s. V aC fins a l'època de l'Alt Imperi Romà.

Als s. V-IV aC, després d'una disminució de l'activitat pastoral i un reforçament de l'activitat agrícola, el registre arqueològic ens indica que, pel que fa al boví, els sacrificis són en etapes adultes i senils, cosa que vol dir que aquests animals s'utilitzaven bàsicament per al treball. Són els ovins i el porcí, amb registres arqueològics de sacrificis d'animals joves els que proporcionen majoritàriament carn pel consum. Les cabres, amb sacrificis també adults subministren la llet.

Això anirà evolucionant, mantenint-se sempre el porcí com a subministrador de carn, però amb una diversificació de l'activitat també cap a la cria per subministrar garrins o recria a altres llocs; el boví, com a element de treball, però pujant sensiblement el sacrifici d'animals joves com a subministradors de carn i l'oví, guanyant en importància com a productor de llana i baixant la seva importància com a subministrador de carn. El cabrum, guanyant importància com a productor de carn i baixant la de llet però sempre en un paper secundari respecte a l'oví. No sabem fins a quin punt aquesta disminució de la producció lletera es devia compensar amb producció lletera bovina.

Quant als èquids, sempre han estat bestiar de treball, però desconeixem fins a quin punt de treball agrícola, transport, tasques forestals o finalitat militar i el registre arqueològic parla de sacrificis d'adults. No es pot afirmar categòricament que tingués una certa importància com a subministrador de carn.

També trobem gossos al registre, però no hi ha indicis que es consumissin.

L'aparició de l'activitat de producció de llana i la fàcil cria dels ramats ovins van anar decantant els esforços cap aquesta espècie, creant-se una important indústria llanera al voltant, que seria importantíssima a l'edat mitjana.

A partir d'aquí, tenim un gran buit fins als segles XIII-XIV, però, lògicament, la preponderància ovina devia ser constant, ja com a subministrador de carn, com de llana, que era el producte ramader amb més plusvàlua.

Transhumen a la Cerdanya aquests segles grans ramats ovins de Poblet (Carlit) i Santes Creus (Lanós i Fontviva) i altres ramats autòctons de Puigcerdà i Llivia transterminen (concepte que indica els moviments a pastures locals) al Pimorent i a les Bulloses.

Sabem també que hi ha una important producció equina en aquesta època, segurament dedicada a finalitats militars. Als orris i les pletes a la muntanya es fan formatges d'ovella i es crien els xais i els corrals es dediquen a la cria bovina (carn). Va reduint-se la superfície de bosc, reducció progressiva que serà gairebé dramàtica arribat el segle XVIII.

La pesta bubònica del segle XIV delma la població i deixa erms els camps. La migració occitana emplenarà aquest buit, però el camp i la ramaderia tardarà dècades a recuperar-se.

Els segles XVI i XVII són èpoques de guerres i canvis constants de frontera que provoquen molta inestabilitat en el territori amb el pas constant d'exèrcits (i els seus abusos) i l'aparició del bandolerisme. No obstant això, es té constància d'una forta activitat ramadera amb presència de totes les espècies domèstiques amb predomini clar de l'oví. El boví devia subministrar carn de manera secundària i llet per autoconsum. El porcí era un animal d'autoconsum, però, alhora, hi havia ramaders que criaven garrins per subministrar animals per engreix (fossin per altres pagesos o als sectors no ramaders, com comerciants, militars i nobles) i també per sacrifici. El cabrum, bàsicament, seria un aportador de carn i llet per a l'autoconsum, més important com més pobres eren les cases o més abruptes les zones on habitaven els ramaders.

A part, sempre hi ha hagut altres espècies d'autoconsum a les cases: parlem, bàsicament, de l'aviram (gallines ponedores, pollastres, ànecs, pintades, oques, etc.). No sabem quina importància devia tenir el conill.

Després de les guerres del XVII, arriba el XVIII i, després de la guerra de Successió, la pujada al tron espanyol dels Borbons porta les quinzenades i el cadastre al terrós i amb ells, la ruïna als habitants de la Cerdanya. Es produeix una forta emigració i la desforestació arriba al seu màxim, prohibint-se les rompudes. A mitjans d'aquest segle, comença tímidament el canvi de tendència del bestiar petit (oví) al gros (boví i oví). És un canvi lent, ja que la llana continua sent el producte ramader més potent. Fins aquest segle, la pastura és lliure, però això canviarà ràpidament i, amb aquest canvi, la parcel·lació s'estendrà.

És en la segona part d'aquest segle XVIII, però sobretot el XIX, el de la industrialització de la Cerdanya, la qual aniria desapareixent a partir de la primera meitat del segle XX. Apareixen telers, màquines de filar cotó, forges, papereres i adoberies, que s'afegeixen a la indústria de la llana.

L'adveniment del boví –sobretot- i de l'equí com a espècies dominants ja entrat el segle XIX, provoca un canvi en les cases que, a més d'albergar en corts aquests animals, han d'emmagatzemar el fenc per l'hivern en grans badius. Apareixen les portalades, primer a les cases més potents a la plana i, lentament, ja a finals del XIX i principis del XX, a la resta de la Cerdanya.

No obstant això, tot i passar a una posició secundària, l'oví es manté com una espècie molt important i la seva definitiva davallada vindrà provocada per factors que se sumaran: escassetat de mà d'obra, els bovins i equins no transhumen fora de la comarca (això els afavoreix) i l'augment del consum de carn bovina. Però el cop definitiu, ja en el segle XX, el dona la pèrdua del valor de la llana i l'adveniment de la producció lletera bovina, que ja comença tímidament a finals del XIX. La llet serà el que va ser la llana en altres èpoques.

Podem afirmar que, durant segles, a la Cerdanya, no hi va haver ramaders sense ovelles i que, a partir dels anys 40-50 del segle XX, no n'hi havia cap que no es dediqués a la producció lletera bovina.

A finals del XIX i als anys 30-40 i els 60-70 del segle XX, es produeixen fenòmens migratoris (molts cerdans marxen) que, tot i l'entrada d'altres migracions per substituir-los, baixen la mà d'obra interna de

la comarca, molta d'ella familiar o en l'àmbit familiar. Això també perjudica l'explotació ovina, que és la que més en necessita. Per altra banda, ja des de finals del segle XIX, es produeix un fenomen d'abandonament de les possessions agropecuàries per part dels grans propietaris que deixen el relleu de l'explotació agropecuària en mans d'arrendataris i mitgers, que seran en el futur els que reeixiran com els més importants ramaders a la comarca (llevat d'algunes excepcions).

Aquests arrendataris, propietaris només del bestiar, es mouen buscant oportunitats i explotant masades com arrendataris. Una mica com els colons del Far West. En tenim molts exemples en importants cases de Cerdanya, que ara són propietaris, sigui totalment o parcial.

Les cases fortes podien arribar a tenir fins a 7 treballadors entre mossos, bouers, vailets... a més de cabalers, concos, minyones... I les dones eren la base de la casa: cuidaven els padrins, preparaven el menjar per la família i les colles, cuidaven els animals d'autoconsum i l'hort i fins i tot, si els sobrava temps (rar), ajudaven en altres tasques als homes.

Les cases mitjanes podien tenir fins a 3-4 treballadors i, en canvi, a les petites (moltes d'elles en la pobresa), el cap de família emigrava temporalment a fer de mosso a cases més fortes, a la mina, a la verema, a fer de carboners... i després tornaven a l'època de més feina a casa. Mentrestant, dona, padrins i quitxalla es quedaven per tirar endavant el poc que tenien.

No és rar, doncs, que es produís, en diferents èpoques, migracions ja definitives cap a les ciutats. Fos de pagesos pobres, mossos, cabalers i de l'element femení buscant una nova vida millor, situacions d'independència o simplement per sobreviure. Això va deixar la comarca amb manca de braços que substituirien -parcialment- diferents migracions (andalusos, gal·lecs, portuguesos i més recentment altres estrangers) al segle XX.

De 1860 a 1916, es va doblar la població d'èquids i bovins, mentre s'anava reduint imparablement l'oví i el porcí. La ramaderia cerdana triplicaria en aquests anys el seu valor, tant en quantitat com en qualitat.

No obstant això, va quedar l'oví en un paper secundari les xifres aproximades de bestiar cap al 1916, si fem cas de les fonts, són altíssimes: 7.810 cavalls, uns 1.000 rucs (entre ells 50 sementals asinals per mules i rucs), 2.655 matxos/mules (sobretot les segones),

19.212 bovins, 69.331 ovins, 1.512 cabrums i... 20.145 porcs!!! Són tan grans aquestes xifres respecte de la cabana actual que les hem de posar una mica en dubte.

A partir dels anys 30- 40, s'imposa definitivament el boví gràcies a la producció lletera i la millora de les comunicacions i, a poc a poc, aquesta mena de producció canvia la vida dels ramaders, ja que tots (no només les cases potents) es troben amb recursos per estalviar i reinvertir. A això contribueix també la producció equina i mular.

La producció lletera arribarà als seus màxims a partir dels anys 60 fins a finals dels 90 i després serà, a poc a poc, substituïda per l'activitat de boví de carn, afavorida pels ajuts de la PAC i la crisi pels augments de costos de la producció lletera. Quant als èquids, puja molt el seu nombre durant tot el segle XIX. Això dura fins a l'aparició de la mecanització als 50-60, on el valor pel treball serà substituït pel de la carn, molt menor.

Podem dir que, des dels anys 70, hi ha una disminució progressiva de ramaders provocada per una barreja d'augment de la mida de les explotacions (per poder fer front a l'augment dels costos), la migració cap a fora en cerca d'oportunitats dels elements secundaris de les famílies (però també de les figures claus per formar-se i estudiar arran de l'augment de la renda dels progenitors), la mecanització de les tasques del camp i de la ramaderia i les oportunitats que sorgeixen a la Cerdanya pel turisme, la construcció i els serveis.

Avui en dia, els ramaders no arriben al 10% de la població cerdana, quan havien superat el 90%. N'hi ha de professionals al 100% i n'hi ha d'altres que combinen l'activitat agropecuària amb les oportunitats que els dona la nova societat (cases rurals, jardineria, construcció, etc.).

I la ramaderia està majoritàriament formada per boví i èquids de carn, mantenint certa importància el boví lleter, en franca regressió. I tant ovins com porcí com aviram són residuals. Pel que fa a l'autoconsum, el porcí ha estat escombrat per diverses raons del territori cerdà i només queda en una part petita de les cases aviram d'autoconsum.

2. L'OVÍ-CABRUM, DE SER LA BASE DE LA RAMADERIA A L'ABANDONAMENT GAIREBÉ TOTAL

L'oví, com he descrit a l'apartat anterior, va ser l'espècie dominant des de l'època imperial romana fins al

segle XIX. Les seves característiques de cria, l'abundància de pastures a la Cerdanya, la disponibilitat de mà d'obra barata, la seva utilització com a espècie femadora de rostolls a la plana i, sobretot, el fet de ser productor de llana va fer que es consolidés durant segles en aquesta posició i que la resta d'animals domèstics restessin en posició secundària.

S'ha d'entendre que la llana, durant segles, va ser el producte més valuós de la producció ramadera i al voltant d'ella es va crear una potent indústria paral·lela. Una mica, la llana va ser el que seria la llet bovina posteriorment: els dos productes van donar una preeminència total a l'ovella o a la vaca de llet durant el temps que van reeixir. La llana, fins al segle XX i la llet, a partir d'aquest segle.

Com hem dit abans, grans ramats transhumaven a la Cerdanya a l'edat mitjana. Els ramats autòctons s'estaven a la primavera i a la tardor a les deveses, a l'estiu a les pastures estivals cerdanes i a l'hivern transhumaven a terres baixes. Les ovelles parien dues vegades: a la Cerdanya, a principis de primavera i ben entrada la tardor, a les terres baixes.

Del segle XVIII en endavant sabem que hi havia una activitat paral·lela: es compraven ramats sencers (sobretot a la Fira de Verdú) i se'n pujaven a la Cerdanya a pasturar, revenent-los a l'hivern. També es feia amb xais i xaies que es compraven per criar-los i vendre'ls ja com a ramats joves reproductors. És a dir, a l'activitat "fixa" (ramats que baixaven i pujaven) hi havia una activitat de compravenda que, tenint en compte que no s'invertia massa en alimentació, depenia de la disponibilitat de superfícies de pastura. Com a anècdota, el veterinari Rosell i Vila deia el 1915 que de la Fira de Verdú arribava cada any la verola ovina.

Les ovelles, a la Cerdanya, pasturaven els rostolls dels conreus agrícoles (majoritaris a la comarca) i també algunes superfícies pasturables a la plana i a la mitja muntanya (abans rompuda on ara hi ha bosc i sotabosc); més tard, anaven a pastures estivals i, abans de baixar a les pastures hivernals, pasturaven de nou rostolls i també camps de trèvol que vindria a ser l'equivalent a l'engreix amb pinso actual.

Els xais per consum se sacrificaven més grans (8-9 mesos) com a moltons.

Quant al cabrum, és una espècie associada gairebé del tot a l'autoconsum. La raó és que, exceptuant el Baridà, no s'adaptava tan bé a la geografia cerdana.

Això no obstant, tots els ramats en tenien, ja que proporcionava llet per autoconsum (la cabra dona més del doble de llet que l'ovella, però no tan energètica) i podia donar llet a xais orfes o rebutjats dins d'un ramat. Molts ramats ovins tenien un petit estol. La raça predominant era la Pirenaica (raça curiosa, on la femella tenia barbets com el mascle), però com que donava poca llet, va ser substituïda per la raça murciana i, posteriorment, també per la pardoalpina.

Cabra Pirenaica

La pujada des del segle XVIII del boví (sobretot) i de l'equí comença a fer davallar l'oví a la Cerdanya que, malgrat això, es manté amb nombre molt important fins a l'últim terç del segle XIX: es calcula que en aquesta època va arribar a haver-hi unes 55.000 ovelles a la Cerdanya, segurament, comptant l'Alta i Baixa Cerdanya, donada la magnitud de la xifra. Si la seva regressió, al principi, es deu a la reducció de rostolls pasturables, a la menor demanda de carn i al fet que ni el boví ni l'equí transhumen fora de la comarca, després s'hi sumen les successives emigracions dels segles XIX i XX, que deixen el sector sense prou mà d'obra, indispensable per a la ramaderia ovina. I el cop de gràcia definitiu el dona la pèrdua de valor de la llana ja entrat el segle XX.

Així doncs, d'aquelles 25.000-30.000 ovelles que hi havia a la Cerdanya fins a la primera dècada del segle XX, amb prou feines en resten 4.500 avui en dia. Curiosament, els que les tenen, pel fet de tenir poca competència, i si solucionen el tema de la mà d'obra, poden tirar endavant.

Podem dir que en el manteniment de l'oví hi ha una forta component de tradició; en els d'èquids, de passió, mentre que la dedicació dominant és la cria de bovins de carn, més professional, tot i que depèn dels ajuts per sostenir-se.

Ovella Ripollesa

3. EL BOVÍ. DEL TREBALL A LA LLET I, D'AQUESTA, A LA CARN. LA BASE DE LA RAMADERIA CERDANA D'AVUI

El boví és, actualment, l'espècie dominant a la Cerdanya i la base econòmica principal de la ramaderia. Però no sempre ha estat així. Durant segles, la funció principal dels bovins va ser el treball realitzat per vaques o bous. Era normal que, per treballar el camp, les cases grans tinguessin dos o tres parells de bous, les cases mitjanes un parell de vaques (de les quals també n'aprofitaven la llet i el/la vedell/a que criava) i les cases petites una euga, que anaven reposant. En cases de llocs abruptes i enlairats i en cases modestes hi podia haver algun ruc pel transport de fems i altres productes com llenya, herba, etc. El boví també va tenir un paper, junt amb el cabrum, en l'aportació de llet per autoconsum.

No sabem, en dates anteriors al segle XVIII, quina importància tenia l'elaboració de formatges, però no devia ser gaire rellevant. Naturalment, el boví també aportava carn, però de manera secundària al treball i per darrere de l'oví i el porc.

És en el segle XVIII, de manera local, s'elaboren formatges i mantega a la Cerdanya, però per l'autoconsum i la seva comercialització és gairebé inexistent.

Si parlem del segle XIX, sabem que els bous es criaven de dues maneres: capant els vedells de joves o ja d'adults. Sigui com sigui, començaven a treballar cap als 3-4 anys i als 7-8 anaven a escorxador. L'edat de sacrifici de les vaques estava al voltant dels 10 anys. Això indica que uns i altres tenien una esperança de vida curta. Una gran part d'aquests bovins anaven amb destinació a l'escorxador de Barcelona i una altra es consumia a la Cerdanya.

Quant als vedells, es desmamaven igual que ara,

als 5-7 mesos, i s'enviaven a diferents engreixadors i criadors de Catalunya. Per anar a aquests llocs, abans dels anys 20-30 del segle XX, els bovins havien de fer uns 70 km a peu, fins a zones on es poguessin carregar amb transport motoritzat o ferrocarril. Això implicava un engreix final frugal per resistir el viatge.

Només els bovins de treball estaven ben alimentats i eren els únics als quals se'ls donava gra, obligats com estaven els ramaders a fer-los rendir en les tasques agrícoles.

Els bovins pujaven a pastures estivals i els anys de sequera baixaven esquelètics i hi havia baixes. En anys bons, donada la frugalitat de la dieta prepastures, baixaven millor de com pujaven. El seu nombre estava limitat per les ovelles, que eren les que pasturaven la majoria de les pastures. Algunes pastures només eren aprofitades per les ovelles i a les compartides pujaven primer les vaques i després les ovelles. La raó és que les ovelles arranquen més la pastura que les vaques, que aquestes no els "agraden" els prats femats per aquelles i que les ovelles poden passar algunes malalties de les quals en són portadores a les vaques i a l'inrevés no és tan comú ni tan greu.

L'activitat, fora de la transtermitància estival, era menys extensiva que avui en dia. Els bovins es tancaven a l'hivern i altres èpoques de l'any es deixaven pasturar amb la llum del dia. Després es tancaven a la cort. Només al final de la primavera, estiu i principis de tardor l'activitat era totalment extensiva.

El doctor veterinari Rosell i Vila, el 1915, parla de quadres brutes, alimentació insuficient i manca de formació. Conceptes com higiene, prevenció, etc. encara no s'havien estès en el sector.

El 1877 es produeix a l'Alta Cerdanya (França) la primera experiència per explotar la producció lletera més industrialment, aprofitant la millor xarxa de comunicacions a l'estat veí. De totes formes, aquesta experiència, la Fruitèrie del Pla de Barrès, fracassa perquè la raça que es muny dona poca llet i tanca el 1891. Aquesta experiència és aprofitada pel Bartomeu Carbonell de Gorguja que, a partir de l'explotació de diverses races bovines més lleteres (la més important d'elles, la Schwitz), millora la producció lletera i produeix mantega el 1890. Una altra experiència del comerciant de la vila de Puigcerdà, Ramon Vergés, que s'inicia, a tot estirar, el 1897, consisteix en la recollida de llet dels voltants i fabricació de formatges.

Aquestes iniciatives i l'entrada també d'aquestes races posteriorment a l'Alt Urgell van preparant el canvi cap a la producció lletera ja ben entrat el segle XX. Va contribuir a això fortament la creació de diverses cooperatives (Cadí, Sali, Cooperatives a All, Bellver i Puigcerdà) que van ajuntar recursos i van comercialitzar la llet. Però, al principi, donades les difícils comunicacions i la peribilitat del producte, es va fer de manera local. L'arribada del tren a Puigcerdà i la millora de les carreteres donarà l'empenta definitiva a la producció lletera.

Al principi, els ramaders prefereixen produir vedells, munyir poc les vaques i vendre-les a les vaqueries de Barcelona (que donada la seva natura intensiva no podien fer la cria i havien d'adquirir-les fora), ja que la producció lletera implica dedicar més recursos alimentaris a les vaques i no hi estan acostumats. A poc a poc, la cria bovina lletera, més ben adaptada a les comarques de la Cerdanya i de l'Alt Urgell que a les ciutats i la millora de l'alimentació decanta l'esforç cap a la munyida i no a la venda.

Al començament, la vaca que es muny és l'encreuament de la vaca alpina local tipus pirenaica amb les races importades, sobretot Schwitz, i es muny a mà. Les rutes de recollida són molt llargues, ja que els ramaders tenen molt poques vaques. Amb l'entrada de les munyidores indirectes, es muny a les quadres més ràpidament, encara sense refrigeració, i s'augmenta el nombre de caps per explotació i el rendiment. Aquesta transició ens portarà a l'entrada de la vaca frisona els anys 60, que produirà molt més i, en un cercle virtuós, el ramader podrà reinvertir en la mateixa explotació, millorant les instal·lacions primer i la genètica després. Arriben la munyida directa (encara a quadres), la refrigeració i, en acabat, les sales de munyir. I ara ja tenim els robots munyidors amb munyida lliure.

Preciós exemplar de vaca Pirenaica amb la seva vedella

40, tothom munyirà. Per això, el 1960 hi ha uns 9.000 bovins a la Cerdanya i uns 16.000 el 1999, augment afavorit per la pujada sostinguda de la producció lletera i per l'augment en la grandària de les explotacions.

L'entrada de la raça Frisona, l'adveniment dels pinsos industrials i la millora genètica i reproductiva porta la producció lletera a unes dècades àlgides, però a partir dels anys 90 l'augment dels costos, l'aparició de les quotes lleteres per limitar la producció (molt contraproduent en zones com la nostra) i l'aparició de la PAC fan que el sector entri en una crisi que superen només els que engrandeixen les explotacions. I així pleguen en progressió geomètrica els ramaders de llet, tot i que molts es passaran a la carn, afavorida pels ajuts i per la menor càrrega de treball respecte a la producció lletera. L'auge de la construcció, dels serveis i del turisme a la Cerdanya ha afavorit també la cria semiextensiva o extensiva de boví de carn, ja que aquesta, en molts casos, es pot simultaniejar amb aquestes altres activitats, cosa impossible amb la vaca de llet.

Vaca frisona

I així, si als anys 70 la vaca de llet triplicava la de carn, ara la de carn quadruplica la de llet. A mitjans dels anys 90, els dos sectors de la producció bovina a la Cerdanya estaven al mateix nivell. El 1982, hi havia unes 726 explotacions de bovins a la Cerdanya (474 de llet o mixtes i 252 de carn), el 1989, 552 (380 de llet o mixtes i 172 de carn), el 1999, 309 (151 de llet o mixtes i 158 de carn) i el 2024, 172 (23 de llet i 149 de carn), amb uns 16.000 caps en total, dels quals uns 3.000 són de llet també ara el 2026. La truita s'ha girat. A part, tenim ara un parell d'operadors comercials i 5 engreixadors.

Si parlem del boví de carn, aquella vaca de tronc alpi autòctona encreuada amb Schwitz (bàsicament,

tot i que va haver-hi encreuaments amb altres races) que es va començar a munyir a principis del XIX, ha esdevingut la nostra raça bruna de carn. És la raça majoritària a la Cerdanya i a Catalunya. És una vaca de bon caràcter, bona rusticitat i bona lletera. No obstant això, la progressiva extensificació de la producció i l'augment del nombre d'animals per ramaderia ha portat també a buscar no tan bones mares sinó més rústegues, prioritzant l'estalvi en l'alimentació a altres paràmetres. Això ha portat a l'entrada d'altres races de carn: bàsicament, Aubrac i Salers, però també Llemosina, Gascona i, de manera residual, Angus o Highland.

Raça bruna

Podem dir que el boví és la base de l'economia ramadera cerdana i és l'espècie que ha provocat, junt amb l'equí, canvis profunds també en l'agricultura, ja que ha fet passar una comarca agrícola ramadera a una altra bàsicament ramadera, perquè el 90% de les superfícies s'utilitzen per a l'alimentació animal.

4. EL PORCÍ, SEMPRE PRESENT

L'espècie porcina ha estat subministradora fixa de carn a la Cerdanya. Les altres espècies han anat guanyant o perdent importància, canviant el seu rol pel que fa al producte que se n'obtenia (llana, llet, carn, cuir) o el servei que donaven (treball agrícola, forestal, usos militars, oci...), però el porcí s'ha mantingut com la base de l'autoconsum i també com a important subministrador de carn a la comarca en els temps en què les comunicacions eren precàries i la comarca s'havia d'autoabastir (fins al segle XX).

Tots els ramaders tenien porcs. Aquests suposaven una importància cabdal en l'alimentació tant de les cases fortes o mitges com, amb més raó, de les petites o pobres. Pràcticament, tot el provinent del porc es

consumia i la seva alimentació es basava en el rebuig (fruita i trumfes tocades o de poc valor, naps de poca qualitat i alguns productes de l'horta com els pèsols i, amb la implantació de les cooperatives lleteres, el xerigot).

El fet de la seva massiva presència en el territori fa que n'hi hagués molts milers (també hi havia milers de ramaders), tot i que el nombre de porcs per ramader fos baix. Encara es poden veure restes de les pletes de porcs a la muntanya (Puigpedrós, vall de la Llosa...), on pujaven les truges en transtermitància a l'estiu, agrupades normalment per pobles, a pasturar, que sempre ha estat una manera "barata" d'alimentar el bestiar. Era una feina que solien fer els vailets, els últims a l'escala de mà d'obra de les cases de pagès.

La seva alimentació, com en el boví i l'equí no de treball, era escassa i les condicions d'higiene, insuficients. En aquest escenari, els porcs tenien un desenvolupament incomplet. Tampoc era la Cerdanya un lloc adequat per a la cria intensiva rendible, ja que, en l'època anterior a l'aparició dels pinsos compostos, no tenia conreus adequats per a aquesta activitat, com el blat de moro.

La majoria de pagesos engreixaven porcs per a casa i uns quants en criaven i subministraven als altres. Algunes fonts diuen que cap al 1916, hi havia uns 20.000 porcs a la Cerdanya i en aquesta mateixa època, el Dr. Rossell i Vila diu que caldria millorar l'alimentació, la higiene i les condicions sovint precàries de les quadres per augmentar la salut i la productivitat del porcí i aconseguir els més de 600 porcs anuals per sacrificar que li mancaven a la Cerdanya per autoabastir-se totalment en un temps on no arribaven canals de porc de fora. La raça autòctona havia estat substituïda el segle XVIII per porcs francesos de millor rendiment carni i prolificitat.

La situació es manté així fins als anys 60, quan l'aparició dels pinsos industrials compostos propicia que la cria intensiva porcina es pugui fer també en zones com la Cerdanya, encara que estigui més allunyada i sigui més freda que la resta de comarques del Principat. Hi ha un boom de la producció porcina, es construeixen granges per a reproducció de cycle tancat i, més tard, també d'engreix pur, rendibles i que no necessiten base territorial i on, per tant, es refugia, a més de capital i mà d'obra ramadera, capital d'altres procedències. Dels anys 60 als 90 apareixen una mu-

nió de granges intensives de certa grandària (les primeres explotacions tenen una mitjana de 200 truges i s'arribarà a finals dels 90 a capacitats en algunes explotacions de fins a 500 truges o 3.000 porcs d'engreix) a Ger, Puigcerdà, Age, Llívia, Sant Martí d'Aravó, Bor i Pi. Paral·lelament a aquesta activitat n'hi ha una altra més modesta, complementària a la renda de molts ramaders, que és la cria de garrins en explotacions petites de mares: ramaders que aprofiten les instal·lacions de la casa pairal per criar 4, 5 i fins a 10 truges i vendre els garrins a grans empreses (sobretot Guissona), que els portaran als seus engreixadors.

Com en altres ocasions en aquest article hem de prendre amb cautela les xifres trobades: segons algunes fonts, el 1982 hi havia a la Cerdanya 338 explotacions amb un total de 5.588 porcs. El 1989, 205 i 8.013. El 1999, 119 i 6.444. Fixeu-vos que altres fonts diuen que el 1991 hi havia a la Cerdanya 76 verros, 1.201 truges reproductores, 3.377 garrins i pel que fa a l'engreix, hi havia 2.183 porcs de 20 a 49 kg, 1.802 de 50 a 79 kg, 1.064 de 80 a 109 kg i 80 de més de 100 kg. Un total de 9.783, que difereixen bastant dels 8.013 del 1989, però potser aquí s'havien tingut en compte les mares.

A poc a poc, la llunyania dels centres de matança i els costos més alts que a la resta de Catalunya propicia una decadència del sector fins a arribar els anys 2000, on només queden 2 granges de truges de cycle tancat a Llívia i Puigcerdà amb unes 900 truges més cria, reposició i engreix i tres engreixos amb uns 4.000 porcs a la banda de Bellver. Paral·lelament, la recollida per part de Guissona s'extingeix perquè a aquesta empresa no li surt a compte fer la ruta de les petites cases i aquesta activitat complementària de la renda pagesa desapareix.

Quant a l'autoconsum, es va mantenint, però els canvis en l'estructura social (abandonament de la casa troncal per part dels nous ramaders joves, externalització de la producció ramadera en badius fora dels centres urbans), normatives sanitàries noves i el fet que la matança casolana no està contemplada en la legislació catalana que no desplega una normativa espanyola que la permetria, fan que aquesta activitat gairebé hagi desaparegut i, amb ella, uns valors culturals arrelats a la terra. De ser la matança casolana del porc una festa i una fita importantíssima a totes les cases de pagès a la desaparició total.

5. L'EQUÍ, CANVIANT COM LA HISTÒRIA.

ARA ÉS PASSIÓ

El cavall de carn cerdà, voluminós i hipermètric (concepte que defineix uns animals amb pes i mesures superiors) per l'entrada de sang de sementals bretons, ardennesos, perxerons i belgues i anomenat hispanobretó fins a l'adveniment de la nova raça del segle XXI, el Cavall Pirinenc Català, és l'espècie domèstica que més ens lliga amb els avantpassats ramaders.

Cavall Pirinenc Català

El caràcter hipermètric, històricament recent, és l'opció que van triar de mitjan segle XIX endavant els ramaders cerdans enfront de la temptativa dels estats de fer un cavall per a ús militar, artiller i de tir lleuger.

Històricament, tot i que no ho puguem quantificar, sabem que hi ha gran presència de cavalls i mules a Catalunya al segle X, cosa que és lògica en un país amb tanta tradició militar i profundament agrícola i ramader.

A mitjans del segle XIX, el cavall dominant a la Cerdanya és de tipus andalús, un cavall de grans qualitats, però de desenvolupament lent. Les parades públiques opten per sementals d'aquesta raça, anglonormands o norfolk per a cobrir les eugues, però la tendència privada, més nombrosa en parades, és donar l'euga a sementals voluminosos i hipermètrics i produir individus que donin quilograms de carn i alhora siguin aptes per al tir semipesant. En 30-40 anys es transforma la cabana equina a base d'eugues importades i encreuaments fins a assolir un cavall agrícola, artiller i de tir semipesant i les eugues queden substituïdes per exemplars més voluminosos. I això és el que ens porta fins avui en dia quan al cavall es refereix.

A l'Alta Cerdanya es millora la raça molt abans. Així, ja al segle XVIII, el viatger Francisco de Zamora recull informació al respecte i diu que els èquids més valorats són els de la Cerdanya francesa, tot i que no

sabem per quines aptituds es valoraven millor. Probablement, eren el treball i la cavalleria, sense que puguem establir el tipus morfològic. La raó és que eren més rars i demandats a França i que Espanya tenia prohibida l'exportació, cosa que feia baixar a la meitat el seu valor.

Quant als rucs, aquests són propis de les zones més abruptes i de cases petites, on s'utilitzen com a animal de treball (potser l'únic ús a la Cerdanya). Aquests rucs ordinaris són catalans, igual que els sementals que cobreixen les eugues per a la cria mulatina amb la diferència que aquests són més grossos, molt més valuosos i estan ben alimentats. Durant molts anys, el guarà català va ser la raça més reeixida de tot Espanya: se'n van exportar a milers a molts llocs del món i van originar races noves i en van millorar altres. Aquesta exportació massiva i la Guerra Civil espanyola quasi acaben amb aquesta esplèndida raça, que es va encarregar de recuperar l'AFRAC (Associació pel Foment de la Raça Asinina de Catalunya).

L'any 1901, hi ha unes 4.778 eugues a la Cerdanya, que donen uns 2.955 pollins (1.715 poltres i 1.240 mules), 877 sobranys i 614 terçons/terçones. Cap al 1916, hi arriba a haver a la Cerdanya fins a 7.810 èquids, 998 rucs (dels quals, 50 sementals de gran valor, que eren els que cobrien les eugues), 2.655 mules, entre pollines, sobranys i terçones. Són xifres altíssimes comparades amb l'actualitat. El 40% de les eugues són donades al guarà i es produeixen mules de molt valor. Diu el 1915, el veterinari Rossell i Vila, que encara es podrien millorar amb millors guarans, eugues més voluminoses i millor alimentació (el cavall de batalla de sempre). Les mules cerdanes es diu que són millors que les del Poitou; són més altes, per contra, menys volumètriques i, en canvi, tenen més força i nervi per al treball.

Són tan valuoses les mules (es venen a molts llocs d'Espanya) que durant molt temps són els únics individus a les Fires de Cariñena, Barbastre, Salàs, Organyà, Banyoles, Amer, Olot...

Paral·lelament a aquesta activitat de cria de mules se'n fa una altra de cria de mules comprades a Poitou i al Migdia francès. Com sempre, qui fa això són ramaders/tractants potents amb una bona base territorial.

El 1926 hi ha uns 5.200 cavalls a la Cerdanya.

Quant al règim de maneig i alimentació, el cavall

cerdà es cria secularment a l'aire lliure encara que s'ha de dir que abans es tancava més que ara. A primavera, estiu i tardor són a fora; a l'estiu, a pastures d'alta muntanya estivals i a l'hivern, s'estabulaven els pollins, sobranys i els sementals de gran valor. Com amb els bovins en anys de sequera, baixaven les eugues famèliques de les pastures a la casa pairal. Bona part de les eugues parien establades, a diferència de l'actualitat i 5-6 dies després ja es cobrien. La cria, la lactància i la recria eren defectuoses per la baixa alimentació, menys en anys bons o molt bons en pastures. El desmamat dels pollins, igual que ara, es feia als 5-7 mesos i la recria-reposició s'aguantava fins als 30 mesos abans de donar-la al semental. Els pollins d'1,5 anys s'estabulaven a l'hivern i se'ls donava trèvol o ordi fins a l'estiu i es venien o es recriaven –poc, en ser la Cerdanya comarca poc adequada per a aquesta activitat- de setembre a desembre. No és la Cerdanya lloc tradicional de doma de cavalls, tema que critica el veterinari Rosell i Vila el 1915, que diu que els pollins/sobranys tancats són esquerps, bruts (les quadres estan precàries en higiene), fan poc exercici, i això fa baixar el seu preu. Podem constatar aquest tema de la doma també en el present: el ramader cerdà ha estat sempre un criador d'èquids, però no s'ha interessat mai en la seva doma. No obstant això, moltes cases modestes solien fer les tasques agrícoles amb una euga de la qual, a més, aprofitaven el pollí.

Les vendes d'èquids es produïen de setembre a final d'any, sent els principals compradors valencians i militars, que compraven cavalls de 3,5 anys per a l'artilleria. A partir del 1948, comencen a baixar els preus del bestiar mulatí i del cavall de tir i el 1952 ja ha baixat un 25% el nombre d'èquids a la Cerdanya, tot i l'existència en aquestes dates de contraban d'èquids cap a la Cerdanya francesa per a usos forestals, agrícoles i militars. Entre aquestes dues dates es produeix el nombre màxim de vendes directes a les fires de Puigcerdà, Verdú i Organyà, però el sector de producció d'èquids per a treball ja està sentenciat i s'anirà esllanguint fins a la seva desaparició gairebé total a mitjans dels anys 70, fruit de la mecanització del camp. Alhora que baixa la demanda local d'èquids com a animals de treball, puja la demanda de poltres per carn en el mercat, sobretot, valencià, del sud d'Espanya, d'alguns engreixadors catalans i d'altres llocs d'Espanya i d'Itàlia.

El cavall hiperbètic anomenat hispanobretó fins

fa uns 20 anys, ha esdevingut en la seva adaptació al Pirineu i Prepirineu Català (i també per voluntat de l'Administració) l'actual Cavall Pirinenc Català, una nova raça. Un sector (comunitat científica, associacions de tir, etc.) demanen la seva orientació cap al tir, però sembla que tant ramaders com el propi CPC apunten cap a la conformació càrnia de manera clara.

Mereix una menció especial la Fira Equina de Tardor de Puigcerdà, que se celebra des del 1928. És la Fira amb més exemplars de Catalunya, encara que vinguda a menys per factors relacionats amb les exigències sanitàries, de benestar animal i burocràtiques per banda de l'Administració i de les normatives comunitàries, la pressió de les entitats animalistes i, sense ànim de polèmica, una certa resistència – fins a cert punt comprensible- als canvis de ramaders i organitzadors, que de vegades pensen que qualsevol temps passat va ser millor.

El cavall de pota fina està present a la Cerdanya en 7 hípiques, que despleguen la seva activitat en un marc incomparable, relacionada bàsicament amb el turisme. El seu nombre és unes 7 o 8 vegades inferior al dels cavalls de carn dels ramaders clàssics. És curiós com, de vegades, es veuen des de fora les hípiques com un negoci de luxe i res més allunyat de la realitat. És una activitat que necessita una mica de tot: molta dedicació i coneixements i una gran dosi de paciència; tot amb uns marges ajustats.

Per acabar, tenim un petit nombre d'èquids en moltes mans: són gent que estima els èquids, que els tenen com a animals de companyia, o per muntar i que no els allotgen en hípiques o explotacions d'altres. Fins fa uns anys, era un sector parcialment "clandestí" que s'ha anat regularitzant segons el procediment establert en l'àmbit sectorial.

6. ALTRES ESPÈCIES

a) Conills : Activitat ramadera residual a la Cerdanya. Les tres últimes explotacions professionals intensives de cria i engreix de llodrigons a Bor, Bellver i Tallendre van tancar fa uns 30 anys. Els anys 90 del segle XX es feia una recollida setmanal (ja desapareguda) a la Cerdanya de conill per a sacrifici que era un petit complement per a l'economia domèstica de les cases de pagès. Avui dia, gairebé ningú en té per autoconsum per una cria més tècnica que la de l'aviram.

b) Coloms: històricament els colomars rurals eren

un privilegi dels senyoratges i comunitats religioses: l'anomenat dret de colomar. Es criaven com a missatgers i també per carn. Era una carn apreciada, sobretot a l'edat mitjana. En algunes cases de pagès a Cerdanya s'hi poden apreciar colomars a la façana, com per exemple a Béixec o adossat als pallers. Però sembla que mai van tenir importància a la comarca. Avui dia, la finalitat dels coloms és el consum humà (residual), l'esport/competició (coloms missatgers i altres activitats) i la cria/exhibició de fantasia.

c) Aviram: després del porcí, l'aviram sempre ha estat una font de proteïna d'autoconsum a gairebé la totalitat de les cases cerdanes, sigui amb els ous o amb la carn. La seva importància ha estat cabdal en l'alimentació de les famílies ramaderes. S'hi han criat sobretot gallines, pollastres, oques i tirones (ànecs) tot i que Francisco de Zamora, d'acord amb la informació recollida al territori, informa que el segle XVIII es criaven piocs (gall dindis), que eren comercialitzats. Com a ramaderia professional, no ha estat mai important i, avui en dia, només hi ha dues ramaderies de gallines ponedores ecològiques professionals a la Cerdanya: Cal Grauet de Saga que, a més d'explotar altres espècies, té el relleu generacional garantit. I Cal Carbonell, més o menys en la mateixa situació, en una explotació on també hi ha vaques de carn. Són petites activitats que busquen producte d'excel·lència. També hi havia hagut dues ramaderies avícoles "professionals": una va ser l'explotació de gallines ponedores intensives en gàbia al Riu de Santa Maria (Cal Grauet) i l'altra, una explotació de pollastres d'engreix a Cal Duc de Saneja. Anteriorment (de principis dels 60 a meitat dels 80), hi havia hagut altres explotacions de gallines ponedores a Bellver (3) i a Puigcerdà (2). Eren explotacions petites comparades amb les d'avui en dia, per sota de 5.000 gallines. En aquesta època també es va produir un fenomen semblant al de les truges com a activitat comercial complementària i petita en cases de pagès amb altres activitats ramaderes dominants: la de la producció d'ous (gallines ponedores) i molts ramaders en tenien, com a molt, 200. Tant l'activitat professional com la complementària de producció d'ous es va extingir per l'augment de costos de la distribució i per la llunyania dels centres productors de pinso.

d) Producció apícola: es limitava a la producció de mel i cera i era local. És una activitat secular i d'autoconsum a la Cerdanya. Francisco de Zamora ens parla,

d'acord amb la informació local, que el segle XVIII hi havia assentaments a Llívia, agrupats, que indiquen que, possiblement, se sumaven esforços entre diferents criadors per a la producció i comercialització local de mel, ja que lògicament era un producte apreciat i de fàcil conservació. No hi ha hagut transhumància, llevat d'un ramader semiprofessional que, en el seu moment, transhumava a la Segarra buscant més calor i la floració del romaní. L'activitat apícola autòctona és minsa en aquest moment a la Cerdanya (hi ha uns pocs apicultors amb pocs bucs) i el que sí que tenim és una gran influència d'apicultors professionals en transhumància que puguen entrada la primavera i marxen a finals d'octubre. És difícil, quantitativament parlant, dir el nombre exacte de caixes que puguen, però estaríem parlant d'un mínim de 3.000/3.500 només a la Baixa Cerdanya.

e) El gos d'atura cerdà: no és una espècie productiva, però va tenir gran importància quan els grans ramats ovins pasturaven a la Cerdanya. Descendent del Bergamasa dels romans. La varietat cerdana és la de pèl curt, més resistent al fred, l'estàndard de la qual es va definir el 1929. Treballava amb oví, però també amb boví i èquids. Desgraciadament, igual que els pastors, gairebé ha desaparegut.

SITUACIÓ ACTUAL (dades de l'abril del 2024, extrapolables amb petites variacions al 2026)

1. Equí: Podem estimar a la Cerdanya la població de cavalls actualment en aproximadament uns 3.300 individus: 31 ases, 2 mules, 233 èquids de sella registrats i 96 no registrats, 28 èquids de carn no registrats i 2.363 registrats i 709 èquids encreuats no registrats, dels quals, més o menys, la meitat són d'aptitud càrnia o de tir i l'altra, d'aptitud de sella. Entre els èquids de carn, el més abundant és el Cavall Pirinenc Català. El cavall de carn és el més abundant, de molt, a la Cerdanya i constitueix, amb 2.156 individus, un 70% del total.

En l'actualitat, hi ha 228 explotacions a la Cerdanya, de les quals, 15 són explotacions d'oci (una d'ocivedat) no comercials, una és una explotació de concentració d'èquids de caràcter lúdic o cultural (es dedica a la recuperació d'èquids amb diverses afectacions), 15 són explotacions per a la pràctica eqüestre, 2 són operadors comercials i 195 són explotacions de repro-

ducció (gairebé totes de carn, només 7 són de sella).

Hi ha 4 certàmens/competicions anuals a la Cerdanya que concentren èquids. Dos d'aquests són certàmens ramaders petits i es tracta de mostres d'èquids de carn (on se celebren concursos morfològics locals de Cavall Pirinenc Català): la Fira Ramadera de Bellver de Cerdanya (octubre) i la Fira de Primavera de Puigcerdà. Les altres dues concentracions són molt importants: La Fira Equina de Tardor de Puigcerdà (amb Concurs Comarcal Oficial de Cavall Pirinenc Català) i el Concurs de Salts de cavalls de sella Ruta de la Cerdanya, que se celebra a l'estiu. Aquests dos certàmens, més o menys, reuneixen uns 500 i 300 èquids, respectivament.

De tant en tant, se celebra a la Cerdanya també el Concurs Nacional de Cavall Pirinenc Català, que va rotant per les comarques on hi ha èquids d'aquesta raça. En aquest Concurs Nacional s'ajunten els guanyadors de cada Concurs Comarcal.

Des de mitjans dels 2000, unes 83 explotacions d'èquids han abandonat l'activitat ramadera equina i moltes més ho van fer anteriorment.

2. Boví: Podem estimar a la Cerdanya la població de bovins actualment en aproximadament uns 15.000 individus. D'aquests, uns 2.700 pertanyen a explotacions de reproducció de llet i mixtes i uns 13.000 a explotacions bàsicament de reproducció per a producció de carn, però també a explotacions de cria, operadors comercials i engreixos. Pel que fa a reproductors, tenim al voltant de 1.900 vaques de llet i 7.000 vaques de carn a la Cerdanya. Quant a explotacions, n'hi ha 23 de boví de llet a la Cerdanya, 3 mixtes (produeixen llet i també tenen vaques de carn), 168 de reproducció per a producció de carn, 9 explotacions d'engreix, 3 explotacions de reposició i un operador comercial. Com podem veure, el 81,1% de les explotacions són de reproducció per a producció de carn de signe extensiu o semiextensiu. La producció bovina de carn s'ha tornat més extensiva per temes d'augment de la grandària dels ramats, per canvis en el maneig i la cultura ramadera i per reduir les càrregues de treball i els costos d'alimentació.

Hi ha 2 certàmens fixos anuals a la Cerdanya que concentren bovins. Són certàmens ramaders petits i es tracta de mostres de bovins de carn on se celebren concursos morfològics locals de Raça Bruna dels Pi-

rineus i de Raça Frisona i s'exhibeixen alguns exemplars de carn d'altres races. Són la Fira Ramadera de Bellver de Cerdanya (octubre) i la Fira de Primavera de Puigcerdà. Periòdicament, però no cada any, també se celebra el Concurs Nacional de la Raça Bruna dels Pirineus, que ja s'ha celebrat a Puigcerdà, a Bolvir i a Bellver de Cerdanya i que ja el 1971, Llúvia n'havia celebrat un concurs molt abans que existís la Federació d'aquesta raça.

Des de mitjans dels 2000, unes 109 explotacions han abandonat l'activitat ramadera bovina i moltes més ho van fer anteriorment. Cal ressenyar que, de les 110 explotacions de llet que hi havia a finals dels 90, només en queden 23 en actiu, cosa que vol dir que un 80% de ramaders han abandonat l'activitat bovina lletera en 25 anys a la Cerdanya, encara que bona part d'ells tenen ara bovins de carn.

3. Oví-cabrum: Hi ha en l'actualitat a la Cerdanya 73 explotacions i uns 5.000 reproductors amb una majoria aclaparadora d'ovelles (unes 4.500 entre femelles i marrans). D'aquestes 73 explotacions, 39 són autoconsums amb un màxim de 10 reproductors. De la resta (34 explotacions), només 16 poden considerar-se professionals o semiprofessionals i 18 constitueixen activitats ramaderes complementàries en ramaderies en les quals l'element bàsic el constitueixen altres activitats ramaderes o agrícoles. De les 16 ramaderies "professionals o semiprofessionals", 4 produeixen llet, 3 de cabra i una d'ovella, amb una mica de producció de llet caprina i 14 produeixen xais/es i cabrits/des per a sacrifici o engreix (bàsicament xais/es). Els xais/es i els cabrits/des també són producció secundària en les explotacions de llet. Quant a la divisió per espècies, hi ha a la Cerdanya 44 explotacions ovines pures, 14 caprines pures i 15 de mixtes amb l'element oví preponderant.

Només hi ha transhumància al sector del Roc Blanc i el Pla d'Anyella (Cerdanya-Ripollès). El 2023 hi van pujar, procedents d'altres comarques, 3.760 individus a aprofitar les pastures estivals.

En els últims 25 anys han tancat portes -per diverses causes- un total de 64 explotacions d'oví-cabrum a la Cerdanya, 41 d'oví i 23 d'oví i cabrum, amb presència majoritària d'oví.

Reflexions finals

1. Canvi de paradigma: del domini de les feines agrícoles i ramaderes al dels serveis, construcció i turisme.

Si mirem l'evolució de la Cerdanya, veurem que hi ha un canvi absolut de paradigma d'una societat agrícola-ramadera durant segles a una societat de serveis on la ramaderia i l'agricultura ocupen una posició marginal. Aquest canvi ha significat un canvi també en les relacions socials. Els nuclis petits i les masades aïllades s'han despoblat (no només a la Cerdanya) i han crescut unes quantes poblacions que concentren els serveis (Puigcerdà, Bellver de Cerdanya, Alp i Llúvia). La societat interdependent local a la base de la qual estaven els ramaders-agricultors ha desaparegut i els diferents sectors locals que es prestaven serveis entre ells ja no es necessiten i han estat substituïts per diferents canals de serveis que, mitjançant les noves tecnologies i les vies de comunicació, han arribat a la població. Els serveis, la construcció i el turisme han permès que, globalment, la comarca no s'hagi despoblat, però amb un preu: hi ha un cert empobriment social i cultural i un desequilibri territorial.

Per no fer el típic pamflet en contra de la massificació turística i constructora, s'ha de dir que la crisi de la ramaderia i l'agricultura no és culpa només de les oportunitats externes ofertes a la gent d'aquest sector, sinó també per la crisi interna i el canvi de les estructures socials, familiars i troncal que van definir la ramaderia i l'agricultura a la Cerdanya.

No obstant això, no puc deixar de pensar en l'empobriment social que s'ha esdevingut: abans, pobles plens de gent, d'olors, tots ajudant-se en les tasques del camp i del bestiar (de vegades a desgrat), amb els serveis necessaris a prop (ferrers, menescals, traguers, sastres, comerciants...), amb famílies connectades pel parentesc per tota la comarca, pobles vius i no cases buides sense personalitat...

2. De les relacions troncal seculars a la independència en les relacions familiars.

Els nuclis troncal familiars en què es basava la casa de pagès cerdana i que li van donar continuïtat durant segles han desaparegut. La figura de l'hereu, els padrins, la "jove", el cabaler, els mossos, els pastors i els vailets que conformaven una estructura de rols i

jerarquia en la qual es basava la casa de pagès ja no existeixen. Les noves oportunitats pels personatges secundaris de les cases grans i mitjanes i pels principals i secundaris de les cases pobres, la mecanització, el progressiu abandonament del bestiar oví pel boví i la valorització del sòl per la construcció va fer, per una banda, que moltes persones emigressin per buscar una vida millor i que, a poc a poc, s'abandonés la figura de l'hereu com a continuador de les cases de pagès.

Els nous temps van portar nous aires de llibertat que van canviar unes relacions familiars que, tot i contribuir indiscutiblement a l'èxit de l'agricultura/ramaderia no podem obviar que es basaven en un cert component d'esclavatge estructural.

Avui dia, els joves que continuen en la ramaderia ho fan igual per vocació que per necessitat i, normalment, tenen maquinària i poca mà d'obra. Les relacions troncal ja no hi són i han estat substituïdes per l'ajuda fixa o ocasional familiar. Freqüentment, el titular de les explotacions no viu a la casa pairal i l'activitat ramadera directament s'ha externalitzat de la mateixa en naus de nova construcció.

3. Canvis a banda i banda de la frontera.

De l'existència d'una Cerdanya partida entre dos estats on la frontera en comptes de barrera era una font d'activitats econòmiques, de riquesa i de relacions familiars i socials s'ha passat a una teòrica desaparició de fronteres en el marc UE, però on mai les dues bandes havien estat més separades. A partir de la I Guerra Mundial i, sobretot, de la Guerra Civil Espanyola i de la II Guerra Mundial, els Estats aprofiten els conflictes per fer-se forts, consolidar la seva presència a banda i banda de la frontera i separar a poc a poc tot allò que la frontera unia com a punt d'encontre. Lentament, desapareixen les relacions familiars, els matrimonis i el flux laboral entre banda i banda, es minimitza el contraban i s'imposen les llengües nacionals sobre el català comú (més acusadament a França). Abans de tot això, hi havia una sola Cerdanya i la separació Espanya/França ho era més per la llunyania i per accidents geogràfics (les comunicacions eren precàries) que no perquè la població pertanyés a un estat o a un altre.

A partir de 1945, es produeix un desarrelament i abandonament de la pagesia a l'Alta Cerdanya. Això contribueix, a més de les altres raons exposades, a allunyar societats que secularment -amb totes les dife-

rències- havien estat molt unides. A la nostra banda, l'auge del turisme i la construcció i la resiliència dels pagesos fa que la ramaderia es mantingui i no disminueixi tant com al cantó sota administració francesa.

Els Estats aprofiten les crisis de les postguerres (fam, manca de feina, pobresa...) per imposar-se a l'individu i, a partir d'aleshores, l'esdevenir polític i social es diferencia i l'única Cerdanya separada entre dos estats es converteix en dues Cerdanyes dins la Unió Europea.

4. Reflexions al voltant del benestar animal, l'ecologia i la visió folklòrica urbana del territori.

Si veiem com es discriminen les persones per raó de raça, sexe o grup social, podeu imaginar-vos la manca de protecció que fins fa poc tenien els animals quant als seus drets es refereix. Per altra banda, no podem pretendre que en un entorn històric de carències, fam, guerres i altres misèries, els animals domèstics no en patissin les conseqüències. I conceptes com higiene, sanitat, comportament o alimentació animal es basen, durant segles, més en l'experiència que en la ciència o directament són gairebé inexistents.

Si parlem de la Cerdanya, entre els animals de producció n'hi havia que estaven "ben cuidats". Són els que tenien la sort d'aportar un gran valor afegit. Amb tot i això, les seves condicions de vida respecte als humans eren molt pitjors. Pensem en pràctiques com el marcat a ferro roent en oví o equí, els talls a les orelles en oví o l'anellat nasal en boví. No hi havia una "corrent moral" contrària a aquestes doloroses pràctiques.

Avui dia, el benestar animal ha millorat i les normatives que s'han dictat protegeixen en part els animals de producció, però és la conscienciació d'aquests valors el que ha de protegir realment els animals de producció domèstics.

Respecte a la humanització dels animals de producció i dels salvatges per una part de la societat urbana (majoritària també als entorns rurals) és un error. Els animals de producció estan adaptats des de fa segles a la domesticació i la seva explotació -que s'ha de fer amb els estàndards més alts possibles de benestar animal- és l'entorn natural per a ells.

L'aparició de les "polítiques verdes" en l'àmbit de la Unió Europea també ha canviat el paradigma de la producció agropecuària: no solament ha de ser viable econòmicament, fixar població i permetre que qui

en forma part pugui viure dignament, sinó que ha de protegir i tenir cura del medi ambient, del benestar i la salut dels animals i de les persones que la realitzen. És una feina ambiciosa, feixuga pels ramaders i cada vegada més sostinguda per subvencions imprescindibles. No aportar diners públics al sector podria sortir molt car!

5. L'Administració i la ramaderia o la difícil relació entre dos mons que no s'acaben d'entendre, però que es necessiten.

El sector ramader està sotmès a una pressió burocràtica i inspectora que no podem obviar. El sector moltes vegades se sent atacat però:

a. Part de la pressió burocràtica és inevitable i estructural: totes les obligacions de "fons" (sanitàries, de traçabilitat i identificació, de benestar, comercials, ajuts, etc.) generen una part de "papers" i "gestions" inevitables. Això sí, és deure de l'Administració reduir i simplificar la burocràcia al màxim.

b. Sí, és deure de l'Administració reduir al màxim els tràmits burocràtics no estructurals:

i. Simplificant-los al màxim;

ii. Proporcionant aplicacions i eines senzilles i fiables;

iii. Tenint en compte la singularitat del món rural, envellit en part, sense competències digitals i proporcionant el suport necessari.

iv. Detectant què és el veritablement important i què és superflu i es pot eliminar.

c. La burocràcia ha arribat a tot arreu, tota la societat n'és "víctima", no només els ramaders.

d. Respecte a la pressió inspectora, cal dir el següent:

i. És cert que és un sector amb forta pressió per compliment de les normes. Però tots els sectors en tenen. Potser la ramaderia, més, sí. Es deu al fet que el món d'ara els dona una responsabilitat molt, molt gran. El ramader ha d'estar orgullós de ser tan important. No tothom pot fer una feina tan complexa.

ii. Sempre diem que la nostra "ramaderia" és la millor, la més avançada, la més segura i la més curosa amb el benestar animal i el medi ambient. Sembla com si la resta del món fossin uns pàries. Ni una cosa ni l'altra. Aquest nivell, assolit sobretot per la professionalitat, també ho és per les normes de les quals es renega moltes vegades.

iii. La pressió inspectora ha de seguir, però és cert que cal un canvi, ja que, sovint, no es dirigeix al veritablement important i vol controlar detalls molt complexos i de vegades no fiscalitzables. Els protocols són complicats i llargs, els recursos limitats i no s'aconsegueix controlar tot el que es pretén. Fa falta una tasca reduccionista i de detecció dels punts crítics de la tasca inspectora, que aquesta sigui més pràctica i complible i que tothom se la pugui creure.

e. Comentaris a frases que sempre sentim:

i. *Seria molt millor no cobrar ajuts i que els preus fossin més justos*: l'Administració no té poder per regular els preus del mercat i es creen situacions difícils com els preus pels ramaders, els sous misèrrims que cobra molta gent d'altres sectors o el preu desorbitat de l'habitatge, per dir-ne alguns. Els ajuts als ramaders són necessaris i és just, per la feina que fan, que els cobrin: busquen millorar la renda, fixar la població al territori, etc.

ii. *Les normes les fan gent des dels despatxos (de la ciutat) que no en tenen ni p... idea*: Potser hi ha una mica de raó en aquesta asseveració, però tampoc funcionarien les coses si les normes es fessin des de baix. L'Administració ha de millorar el *feedback* amb la realitat i també amb instàncies de decisió superiors per tenir un criteri el més encertat i just possible i poder fer la regulació més equilibrada pel sector i la resta de la societat.

f. Crisis sanitàries: últimament, s'acumulen fortes crisis sanitàries que dificulten fortament la feina dels ramaders d'àmplies zones i han obligat al sacrifici d'explotacions senceres. Tuberculosi, dermatosi nodular contagiosa, llengua blava, malaltia hemorràgica epizootica, influença aviar d'alta patogenicitat, etc. L'erradicació de moltes malalties i la no existència d'altres ha portat a uns estàndards sanitaris molt alts a la UE. Per contrapartida, quan una d'aquestes malalties apareix en un determinat territori lliure o oficialment indemne, les mesures que s'apliquen des de l'Administració –per mandat legal– són draconianes i, encara que es dediquin indemnitzacions i ajuts als afectats, són lesives pels ramaders afectats.

Sempre cal escoltar els afectats i ajudar-los dins del limitat camp de maniobra dels tècnics que apliquen les normes, rescabalar-los el màxim possible i millorar la lluita contra les malalties a partir de criteris científics que ens donin eines més bones i efectives.

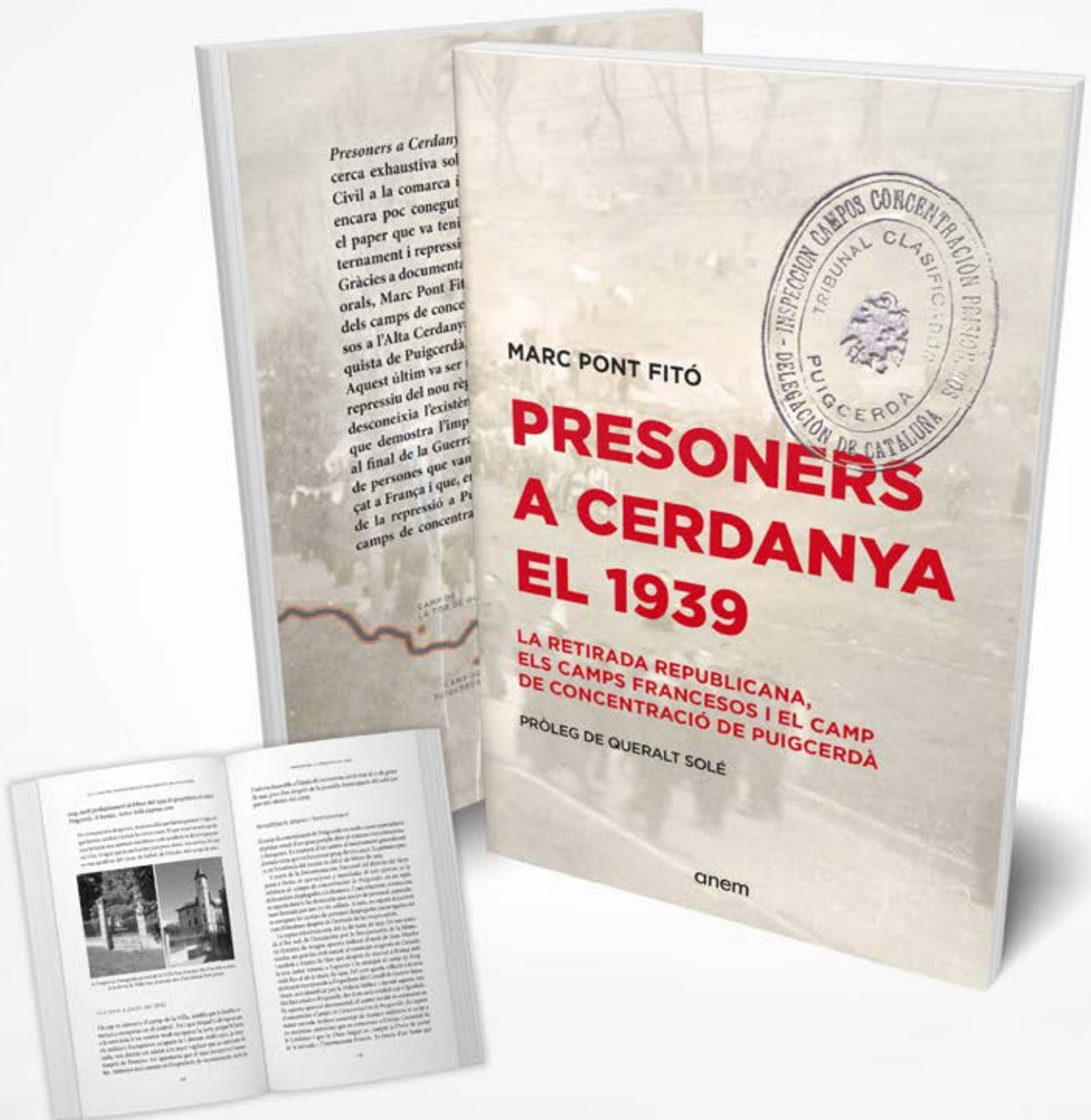
Res més, només un fort sentiment i admiració pel sector ramader i per tota la societat cerdana, l'actual i la que ja no hi és.

Bellver de Cerdanya, 20/03/2026

Bibliografia i fonts

- La Cerdanya (Pau Vila, 1926)
- La Cerdanya de finals del seglel XVIII vista per Francisco de Zamora (Salvador Vigo, Xavier Puig, 1999)
- El cavall hispano-bretó (Parés)
- La ramaderia (Quaderns de la revista de Girona de P.M.Parés i T.Vilaró, juny 1994)
- La Cooperativa lletera del Cadí (article de Sol Gasch i un tal Nistal)
- Bellver de Cerdanya 1879-1979. Cent anys d'història gràfica. (Pous-Vigo)
- El Pirineo Español. (Violant i Simorra)
- Cada casa és un món (Joan J.Pujades, Montserrat Soronellas, Gemma Casal, 2007)
- Article "Pràctiques ramaders a la Plana de Cerdanya entre els segles III ane – III ne: més que Pernaè" (Lídia Colominas Barberà, 2017)
- Quaderns d'estudis cerdans Ceretania, núm. 2 (Els Portals de Cerdanya, Salvador Vigo Pubill, 1998)
- La ganaderia de Cerdaña de D.M. Rossell y Vila, 1916
- Història de la Cerdanya de la Diputació de Girona: volum VII, març del 2021
- Josep Zulueta i Gomis (1858-1925), L'home que va canviar el Pirineu (Carles Gascón Chopo, setembre 2025)
- Llibre del Centenari de la Cooperativa Cadí
- Entrevista al veterinari clínic i de sanejament de la Cerdanya Pere Casas Riera (11/03/2026)
- Entrevista al veterinari jubilat Isidre Ribot Casadesús (veterinari clínic de la Cerdanya, posteriorment veterinari titular al partit de la Cerdanya, veterinari oficial de Sanitat i Ramaderia de la Generalitat de Catalunya, veterinari oficial del DARP a la Cerdanya i Cap de l'Oficina Comarcal del DARP a la Cerdanya (12/03/2026)

Presoners a Cerdanya el 1939 és el resultat d'una recerca exhaustiva sobre els últims dies de la Guerra Civil a la comarca i, sobretot, d'un episodi clau —i encara poc conegut— de la postguerra immediata: el paper que va tenir la Cerdanya com a espai d'internament i repressió a banda i banda de la frontera. Gràcies a documentació d'arxiu inèdita i a testimonis orals, Marc Pont Fitó ha pogut resseguir la història dels camps de concentració cerdans, tant els francesos a l'Alta Cerdanya com el centre de reclusió franquista de Puigcerdà, que va durar gairebé tres anys. Aquest últim va ser una peça fonamental del sistema repressiu del nou règim i, fins ara, pràcticament se'n desconeixia l'existència i la localització.

Un treball que demostra l'important rol que va desenvolupar al final de la Guerra Civil la Cerdanya per a milers de persones que van patir l'exili i l'internament forçat a França i que, en tornar, encara van ser víctimes de la repressió a Puigcerdà i als més de tres-cents camps de concentració franquistes que van existir.

Querol

_REVISTA
CULTURAL
DE Cerdanya

Podeu descarregar tots els números:

<https://www.recercacerdanya.org/querol/>

La publicació d'aquesta revista ha estat possible gràcies al suport dels socis del Grup de Recerca de Cerdanya.

Fes-te soci o sòcia: 40 € l'any!

 Querol _REVISTA
CULTURAL
DE Cerdanya

NÚM. 39
PRIMAVERA 2026

Grup de Recerca
de Cerdanya